

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

Рихлевич Василь Володимирович

Удосконалення економічних взаємовідносин на підприємствах молокопродуктового підкомплексу /
Improvement of economic relations at the enterprises of dairy product subcomplex

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконав студент групи
ЕФАПзмнв-21
В.В. Рихлевич

Науковий керівник:
д.е.н., професор
В.І.Копитко

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні та методологічні основи економічної ефективності виробництва і переробки молока.....	6
1.1. Значення і роль молокопереробної промисловості в системі АПК.....	6
1.2. Теоретичні аспекти організаційно-економічних взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу АПК.....	19
1.3. Методика оцінки економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК.....	26
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. Аналіз діяльності суб'єктів господарювання молокопродуктового підкомплексу.....	34
2.1. Динаміка виробництва молока в господарствах Тернопільської області...	34
2.2. Аналіз економічної ефективності виробництва молока господарствами Тернопільської області.....	41
2.3. Аналіз економічних взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу.....	57
Висновки до розділу 2.....	72
РОЗДІЛ 3. Шляхи удосконалення економічних взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу.....	74
3.1. Розвиток економічного механізму взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу.....	74
3.2. Напрями розвитку молочної галузі в сучасних умовах.....	84
3.3. Державне регулювання та підтримка ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу	97
Висновки до розділу 3.....	114
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	117
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	119

Актуальність теми. Молочна галузь становить значну частку сфери матеріального виробництва АПК та відіграє одну з основних ролей розвитку національного господарства країни. Перспективи розвитку та функціонування галузі є надзвичайно актуальними, оскільки молоко та молочні продукти є особливо цінними і незамінними продуктами харчування людини.

Низька ефективність галузі, непаритетність відносин між виробниками та переробними підприємствами молочної продукції постачальниками ресурсів спричинили фінансові проблеми у більшій частині аграрних формувань, значно ускладнили можливість впровадження ресурсозберігаючих технологій та інвестиційно-інноваційних проектів.

Проблеми, що існують, практично набули системного характеру, вирішення яких потребує комплексного підходу щодо підвищення ефективності галузі на основі оптимізації параметрів організаційно-економічних засад при виробництві конкурентоспроможної продукції молочного скотарства, спрямованому на раціональне використання наявних ресурсів.

Удосконалення взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу викликане необхідністю задоволення економічних інтересів усіх суб'єктів, які координують свою господарську діяльність.

Сучасний стан економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК характеризується низьким рівнем їх ефективності та розбалансованістю інтересів учасників. Сьогодні в Україні підприємства молочної галузі все ще не можуть отримати потужного розвитку внаслідок наявності великої кількості проблем у взаємовідносинах між ними.

Розвиток молочної галузі в сучасних ринкових умовах — це кількісна та якісна структура ресурсного забезпечення, а невідкладними проблемами є впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та зменшення витрат енергоресурсів, збільшення робочих місць. Тільки реалізація цих завдань позитивно впливатиме на виробництво та реалізацію конкурентоздатної молочної продукції.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку молочного скотарства і виробництва молочної продукції, а також формування економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу досліджували вітчизняні вчені В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, М.М. Ільчук, І.В. Лозинська, Ю.Я. Лузан, В.Я. Месель-Веселяк, М.К. Пархоμεць, П.Р. Пуцентейло, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, О.М. Шпичак та інші.

Однак проблеми, які існують у галузі потребують подальшого їх вирішення.

Мета магістерської роботи - обґрунтування теоретико-методичних засад розвитку економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу, підвищення економічної ефективності функціонування молочної галузі.

Для досягнення зазначеної мети у магістерській роботі поставлено такі завдання:

- визначити теоретичну сутність молокопродуктового підкомплексу;
- узагальнити теоретичні та методичні засади ефективного розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу;
- провести економічну оцінку сучасного розвитку підприємств з виробництва і переробки молока;
- обґрунтувати пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Об'єктом дослідження є процес формування розвитку та підвищення економічної ефективності підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Методи дослідження. В процесі дослідження теми магістерської роботи були застосовані такі методи: монографічний, аналізу та синтезу, економіко-статистичні (статистичне спостереження, групування, порівняння, визначення середніх і відносних величин, індексів), розрахунково-конструктивний, абстрактно-логічний методи, та ін.

Наукова новизна:

-опрацювання теоретичних аспектів економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу;

-проведено аналіз досягнутого рівня економічної ефективності підприємств молокопродуктового підкомплексу;

-обґрунтовано шляхи удосконалення економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу в сучасних умовах.

Теоретичною та методологічною базою написання магістерської роботи стали закони, галузеві програми, джерела навчальної, монографічної та періодичної літератури з обраної теми.

Практична частина магістерської роботи виконана на базі статистичних щорічників, статистичних бюлетнів, статистичних збірників Тернопільської області та України.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота містить вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки та пропозиції, список використаних джерел. Також вона містить такі елементи як 28 таблиць, 9 рисунків, список використаних джерел із 57 найменувань. Загальний обсяг роботи - 124 сторінки машинописного тексту (комп'ютерний набір).

РОЗДІЛ І

Теоретичні та методологічні основи економічної ефективності виробництва і переробки молока.

1.1 Значення і роль молокопереробної промисловості в системі АПК.

Агропромисловий комплекс являє собою найбільшу і досить містку міжгалузеву виробничо-економічну структуру національної економіки України, яка об'єднує різні організаційні форми діяльності підприємств, зокрема: сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, селянських (фермерських) господарств, особистих підсобних господарств громадян, підприємства, цехи харчової промисловості по переробці сільськогосподарської сировини, підприємства, цехи і дільниці по ремонту тракторів і сільськогосподарських машин .

Крім того, до складу комплексу входять підприємства й організації лісового господарства, заготівлі, агропромислового будівництва, торгівлі продовольчими товарами та громадського харчування, а також підприємства й організації, які забезпечують його засобами виробництва (тракторного і сільськогосподарського машинобудування, по виготовленню устаткування, інвентарю, продовольчого машинобудування, по виготовленню мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин, вапнякового і доломітного борошна, добуванню торфу для сільського господарства, мікробіологічної промисловості та виробництву лікарських препаратів для ветеринарів).

АПК – основний структуроформуючий фактор народного господарства України. На нього припадає більше третини кількості зайнятих, вартості основних фондів і обсягу продукції, що виробляється в країні, понад 2/5 валового суспільного продукту, 2/3 всього обсягу товарообігу.

Незважаючи на те, що частка агропромислового комплексу в структурі макроекономічних узагальнюючих показників народного господарства України відносно висока, загальний рівень його розвитку істотно відстає від його потенційних можливостей. Внаслідок цього не забезпечується розв'язання продовольчої проблеми в державі, стримується формування розвинутих ринкових відносин, не досягнуто належного соціально-економічного і

економічного розвитку.

Молокопродуктовий підкомплекс АПК України займає одне з найважливіших місць в економіці країни, він охоплює виробництво, заготівлю, переробку та реалізацію молока.

Молочна промисловість АПК України об'єднує такі основні підгалузі: цільномолочну, маслоробну, сироробну і молочноконсервну.

До складу цільномолочної продукції включають районні і міські молокозаводи. Вони зайняті закупівлею молока, його первинною обробкою(очищення, охолодження, пастеризація) та виробництвом широкого асортименту цільномолочної продукції, яку після відповідного розфасування і пакування відправляють в торгову мережу та інші ринки збуту.

Маслоробна галузь включає первинні молочні цехи і основні маслоробні заводи. Тут, після первинної обробки молока, виробляють масло, а із знежиреного молока – казеїн, знежирений сир тощо. Крім масла, головні маслозаводи виготовляють сухе або згущене знежирене молоко, а також цільномолочні продукти, розраховані на місцевого споживача.

Сироробна промисловість виробляє різноманітні види натуральних сирів і бринзи. Більша частина сироробних заводів виробляє також і масло. Такі підприємства відносяться до маслосироробних або сиромаслоробних заводів. Сироробні заводи виготовляють також ряд цільномолочних продуктів, а найбільші – виробляють із сироватки молочний цукор, суху і згущену сироватку.

Молочноконсервна промисловість охоплює заводи з виробництва згущеного молока, сухого молока і сухих вершків, сухих сумішей для виготовлення морозива, сухого молока з вітамінами для дітей грудного віку, а також цільномолочної продукції, масла тощо в залежності від попиту.

Молочна промисловість України включає 440 підприємств з переробки молока, в тому числі – 254 – із виробництва масла і 111 – із виробництва жирного сиру. В сімнадцяти областях України створені спеціалізовані формування, які в основному здійснюють сервісне обслуговування підприємств.

Асортимент продукції молочної промисловості України має близько 250 найменувань, в тому числі понад 170 видів незбираної молочної продукції, близько 30 видів сирів та майже 20 видів молочних консервів.[36]

Молочні продукти за рівнем витрат на одиницю готового продукту розподіляють на 2 групи:

перша – продукти із незбираного молока; друга – продукти глибокої переробки(масло, сир, консерви).

Продукти першої групи (питне молоко, кисломолочна продукція) є малорентабельні. А тому їх виробництво сконцентроване в місцях споживання, в містах і промислових центрах.

Продукти другої групи добре зберігаються в охолодженому вигляді і можуть перевозитися спеціалізованим транспортом на великі відстані. Підприємства з їх виробництва концентруються в зонах, забезпечених надлишком молока порівняно з його споживанням.

Слід зазначити, що при виробництві масла та сиру на маслозаводах одержують значну кількість побічних продуктів, зокрема, знежиреного молока, сироватки та інше. У цій вторинній сировині містяться такі цінні компоненти, як білок, молочний цукор, вітаміни, різні мінеральні елементи та інші інгредієнти. У зв'язку з цим ринкова економіка зумовлює нас вдосконалювати переробку молока та впроваджувати маловідхідні та безвідхідні технології з комплексним використанням сировини.

Народногосподарське значення молочної промисловості зумовлене багатьма факторами. По-перше, молочна промисловість у кожній державі є життєво необхідною галуззю народного господарства, оскільки вона формує фонд споживання повноцінних і незамінних продуктів харчування.

Встановлено, що молокопродукти майже повністю засвоюються організмом людини, є прекрасним лікувальним засобом. Дорослій людині, як підтверджує наука, необхідно споживати щодня таку кількість молокопродуктів: молока – 500 г, масла вершкового – 15 г, твердого сиру – 18 г, сиру – 20 г, сметани та вершків – 18 г, згущеного і сирого молока – 11 г, всього за добу у перерахунку на незбиране молоко – 1,5 кг, за рік – близько 500 кг.

Світове виробництво молока та молокопродуктів за останні чотири десятиріччя зросло на дві третини і становить щорічно близько 530 млн. т. Це зростання відбувається за рахунок нарощування поголів'я корів та їх продуктивності. Так, за рахунок поголів'я виробництво молока збільшилось майже на 77%, а за рахунок надоїв – на 20%.

У країнах Європейського континенту виробляється третина світового обсягу виробництва коров'ячого молока, Північної Америки – понад 19, Азії – близько 15%. За кількістю молочних корів перше місце у світі посідає Індія, друге – Бразилія, третє – Росія, четверте – США, п'яте – Україна.

За обсягом виробництва молока на першому місці знаходяться США, на другому – Індія, на третьому – Росія. Україна у світовому його виробництві посідає восьме місце [38].

Динаміка виробництва молока в Україні показана у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Виробництво молока в Україні, тис. тонн .

	1990р	2000р	2010р	2015р	2015р в % до	
					1990р	2000р
Всього	24508	12658	11249	10615	43,3	83,9
- у тому числі: сільськогосподарські підприємства всіх форм власності	18137	4818	2500	2669	14,7	55,4
- господарства населення	6371	7840	10800	7946	124,7	101,4
Частка господарств населення, %	26,0	61,9	96,0	74,9	+48,9	+13,0

За статистичними даними виробництво молока в усіх категоріях господарств України на протязі 1990-2015 р.р. зменшилося з 24,5 млн.т до 10,6 млн.т, або у 2,3 рази. Напротязі 2000 – 2015 р.р. виробництво молока в Україні зменшилось на 16 %.

Слід відмітити, що у структурі виробництва молока за аналізований період значно знизилась частка сільськогосподарських підприємств – на 86,2% і збільшилась частка господарств населення. Відтак, у 2015 році господарствами населення було вироблено 75% молока, а сільськогосподарськими підприємствами лише 25%.

Динаміка виробництва основних видів молочної продукції в Україні на протязі 1990-2007 років показана у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Обсяг виробництва основних видів молочної продукції в Україні на протязі 1990-2007 рр., (тис. тонн) [36].

	1990р.	2000р.	2001р.	2004р.	2007р.	2007 р. в %	
						до 1990р	2000р.
Масло тваринне	444	135	156	116	104	23,42	77,04
Сир жирний	184	67	102,1	224	217	117,93	323,88
Продукти з незбираного молока	6432	698,9	877,3	1183	1341	20,85	191,87
Сухе незбиране молоко	24	10,9	21,4	19	18	75,00	165,14
Морозиво	60	89,2	90,7	117	120	200,00	134,53
Молочні консерви	230	117	124,3	104	99,5	43,26	85,04

Зазначимо, що на протязі 1990 – 2000 р.р. значно скоротилося виробництво усіх видів молокопродукції, крім морозива. Так виробництво масла скоротилось з 444 тис.т у 1990 році до 135 тис.т у 2000 році, або на 69,5 %; виробництво сиру з 184 тис.т. до 67 тис.т, або на 63,6 %; виробництво продуктів з незбираного молока- з 6432 тис.т до 698,9 тис.т, або на 89 %; виробництво молочних консервів зменшилось з 230 тис.т. до 117 тис.т., або на 49%. Протягом 2000 - 2007 року в Україні виявлена позитивна тенденція до

зростання обсягів виробництва сирів жирних з 102,1 тис.т до 217 тис.т, або більше ніж у 2 рази, продукції з незбираного молока з 698,9 тис.т до 1341 тис.т, або в 1,9 рази, сухого незбираного молока з 10,9 тис.т до 18 тис.т, або в 1,6 рази, морозива на 32 %. Проте за аналізований період виробництво таких продуктів як масло зменшилось на 33%, молочних консервів на 15%. Протягом 2000 - 2007 року в Україні виявлена позитивна тенденція до зростання обсягів виробництва сирів жирних з 102,1 тис.т до 217 тис.т, або більше ніж у 2 рази, продукції з незбираного молока з 698,9 тис.т до 1341 тис.т, або в 1,9 рази, сухого незбираного молока з 10,9 тис.т до 18 тис.т, або в 1,6 рази, морозива на 32 %. Проте за аналізований період виробництво таких продуктів як масло зменшилось на 33%, молочних консервів на 15% [36].

Динаміка виробництва молокопродуктів в Україні за період 2010-2013 роки показана у табл. 1.3.[45].

У подальшому протягом 2010-2013 років виробництво молока обробленого зменшилося до 909 тис. т., вершкового масла до 88,65 тис. т, сирів до 165 тис. т. Зменшення виробництва як молока так і молокопродуктів зумовлене поглибленням політичної і соціально-економічної кризи в країні. Відзначається як подорожчання продукції, так і істотне її скорочення. В кінці липня 2014 року один з найбільших ринків збуту (Росія) був повністю закритий для вітчизняних сирів. Цей факт істотно позначиться на галузі виробництва даної продукції в країні, так як не менше 35% від загального обсягу його виробництва йшло на експорт в Російську Федерацію.

Динаміка виробництва молочної продукції в Україні в 2010-2013рр., (тис. т)

Молокопродукти	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.
Молоко оброблене	801,36	890,83	909,27	909,49
темп приросту, %		11,2%	2,1%	0,0%
Молоко і вершки рідкі жирністю більше 6%	19,77	31,37	36,25	36,11
темп приросту, %		58,7%	15,5%	-0,4%
Молоко і вершки сухі	68,85	53,59	62,77	63,10
темп приросту, %		-22,2%	17,1%	0,5%
Вершкове масло	79,54	76,68	88,20	88,65
темп приросту, %		-3,6%	15,0%	0,5%
Сири	207,01	177,90	165,82	168,11
темп приросту, %		-14,1%	-6,8%	1,4%
Молоко згущене	72,74	62,69	64,82	66,10
темп приросту, %		-13,8%	3,4%	2,0%
Кисломолочні продукти	478,80	474,25	486,14	488,63
темп приросту, %		-0,9%	2,5%	0,5%
Казеїн і казеїнати	4,75	5,77	7,05	7,06
темп приросту, %		21,5%	22,1%	0,2%
Лактоза	1,95	1,03	0,62	0,22
темп приросту, %		-47,2%	-39,3%	-64,8%
Сироватка	306,84	302,37	319,42	336,48
темп приросту, %		-1,5%	5,6%	5,3%
РАЗОМ	2041,60	2076,48	2140,37	2163,94
темп приросту, %		1,7%	3,1%	1,1%

Джерело: за даними Державної служби статистики України, [45]

Інші країни важко назвати потенційними ринками збуту для

української продукції в найближчій перспективі. Для здійснення поставок до країн ЄС буде потрібно чимало часу для поліпшення якості продукції відповідно до європейських стандартів. У зв'язку з цим, ряд компаній, чії виробничі потужності неможливо переорієнтувати на виробництво іншої молочної продукції, будуть змушені припиняти свою діяльність.

Але заборона на ввезення продукції до Росії стимулює ряд українських підприємств нарощувати обсяги виробництва вершкового масла і сухого молока, які можна назвати привабливими сегментами для експорту в країни СНД, Азії та Африки.

Структура виробництва молокопродуктів в Україні за період 2010-2013 рр. досить сильно змінилася: зросла частка обробленого молока, вершків, сухого молока, вершкового масла, казеїну, при цьому частка інших продуктів зменшилася (табл. 1.4)

Найвідчутніше скоротилася частка сирів (з 10% до 6%), як наслідок «сирних воїн» з Російською Федерацією. Також знизилася частка згущеного молока і кисломолочних продуктів.

Таблиця 1.4.

Структура виробництва молочної продукції в Україні в 2010-2013 рр., %

	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.
Молоко оброблене	39,25%	42,90%	42,48%	42,03%
Молоко і вершки рідкі жирністю більше 6%	0,97%	1,51%	1,69%	1,67%
Молоко і вершки сухі	3,37%	2,58%	2,93%	2,92%
Вершкове масло	3,90%	3,69%	4,12%	4,10%
Сири	10,14%	8,57%	7,75%	7,77%
Молоко згущене	3,56%	3,02%	3,03%	3,05%
Кисломолочні продукти	23,45%	22,84%	22,71%	22,58%
Казеїн і казеїнати	0,23%	0,28%	0,33%	0,33%
Лактоза	0,10%	0,05%	0,03%	0,01%
Сироватка	15,03%	14,56%	14,92%	15,55%

На ринку молока і молочної продукції України працює досить велика

кількість підприємств, при цьому більше 50% загального обсягу виробництва концентрується в руках десяти великих компаній (Рис. 1.1.).

Лідером ринку молочних продуктів в Україні є компанія «Молочний Альянс» (ТМ «Славія», «Пірятін», «Златокрай», «Яготинське», «Яготинське для дітей» та «Здорово!»). У 2013 році на їх підприємствах було вироблено 188,5 тис. тонн продукції, що становить 9% від загального обсягу виробництва на ринку.

На другому місці в 2013 році знаходився «Терра Фуд» (ТМ «Тульчинка», «Ферма», «Біла Лінія», Premialle та ін.) Із загальним обсягом виробництва молочної продукції 183,5 тис. тонн, що еквівалентно 8% від обсягу виробництва в Україні.

Замикає трійку лідерів компанія «Данон Україна» (ТМ «Веселий пастушок», «Актімель», «Актуаль», «Даніссімо», «Живинка», «Простоквашино», «Растишка» і ін.). За підсумком 2013 року на її заводах було випущено 128,5 тис. тонн молока та молокопродуктів, або 6% від загального показника по Україні.

Четверте місце розділяють три компанії з частками по 5% від загального обсягу виробництва: «Люстдорф» (ТМ «На Здоров'я», «Корівка», «Селянське», «Весела Бурьонка», «Тотоша» та ін.) (В 2013 році виробила 112,6 тис. тонн молока та молокопродуктів), «Альміра» (ТМ «Гадячсир») (108 тис. тонн) і «Галичина» (ТМ «Галичина», «Молочар», «Мої корівки» та ін.) (97 , 8 тис. тонн).

«Житомирський маслозавод» (ТМ «Рудь») в 2013 році виробив практично 95 тис. тонн молочної продукції (або 4% від загального обсягу по Україні), а підприємства компанії «Вімм-Білл-Данн» (ТМ «Чудо», «Веселий молочник », «Будиночок в селі »та ін.) - 76,7 тис. тонн (або 3,5%).

Замикають рейтинг ТОП-10 компанії «Мілкіленд» (ТМ «Добряна», «Коляда», Milkiland, Latter і ін.) і «Бершадьмолоко» (Корпорація Roshen).

Рис. 1.1. Рейтинг найбільших виробників молочної продукції в Україні в 2013 році. [45]

Продукти з переробки молока мають свій експортний потенціал. Основною статтею експорту молочних продуктів з України ще в 2010-2011 рр. був сир, обсяги поставок якого перебували на рівні 80 тис. тонн. Починаючи з 2012 року, коли Росія, як найбільший зарубіжний споживач українських сирів (85% експорту в натуральному вираженні), тимчасово закрила свій ринок, структура зовнішніх поставок істотно змінилася. Так, в 2012 році поставки сирів до Росії скоротилися на 17,5%, в 2013 році - ще на 12%, а за 2014 рік, за даними літератури [45] - на 60%.

Така ситуація призвела до розвитку українськими підприємствами інших напрямків експорту молочної продукції: зокрема, згущеного молока і масла вершкового. Так, поставки першої групи за 2014 рік , за даними літератури) , зросли на 84%, а другий - майже в 10 разів (при цьому в Росію - в 18,6 раз).

В додавок Мінагропрод відправив торгові місії в Грузії і Казахстан (для налагоджуючи співпраці щодо постачання української молочної продукції), які дали позитивний результат.

Таблиця 1.5.

Динаміка експорту молочної продукції в Україні в 2010-2013 рр., тис.т

	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.
Молоко і вершки	16,33	11,46	5,90	7,62
Темп приросту, %		-29,8%	-48,5%	29,1%
Молоко і вершки згущені	33,23	36,94	45,00	30,30
Темп приросту, %		11,2%	21,8%	-32,7%
Кисломолочні продукти	4,63	5,81	3,09	3,28
Темп приросту, %		25,6%	-46,8%	6,1%
сироватка	18,97	26,41	24,56	34,41
Темп приросту, %		39,3%	-7,0%	40,1%
Вершкове масло	1,17	2,14	0,68	3,86
Темп приросту, %		83,4%	-68,2%	468,0%
сир	79,32	80,27	67,67	58,99
Темп приросту, %		1,2%	-15,7%	-12,8%

Джерело: за даними Державної служби статистики України, оцінка Pro-Consulting

В цілому, сьогодні Молдова і Грузія є основними зовнішніми споживачами українського молока, вершків і кисломолочної продукції.

Географія поставок згущеного молока і сироватки дуже широка: Казахстан, Туркменістан, Росія, Азербайджан та ін.

Молочні продукти є невід'ємною складовою раціону харчування. У рік середньостатистичний українець споживає понад 220 кг молока та молочних продуктів, і ця цифра має тенденцію до зростання (Рис. 1.2.).

Споживання молока і молокопродуктів в Україні розподіляється нерівномірно в розрізі регіонів. Так, лідером в 2013 році за обсягом споживання молокопродуктів на душу населення стала Івано-Франківська область - майже 270 кг. На другому місці: Закарпатська область – 253,2 кг; Хмельницька – 249,2 кг; Волинська – 242,1 кг; Тернопільська – 241,8 кг та ін області. У Запорізькій, Одеській, Луганській та Херсонській областях рівень споживання молока є найменшим і становить за підсумком 2013 року менше 200 кг на душу населення в рік.

Рівень споживання молока і молочних продуктів в 2013 р в розрізі регіонів України на душу населення показано на рис. 1.3.

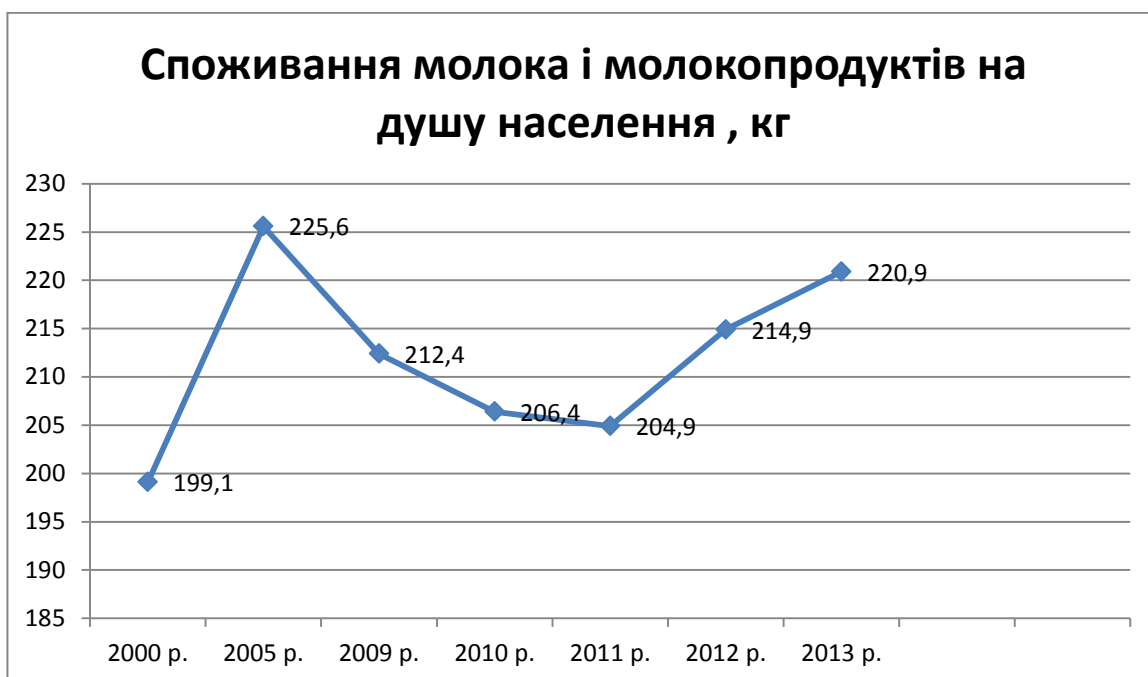

Рис. 1.2. Динаміка споживання молока і молочних продуктів протягом 2000-2013 рр. в Україні на душу населення, кг на рік .

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Світова практика свідчить, що переробка молока є надзвичайно важливою галуззю промисловості у більшості країн світу.

Молочна промисловість поряд з харчовою продукцією виготовляє молочний цукор, який використовується у фармацевтичній промисловості; технічний казеїн, який застосовується для виготовлення високоякісного клею, в медицині; сухе знежирене молоко і замітник цільного молока для випоювання молодняка сільськогосподарських тварин.

Молочна промисловість взаємопов'язана з іншими галузями. Наприклад, харчова промисловість постачає цукор, сіль, какао, тощо; хімічна – кислоти, миючі засоби, полімерні матеріали та інше; текстильна – марлю, бязь та інше. Чимраз більше посилюється зв'язок молочної промисловості з машинобудівною, мікробіологічною, паливно-енергетичною галузями.

Рис. 1.3. Рівень споживання молока і молочних продуктів в 2013 р. в розрізі регіонів України на душу населення, кг.

Таким чином, молочна промисловість України є важливою галуззю агропромислового комплексу і її розвиток має велике значення як для постачання надзвичайно цінних продуктів харчування населення, так і забезпечення продуктами переробки інших галузей народного господарства.

1.2. Теоретичні аспекти організаційно-економічні взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу АПК.

Формування молокопродуктового підкомплексу відбувається на основі агропромислової інтеграції різних видів трудової діяльності, які пов'язані з виробництвом, заготівлею, транспортуванням, переробкою сільськогосподарської сировини, зберіганням і доведенням кінцевої продукції до споживача. Таким чином, на формування молокопродуктового підкомплексу окремого регіону впливають наступні основні чинники: природні умови, рівень економічного розвитку територій, науково-технічний прогрес, народногосподарські потреби в молокопродуктах, особливості розселення і наявність великих населених пунктів, забезпеченість трудовими ресурсами та їх навички, транспортні умови і традиції споживання. Слід зазначити, що в конкретних природних і соціально-економічних умовах регіону дія кожного чинника буде неоднозначною.

Природні умови відіграють надзвичайно велике значення у формуванні регіонального молокопродуктового підкомплексу. Особливо це відчутно для кормовиробництва – головної ланки молочного скотарства. Його розвиток, спеціалізація та розміщення в Україні значною мірою залежать від природних умов і структури земельного фонду. Вплив природних чинників на кормовиробництво настільки суттєвий, що залежно від них формуються зони спеціалізації з певних видів кормів.

Науково-технічний прогрес є загальним фактором, який здійснює головний вплив на створення нових засобів виробництва для сільського господарства, розвиток транспорту, переробної промисловості, впровадження новітніх технологій виробництва і переробки сировини, застосування прогресивних методів зберігання як сировини, так і готового продукту. НТП значною мірою визначає організацію виробництва, спеціалізацію і кооперування промислових та сільськогосподарських підприємств, їх розміри й типи.

Народногосподарські потреби в продукції є надзвичайно важливим

чинником, від якого залежать структура і спеціалізація агропромислового територіального комплексу. Ці потреби визначені науково обґрунтованими нормами споживання продовольства у розрахунку на душу населення і реальними можливостями їх задоволення. При цьому слід мати на увазі значні територіальні відмінності у споживанні окремих видів продукції, обумовлені природними умовами, національними та демографічними особливостями населення, рівнем його платоспроможного попиту й уподобанням.

Трудові ресурси відіграють важливу роль у процесі формування і становлення регіонального молокопродуктового підкомплексу, його розвитку та спеціалізації виробництва молокопродуктів. Забезпеченість трудовими ресурсами, виробничі навички населення, його досвід, традиції ведення галузей мають велике значення для розвитку виробництва певних видів молокопродукції.

Транспорт – також необхідна умова для ефективного функціонування всіх партнерів молокопродуктового підкомплексу. Роль транспорту в АПК особливо велика, оскільки сільськогосподарська продукція, як правило, малотранспортабельна. В молокопродуктовому підкомплексі транспорт має функціонувати особливо злагоджено, щоб розрив між виробництвом (заготівлею) сировини, промисловою переробкою і виготовленням кінцевої продукції був мінімальним.

Національний і регіональні молокопродуктові підкомплекси (МППК) формуються за такою територіально-виробничою схемою (рис. 1.4).

На основі виробництва і переробки молока створюється агропромислові цикли виробництва. Елементами таких циклів стають: вирощування ремонтного молодняка великої рогатої худоби; відтворення стада корів; виробництво молока; виробництво кормів та ін.

Рис. 1.4. Схема формування національного МППК за територіально-виробничою формою. [36]

Національний молокопродуктовий підкомплекс, як свідчать дані літератури [36, 38] – це складова АПК, багатогалузева система, в якій постійно здійснюється і вдосконалюється процес поєднання відокремлених виробництв у єдиний інтегрований спосіб виготовлення молокопродуктів за схемою «виробництво – переробка – споживання».

Його мета – сприяння вирішенню продовольчої проблеми в Україні та значне зростання експорту молокопродуктів. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання: формування багатокладної економіки і створення рівних умов для товаровиробників усіх форм власності з використання виробничих ресурсів; прискорений розвиток фондозабезпечуючої сфери МППК – вітчизняного агропромислового машинобудування з метою забезпечення товаровиробників новітньою, ресурсозаощадливою технологією; збільшення виробництва конкурентоспроможних молокопродуктів для внутрішнього і зовнішнього ринків; розвиток інтеграційних процесів у

напрямку організації інтегрованих формувань з метою ефективнішого використання виробничих ресурсів, зменшення втрат та збільшення експорту; прискорення соціального відродження села, поліпшення соціально-економічних умов проживання нашого народу, охорона навколишнього середовища та ін.

Розвиток ринкових відносин, реформування форм власності та господарювання змінюють функції і завдання управління молокопродуктовим підкомплексом в напрямку становлення і розвитку економічних методів виробничого менеджменту. В цих умовах основна функція держави полягає у створенні сприятливого економічного та правового середовища для всіх суб'єктів ринку, яке забезпечить ефективну діяльність виробників агропромислової продукції. Для цього практика потребує розробки й чіткого функціонування організаційно-економічних методів виробничого менеджменту, який гарантує стабільне, ефективне й надійне господарювання підприємницьких структур в молокопродуктовому підкомплексі.

Організаційно-економічні методи – це сукупність форм, важелів і засобів цілеспрямованого впливу владних структур держави на діяльність господарських структур МППК з метою створення нормальних економічно-правових умов їх функціонування і розвитку.

Застосування економічних методів у системі менеджменту, маркетингу, планування, фінансування, оцінки й економічного стимулювання діяльності господарських структур, як свідчить передовий досвід, є найрадикальнішим шляхом підвищення ефективності виробництва молока і молокопродуктів. Схема необхідних організаційно-економічних основ розвитку та ефективного функціонування МППК показана на рис. 1.5.

Необхідність запровадження економічних методів менеджменту зумовлена неспроможністю ринкового механізму саморегулювання вирішити комплекс проблем зростання економіки АПК, спричинених розвитком НТП та загостренням суперечностей між потребами розвитку продуктивних сил і відносинами власності, що особливо характерно для України. Там, з одного боку, розвиваються продуктивні сили, зокрема аграрна наука, НТП з виробництва та переробки сільськогосподарської сировини, а з іншого – триває

безробіття, погіршення соціально-економічного рівня життя нашого народу, відсталість окремих регіонів. Економічна криза галузей АПК зумовлює розвивати раціональну модель розвитку ринкового господарства в Україні.

Світова практика використовує кілька моделей ринкової економіки, які можна згрупувати у три різновиди – вільний, соціально-орієнтований і державно-керований ринок.

Вільний ринок практикують в економіці США, де роль держави полягає у незначному втручанні та всебічній підтримці підприємництва.

Соціально орієнтований ринок використовують, як правило, в країнах Західної Європи, де держава вагомо втручається в економіку.

Державно-керований ринок поширений в економіці Японії та інших країн Східної Азії, де держава і підприємці активно взаємодіють у напрямку перспективного розвитку регіонів, розміщення капіталів, індикативного планування виробництва й споживання.

У сучасних умовах агропромислового виробництва основна функція держави полягає в створенні сприятливого економічного та правового середовища для всіх суб'єктів ринку, яке повинне забезпечити як ефективну діяльність товаровиробників, так і платоспроможний попит та захист споживачів. При цьому державне регулювання економіки АПК необхідно здійснювати на основі широкого застосування цільових комплексних програм розвитку продуктових підкомплексів, окремих регіонів та індикативного планування соціально-економічного розвитку країни.

Структура МППК характеризує його внутрішню будову і складається з елементів та сукупності зв'язків між ними, за допомогою яких здійснюють внутрішні та зовнішні взаємовідносини у процесі виробництва сировини, її заготівлі, транспортування, переробки і реалізації кінцевої продукції споживачам.

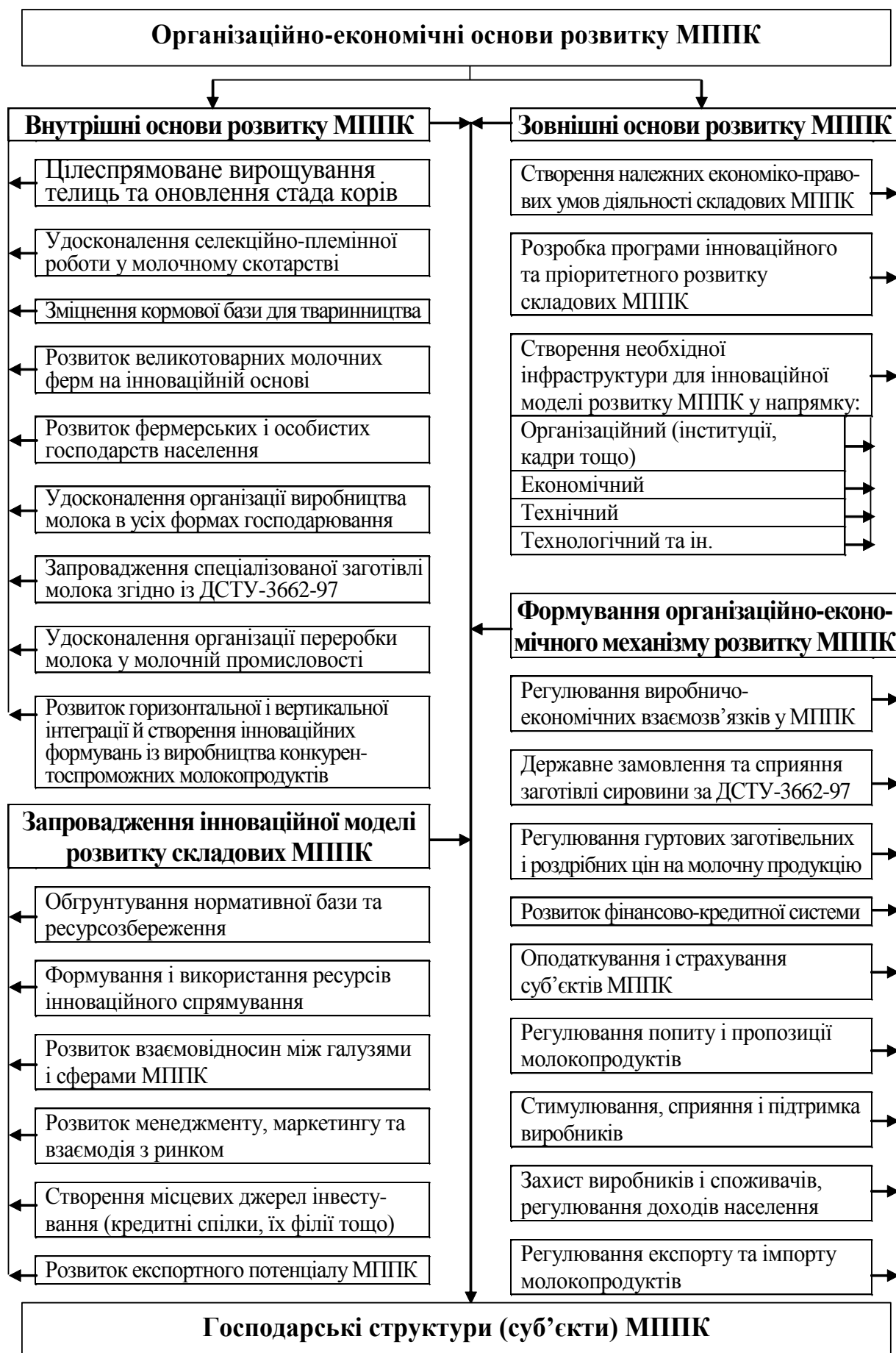

Рис. 1.5 Система організаційно-економічних основ розвитку та ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу [36,с.18]

Структура й особливості її розвитку національного МППК суттєво відмінні від регіонального. Вони зумовлені специфічними особливостями розвитку кожного регіону, природно-кліматичними та іншими чинниками. Регіональні МППК є головним компонентом національного. Їх територіальні межі співпадають із межами одиниць адміністративного поділу (райони, області).

Функціонально-галузева структура регіонального МППК – це сукупність елементів агропромислової системи з виробництва молока, його заготівлі, транспортування, переробки, реалізації кінцевої продукції та зв'язки між ними, що відображають поділ праці в умовах НТП, зумовлюють розвиток нових видів діяльності, їх інтеграцію за функціональним призначенням.

Зі зниженням ієрархічного рівня МППК, чисельність господарських підрозділів у його функціонально-галузевій структурі зменшується. Так, наприклад, МППК окремих областей не має І сфери, яка б виготовляла засоби виробництва для молочного скотарства і молочної промисловості. Водночас Вінницька, Київська та інші області мають фондозабезпечуючі галузі, які виготовляють устаткування і обладнання не тільки для регіональних, а й для національного МППК.[36]

Отже, найскладнішою і повною є характеристика функціонально-галузевої структури національного МППК. У міру зниження ієрархічного рівня МППК (область, район, інтегроване підприємство) в його структурі кількість господарських ланок зменшується, і найпростішою вона буде на локальному рівні.

Основою регіонального МППК є молочне скотарство. Його основні виробничі цикли (елементи) такі: кормовиробництво; ведення селекційно-племінної справи; штучне запліднення корів і телиць; вирощування ремонтного молодняка; оновлення молочного стада корів; виробництво молока; первинна очистка і зберігання молока; визначення показників якості та реалізація молока; ветеринарне і технічне обслуговування основного виробництва.

Молочна промисловість об'єднує ті ланки, які забезпечують заготівлю, переробку сировини і доведення молокопродуктів до споживача, набуваючи

функції головної галузі у створенні кінцевого продукту. Її функціональне завдання – своєчасно й ефективно переробити сировину на молокопродукти широкого асортименту для задоволення попиту споживачів. Тут виділяються самостійні ланки, які функціонують на організаційно-технологічній основі за єдиним інтересом, виконуючи цільові функції, зокрема: заготівлі молока – поєднувальна ланка між товаровиробниками та переробними галузями, суть якої полягає у забезпеченні необхідної кількості сировини для раціонального завантаження виробничих потужностей і запобігання втратам; переробка сировини – головна ланка III сфери, в якій реалізується кінцева мета технології виробництва – вихід із одиниці сировини найбільшої кількості високоякісних і конкурентоспроможних молокопродуктів; збут продукції – завершальна ланка III сфери, її суть – своєчасно, з найменшими втратами довести молокопродукти до споживача.

1.3. Методика оцінки економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК.

Збільшення виробництва високоякісних продуктів молочного скотарства є проблемою, яка з роками не втрачає актуальності і набуває більшого значення зі здобуттям України своєї частки на глобальному ринку в умовах зростання світового попиту. Стратегічним пріоритетом розвитку молочної галузі є розвиток великотоварного конкурентоспроможного виробництва продукції тваринництва за рахунок ефективного використання матеріального, трудового та земельного потенціалів сільського господарства, і планується довести виробництво молока на одну особу до норми споживання.

Важлива роль у вирішенні даного завдання належить удосконаленню існуючих економічних взаємовідносин між виробниками молока і переробними підприємствами. Ефективність взаємодії у молокопродуктовому підкомплексі зумовлена різноманітністю міжгалузевих і міжгосподарських зв'язків, які мають істотний вплив на ефективність виробництва молока і молочних продуктів, що в кінцевому рахунку, на рівень задоволення потреб населення у молочної продукції.

Особливості функціонування молокопродуктового підкомплексу мають істотний вплив на господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників, молокопереробних підприємств, на кон'юнктуру ринку молока і молочних продуктів, на рівень задоволення споживчого попиту, і саме головне, економічну ефективність функціонування галузі в цілому. Розглянемо ці особливості:

- економічний процес відтворення у молокопродуктовому підкомплексі тісно пов'язаний із природним розвитком тварин, які мають певні фізіологічні та генетичні особливості;

- низька еластичність пристосування пропозиції до ринкових умов при підвищенні цін, внаслідок тривалого терміну комплектування поголів'я високопродуктивними тваринами і окупності інвестицій;

- швидкість обороту грошових коштів у молочному скотарстві значно нижче, ніж у галузях промисловості, внаслідок тривалості виробничого циклу;

- ціни у промисловому секторі зростають швидше, ніж у аграрному, що призводить до диспаритету цін на молоко і молочну продукцію і вартість ресурсів, необхідних для їх виробництва;

- попит на ресурси у молочному скотарстві перебуває у прямій залежності від попиту на молочну продукцію;

- тісний зв'язок із рослинницькими галузями і , насамперед, із кормовиробництвом. Молочна галузь пред'являє наступні специфічні вимоги до кормової бази як за обсягом, складом, так і за якістю кормів;

- з метою раціонального використання земельних, трудових і матеріальних ресурсів у молочному скотарстві необхідно досягати оптимального поєднання галузей рослинництва і тваринництва;

- молокопродуктовий підкомплекс дозволяє відносно рівномірно одержувати продукцію і доходи впродовж року, адже молоко і продукти його переробки відносяться до продуктів першої необхідності і мають стійкий попит;

- забезпечення цілорічної зайнятості працівників згладжує сезонність використання праці та інших ресурсів;

-короткий період зберігання і низька транспортабельність молока, зумовлює необхідність його оперативної переробки;

-доцільність споживання значного обсягу кількості молока і молочних продуктів у свіжому вигляді є вагомими факторами, які створюють основу для кооперації та інтеграції процесів виробництва, переробки і реалізації готової продукції;

-поголів'я корів є ресурсом порівняно високого рівня ліквідності, що створює передумови для стійкого функціонування підприємства і можливості її збереження при скороченні або повній ліквідації дійного стада;

-молочне скотарство має подвійне призначення, виходячи із характеру продукції, що одержується (молоко і приплід), а також характеру її використання;

-ринки молочної продукції наближені до ринків довершеної конкуренції, ніж ринки продукції промислового призначення;

-територіальне розміщення сільськогосподарських товаровиробників відносно молокопереробних підприємств зумовлює значні транспортні витрати.

Урахування цих особливостей дозволить удосконалити форми міжгалузевої взаємодії у молокопродуктовому підкомплексі, що дозволить задовольнити економічні інтереси контрагентів, підвищити ефективність їх діяльності.

Очевидно, що загальний критерій ефективності використання окремих виробничих ресурсів - це максимізації виробничого результату при мінімальних витратах ресурсів.

На рівень ефективності міжгалузевої взаємодії у молокопродуктовому підкомплексі мають вплив безліч чинників. Що зумовлює необхідність їх вивчення, ідентифікації та класифікації. Вивчення спеціальної літератури [11, 36, 38] дозволяє виділити наступну сукупність чинників:

Економічні фактори ефективності: система економічних відносин; сформовані канали реалізації продукції; рівень додержання договірних зобов'язань; динаміка обсягів виробництва у галузях; стан використання виробничих ресурсів, їх кількісна та якісна характеристика; якість сировини і

готової продукції; інструменти державного регулювання (податки, субсидії, дотації тощо); фінансово-кредитний механізм; інвестиційна привабливість; конкурентоспроможність галузей; мобільність і гнучка пристосованість до змін ринку та ін.

Чинники технологічної ефективності: використання сучасних технологій, що сприяють зниженню затрат; організація виробництва; продуктивність корів; рівень механізації та автоматизації виробничих процесів на стадіях виробництва і переробки; сезонність виробництва молока; стан кормової бази; селекційно-племінна робота; рівномірність отелень; підвищення якості молока; розширення асортименту молочної продукції тощо.

Організаційно-правові чинники регламентують правове поле. у рамках якого функціонують суб'єкти молокопродуктового підкомплексу.

Чинники соціально-економічної ефективності: соціальні умови праці і життя населення; рівень оплати праці; кваліфікація працівників; потреби населення у певних видах продукції; платоспроможний попит і структура витрат споживачів ; демографічний стан та ін.

Природно-кліматичні та екологічні чинники.

Для оцінки ефективності міжгалузевих взаємовідносин необхідно використовувати показники, які відображають вплив різних чинників на процес виробництва у молочній галузі. Показники ефективності виробництва повинні характеризувати рівень його результативності та дозволяє провести їх порівняльну оцінку у динаміці або за окремими підприємствами.

Необхідно зазначити, що показники ефективності ланок молокопродуктового підкомплексу нерозривно пов'язані між собою. При вивченні ефективності економічних відносин у системі "виробництво - переробка" доцільно розглядати вартісні (враховують прямі змінні витрати та усі інші види витрат) і натуральні показники ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами і молочних продуктів, через співставлення загальних (обсяг валової продукції, валового і чистого доходу у розрахунку на одиницю виробничих ресурсів; рівень окупності капіталовкладень і виробничих витрат; рівень задоволення потреб населення у

продуктах харчування, рівень виробництва і споживання окремих видів продукції у розрахунку на душу населення та інші) і галузевих (продуктивність корів, валове виробництво молока у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, на 1 корову) [11].

Так, Березівський П.С. [4] у свої працях виділяє цілий ряд показників. Які характеризують ефективність виробництва молока: частка поголів'я корів у стаді; щільність поголів'я і валове виробництво продукції на 100 га сільськогосподарських угідь; середньорічний удій на 1 корову; затрати кормів і праці на 1 ц молока і на умовну голову; собівартість 1 ц молока; рівень товарності продукції; виручка від реалізації продукції на 100 га сільськогосподарських угідь; прибуток (збиток) від реалізації; рентабельність (збитковість) виробництва; обсяги валового і чистого доходу на 1 корову, розміру дивідендів на 1 акцію; окупність затрат на 1 грн реалізованої продукції.

Зазначимо, що при прийнятті управлінських рішень і аналізі господарської діяльності використовують такий важливий показник економічної ефективності виробництва як маржинальний дохід. Його розраховують шляхом віднімання із виручки від реалізації продукції прямих змінних витрат. Даний показник найбільш часто використовується у якості основного критерію тоді, коли необхідно встановити ефективність використання внутрішніх чинників раціональність використання внутрішніх факторів виробництва.

Метод маржинального доходу базується на вивченні співвідношення між такими показниками як витрати, обсяг виробництва або реалізації продукції, прибутком, який називають аналізом беззбитковості.

Необхідно зазначити, що основними показниками діяльності молокопереробних підприємств, є: кількісні та вартісні обсяги виробленої продукції; рівень технологічної переробки молока; рівень використання виробничих потужностей; продуктивність технологічної лінії; рентабельність підприємства в цілому та окремих видів продукції.

З метою визначення економічної доцільності виробництва того чи іншого виду молочного продукту доцільно розрахувати величину прибутку,

одержану від реалізації певних видів молочних продуктів, у розрахунку на балансову або залишкову вартість конкретної технологічної лінії або її виробничу потужність. У зв'язку із зростанням виробничих витрат, і насамперед на придбання сировини (до 60 % від загального обсягу затрат), особливого значення мають показники матеріаломісткості і вартості виробленої продукції у розрахунку на 1 т переробленого молока-сировини або на 1т виробничої потужності.

Відомо, що на ефективність роботи молокопереробного підприємства істотний вплив має якість закупленого молока (вміст жиру і білку, кислотність, густина, забрудненість), оскільки вона впливає на обсяги виробництва і асортимент підприємства.

Вважаємо, що з метою детального дослідження міжгалузевої взаємодії у молокопродуктовому підкомплексі необхідно співставити закупівельні ціни на сировину, оптові та роздрібні ціни на молочну продукцію, оскільки саме цінова еквівалентність визначає їх ефективність.

Висновки до розділу 1.

Молокопродуктовий підкомплекс АПК України займає одне з найважливіших місць в економіці країни, він охоплює виробництво, заготівлю, переробку та реалізацію молокопродуктів.

Молочна промисловість АПК України об'єднує такі основні підгалузі: цільномолочну, маслоробну, сироробну і молочноконсервну.

Формування молокопродуктового підкомплексу відбувається на основі агропромислової інтеграції різних видів трудової діяльності, які пов'язані з виробництвом, заготівлею, транспортуванням, переробкою сільськогосподарської сировини, зберіганням і доведенням кінцевої продукції до споживача. На формування молокопродуктового підкомплексу окремого регіону впливають наступні основні чинники: природні умови, рівень економічного розвитку територій, науково-технічний прогрес, народногосподарські потреби в молокопродуктах, особливості розселення і наявність великих населених пунктів, забезпеченість трудовими ресурсами та їх

навички, транспортні умови і традиції споживання.

На основі виробництва і переробки молока створюється агропромислові цикли виробництва. Елементами таких циклів стають: вирощування ремонтного молодняка великої рогатої худоби; відтворення стада корів; виробництво молока; виробництво кормів.

Національний молокопродуктовий підкомплекс - це складова АПК, багатогалузева система, в якій постійно здійснюється і вдосконалюється процес поєднання відокремлених виробництв у єдиний інтегрований спосіб виготовлення молокопродуктів за схемою «виробництво – переробка – споживання».

Його мета – сприяння вирішенню продовольчої проблеми в Україні та значне зростання експорту молокопродуктів.

Основою регіонального МППК є молочне скотарство. Його основні виробничі цикли (елементи) такі: кормовиробництво; ведення селекційно-племінної справи; вирощування ремонтного молодняка; оновлення молочного стада корів; виробництво молока; первинна очистка і зберігання молока; визначення показників якості та реалізація молока; ветеринарне і технічне обслуговування основного виробництва.

Молочна промисловість об'єднує ті ланки, які забезпечують заготівлю, переробку сировини і доведення молокопродуктів до споживача, набуваючи функції головної галузі у створенні кінцевого продукту. Її функціональне завдання – своєчасно й ефективно переробити сировину на молокопродукти широкого асортименту для задоволення попиту споживачів.

Ефективність взаємодії у молокопродуктовому підкомплексі зумовлена різноманітністю міжгалузевих і міжгосподарських зв'язків, які мають істотний вплив на ефективність виробництва молока і молочних продуктів, що в кінцевому рахунку, на рівень задоволення потреб населення у молочній продукції.

Необхідно зазначити, що показники ефективності ланок

молокопродуктового підкомплексу нерозривно пов'язані між собою. При вивченні ефективності економічних відносин у системі "виробництво - переробка" доцільно розглядати вартісні (враховують прямі змінні витрати та усі інші види витрат) і натуральні показники ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами і молочних продуктів, через співставлення загальних (обсяг валової продукції, валового і чистого доходу у розрахунку на одиницю виробничих ресурсів; рівень окупності капіталовкладень і виробничих витрат; рівень задоволення потреб населення у продуктах харчування, рівень виробництва і споживання окремих видів продукції у розрахунку на душу населення та інші) і галузевих (продуктивність корів, валове виробництво молока у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, на 1 корову).

РОЗДІЛ 2.

Аналіз діяльності суб'єктів господарювання молокопродуктового підкомплексу

2.1. Динаміка виробництва молока в господарствах Тернопільської області.

Основною складовою молокопродуктового підкомплексу є молочне скотарство.

Розвиток молочного скотарства є традиційно важливою та невід'ємною складовою сільськогосподарського виробництва з великою кількістю господарюючих суб'єктів і посередників, оскільки воно є однією із системоутворюючих галузей, що сприяє вирішенню продовольчої проблеми держави, а також забезпечення економічної рівноваги виробництва молока. Тернопільська область характеризується сприятливим соціально- економічним, організаційним та екологічним середовищем для розвитку галузі.

Важливими напрямками для стабільного розвитку галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах є: раціональне використання ресурсного потенціалу; розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва з урахуванням природних умов; удосконалення механізмів цінової політики, фінансово-кредитної та банківської систем; організація виробничої діяльності на основі інвестиційно-інноваційного розвитку; контрактна система заготівлі молочної сировини між товаровиробниками і переробними підприємствами.

Починаючи із 1990-х років в області спостерігається чітка тенденція до зменшення поголів'я великої рогатої худоби. Аналіз даних таблиці 1 показує, що у 1995 р. на Тернопільщині в усіх категоріях господарств налічувалося 666,4 тис.гол. великої рогатої худоби, з них 283,6 тис. гол. корів (або 42,6 %). У 2000 р. показник кількості великої рогатої худоби становив 387,5 тис. гол., з них корів – 193,5 тис.гол., тобто зменшився відповідно у 1,7 рази, а чисельність корів зменшилась на 31,8 %. У подальшому до 2010 року чисельність великої рогатої худоби зменшилась ще на 52,9 % і становила 182,4 тис.гол , в тому числі чисельність корів зменшилась на 47,6 % і становила 111,9 тис.гол. (61,3%). У подальшому до 2012 року чисельність великої рогатої худоби дещо

зросла до 196,5 тис. гол, в т.ч. корів до 112,4 тис.гол., а починаючи з 2013 року – знову щорічно зменшувалась.

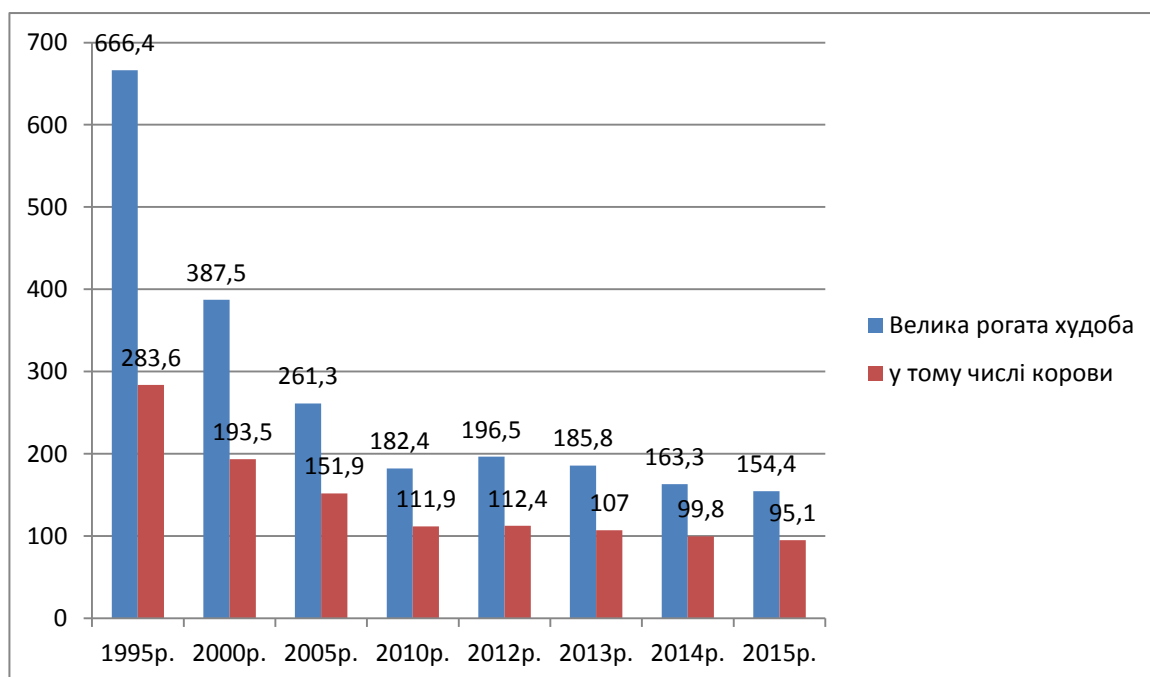

Рис.2.1. Чисельність великої рогатої худоби у всіх категоріях господарств Тернопільської області, тис.гол.

Занепад тваринництва в Тернопільській області є наслідком не відпрацьованості відповідного організаційно-економічного механізму та державного регулювання економіки.

Галузь молочного скотарства опинилась у складній економічній ситуації, а саме: поголів'я корів скорочується, хоча продуктивність їх зростає (табл.2.2). Так, по Тернопільській області середньорічний надій молока у 1995 році становив 2311 кг, у 2000 році – 2508 кг, у 2005 році- 3107 кг, у 2010 році – 3563 кг і у 2015 році – 4561 кг . Відповідно темп зростання становив 8,5%, 23,9 %, 14,7% і 26,9 %. Таке явище зумовлене економічною ситуацією молочного скотарства у підприємствах, які можна об'єднати у дві групи виробників. Перша це ті господарства, які не змогли адаптуватися до умов ринкової економіки, наслідком чого є скорочення поголів'я корів. Друга група — це господарства, які збільшують виробництво молока і не тільки за рахунок збереження або

Таблиця 2.1.

Динаміка поголів'я великої рогатої худоби в господарствах Тернопільської області, тис. гол.

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Усі категорії господарств								
Велика рогата худоба	666,4	387,5	261,3	182,4	196,5	185,8	163,3	154,4
у тому числі корови	283,6	193,5	151,9	111,9	112,4	107,0	99,8	95,1
Темп приросту, %		-31,8	-21,5	-26,3	0,4	-4,8	-6,7	-4,7
Частка корів у стаді, %	42,6	49,9	58,1	61,3	57,2	57,6	61,1	61,6
Сільськогосподарські підприємства								
Велика рогата худоба	409,3	132,4	41,0	26,6	30,6	30,1	28,4	28,0
у тому числі корови	125,7	37,9	12,6	9,0	9,5	9,9	10,1	10,5
Темп приросту, %		-69,8	-66,8	-28,6	5,6	4,2	2,0	4,0
Частка корів у стаді, %	30,7	28,6	30,7	33,8	31,0	32,9	35,6	37,5
у тому числі фермерські господарства								
Велика рогата худоба	0,8	0,3	0,5	0,2	0,5	0,6	0,6	0,7
у тому числі корови	0,5	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3
Частка корів у стаді, %	62,5	33,3	40,0	50,0	40,0	33,3	33,3	42,9
Г господарства населення								
Велика рогата худоба	257,1	255,1	220,3	155,8	165,9	155,7	134,9	126,4
у тому числі корови	157,9	155,6	139,3	102,9	102,9	97,1	89,7	84,6
Темп приросту, %		-1,5	-10,5	-26,1	0,0	-5,6	-7,6	-5,7
Частка корів у стаді, %	61,4	61,0	63,2	66,0	62,0	62,4	66,5	66,9

Таблиця 2.2.

Динаміка середньорічних надоїв молока на 1 корову в господарствах Тернопільської області, кг.

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Усі категорії господарств	2311	2508	3107	3563	4073	4287	4449	4561
Темп приросту, %	100	8,5	23,9	14,7	14,3	5,3	3,8	2,5
Сільськогосподарські підприємства	2160	1493	3237	4279	4815	5250	5469	5844
Темп приросту, %	100	-30,9	116,8	32,2	12,5	9,0	4,2	6,9
Господарства населення	2432	2827	3097	3511	4008	4200	4349	4419
Темп приросту, %	100	16,2	9,6	13,4	14,2	4,8	3,5	1,6

нарощування поголів'я корів, але передусім, за рахунок удосконалення технології, поліпшення раціону годівлі, селекційно-племінної роботи, використання продуктивніших корів, налагодження системи маркетингової діяльності .

Кількість поголів'я корів і їх продуктивність є факторами, що впливають на обсяги виробництва молока та рівень розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах, а також забезпечення населення найціннішим продуктам харчування - молоком. Динаміку виробництва молока в Тернопільській області за категоріями господарств наведено у табл. 2.3.

Загальна тенденція до зменшення обсягів виробництва молока за досліджуваний період спостерігається в усіх категоріях господарств Тернопільської області – з 654,6 тис.т у 1995 р. до 505,6 тис. т. у 2000р., або на 22,8 %. В подальшому - ще до 485,2 тис. т у 2005 р., або на 4 % і до 416,7 тис.т у 2010 році, або на 14,1 %. Скорочення обсягів виробництва за період 1995-2010 р. відбулося за рахунок сільськогосподарських підприємств відповідно на

— на 73,7 % у 2000р, 51,3 % у 2005 р і 2,8 % у 2010р. У господарствах населення за даний період намітилась незначна тенденція до зростання обсягів виробництва молока з 377,9 тис.т у 1995 році до 449,7 тис. т у 2005 році, або на 18,4 % .

Починаючи з 2012 року намітилась позитивна тенденція до збільшення обсягів виробництва молока в усіх категоріях господарств до 459,6 тис.т , або на 10,3 % і до 485,9 тис.т у 2013 році, або на 5,7 %. За даними державної статистики середній надій молока на одну фуражну корову в 2014 р. порівняно із 2000 р. у господарствах усіх форм власності Тернопільщини збільшився на 2202,6 кг, а у сільськогосподарських підприємствах на 3976 кг і становив 5469 кг.

Слід відмітити, що за аналізований період значно зменшилась частка сільськогосподарських підприємств у виробництві молока – з 42,3% у 1995 році до 14,4% у 2000році і до 7,3 % у 2005 році. За період 2010-2015 рр. частка сільськогосподарських підприємств у виробництві молока збільшилась до 12,8 %. Натомість частка господарств населення у виробництві молока значно зросла - з 57,7 % у 1995 році до 92,7 % у 2005 році. У 2010 році цей показник становив 91,7 %, а у 2015 році - 87,2 %. Слід зауважити, що обсяг виробництва молока за аналізований період у господарствах населення збільшився з 377,9 тис.т у 1995 р. до 449,7 тис.т у 2005 р, а до 2015 р. зменшився до 401,9 тис.т.

Через складну економічну ситуацію та нестабільну цінову кон'юнктуру ринку молока підприємства залишають лише високопродуктивних тварин. За рахунок цього якісний склад молочного стада поліпшується, про що свідчать показники середнього надою молока від 1 корови. Середній надій молока від однієї корови у 2015 р., розрахований по середньому поголів'ю корів молочного стада, в порівнянні з 2000 р. і 2010 р. , збільшився відповідно на 2053 і 998 кг і склав 4561кг .

Таблиця 2.3.

**Динаміка обсягів виробництва молока за категоріями господарств
Тернопільської області, тис.ц**

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Усі категорії господарств								
Обсяг виробництва молока	654,6	505,6	485,2	416,7	459,6	485,9	480,6	460,7
Темп приросту, %		-22,8	-4,0	-14,1	10,3	5,7	-1,1	-4,1
Всього, %	100	100	100	100	100	100	100	100
Сільськогосподарські підприємства								
Обсяг виробництва молока	276,7	72,9	35,5	34,5	44,2	48,5	52,8	58,8
Темп приросту, %		-73,7	-51,3	-2,8	28,1	9,7	8,9	11,4
Частка, %	42,3	14,4	7,3	8,3	9,6	10,0	11,0	12,8
у тому числі фермерські господарства								
Обсяг виробництва молока	1,4	0,2	0,5	0,2	0,5	0,6	0,8	0,8
Темп приросту, %		-85,7	150,0	-60,0	150,0	20,0	33,3	0,0
Частка, %	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2
Г господарства населення								
Обсяг виробництва молока	377,9	432,7	449,7	382,2	415,4	437,4	427,8	401,9
Темп приросту, %		114,5	103,9	85,0	108,7	105,3	97,8	93,9
Частка, %	57,7	85,6	92,7	91,7	90,4	90,0	89,0	87,2

Джерело: Стат. щорічник Терноп.обл. за 2015 р.

Негативним явищем у розвитку молочного скотарства для більшості сільськогосподарських підприємств України є те, що в них ведення галузі здійснюється на основі малоефективних технологій з прив'язним утриманням корів і доїнням у відра. Багато технологічних операцій виконується вручну, а рівень автоматизації та механізації виробничих процесів становить 50 відсотків. Це, безперечно, впливає на ефективність виробництва молока в Україні. Ця тенденція спостерігається і в досліджуваній Тернопільській області.

Виробництво молочної сировини забезпечує в основному дрібнотоварний сектор, а саме: господарства населення, які виробляють її у вісім разів більше, ніж сільськогосподарські підприємства. Як відомо, конкурентоздатність дрібнотоварного виробництва в масштабах ринку невисока. Тому проблема конкурентоспроможності молока і як сировини, так і кінцевої продукції постає особливо гостро. Її вирішення набуває надзвичайної ваги, оскільки від цього залежать такі процеси як інтегрування до світових ринків.

Низька ефективність галузі, непаритетність відносин між виробниками та переробними підприємствами молочної продукції і постачальниками ресурсів спричинили фінансові проблеми у більшій частині аграрних формувань, значно ускладнили можливість впровадження ресурсозберігаючих технологій та інвестиційно-інноваційних проектів.

Проблеми, що існують, практично набули системного характеру, вирішення яких потребує комплексного підходу щодо підвищення ефективності галузі на основі оптимізації параметрів організаційно-економічних засад при виробництві конкурентоспроможної продукції молочного скотарства, спрямованому на раціональне використання наявних ресурсів.

Розвиток молочної галузі в сучасних ринкових умовах — це кількісна та якісна структура ресурсного забезпечення, а невідкладними проблемами є впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та зменшення витрат енергоресурсів, збільшення робочих місць. Тільки реалізація цих завдань позитивно

впливатиме на виробництво та реалізацію конкурентоздатної молочної продукції.

Важливими напрямками для стабільного розвитку молочної галузі в аграрних формуваннях є: раціональне використання ресурсного потенціалу; розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва з урахуванням природних умов; удосконалення механізмів цінової політики, фінансово-кредитної та банківської систем; організація виробничої діяльності на основі інвестиційно-інноваційного розвитку; контрактна система заготівлі молочної сировини між товаровиробниками і переробними підприємствами.

2.2. Аналіз економічної ефективності виробництва молока у господарствах Тернопільської області.

Ефективність виробництва - складне і багатогранне явище. Сільськогосподарське виробництво вимагає органічного поєднання і взаємодії щонайменше чотирьох чинників - робочої сили, основних засобів, предметів праці і землі. Отже, будь-яке виробництво передбачає витрати ресурсів і одержання певних результатів. Важливим показником, який характеризує економічну ефективність виробництва продукції, є рівень рентабельності, що зумовлює об'єктивну оцінку господарської діяльності товаровиробників. Оптимальний рівень рентабельності - 25 - 45 % - забезпечує розширене виробництво і зростання фондів матеріального стимулювання, характеризує ефективність витрат і є основою для обґрунтування найбільш раціональної галузевої структури господарств та отримання необхідної кількості прибутку як основного регулятора виробництва у ринкових умовах [2].

Економічна ефективність молочного скотарства характеризується системою таких показників: продуктивність корів, витрати праці і кормів на 1 ц молока, його собівартість і ціна реалізації, прибуток з розрахунку на 1 ц молока і на одну середньорічну корову, рівень рентабельності виробництва молока. Чинники, які впливають на формування ринку молока та молочної продукції, можна розділити на дві групи [4]:

- чинники внутрішнього середовища (чисельність поголів'я корів,

середньоденний надій молока, системи технологічного оснащення, персонал та ін.)

- чинники зовнішнього середовища (політика держави - фіскальна, кредитно-грошова, аграрна, зовнішньоекономічна тощо, - стан економіки, розвиток конкуренції та ін.).

В умовах розбалансованості ринкових відносин, коли вартість реалізації тваринницької продукції не відшкодовувала її собівартості, коли виник диспаритет цін на продукцію тваринництва і матеріально-технічні ресурси, при недосконалому системі регулювання ринку, коли значна кількість продукції реалізується через посередників, які привласнюють суттєву частину прибутків, створену на стадії виробництва, при незадовільному рівні селекційно-плеємної роботи та технологічного забезпечення, відсутності дієвої державної політики щодо створення сприятливих економічних умов для розвитку галузі, переважна частина господарств ліквідувала скотарство через його збитковість. Нині лише у кожному третьому господарстві утримують худобу.

Всі причини розладу в галузі молочного скотарства тісно пов'язані одна з одною. Збитковість галузі зумовила скорочення поголів'я тварин і зменшення до критичної межі обсягів виробництва продукції. Це своєю чергою призвело до розладу таких важливих галузей промисловості, як молочна і м'ясна, потужності яких задіяні на 15-20 % [1, 14, 19, 24]. Все це загрожує зниженню продовольчого забезпечення людей і призводить до соціальної напруги в суспільстві. Це суто об'єктивні причини. Але ж відбувались і суб'єктивні причини, особливо незадовільно в ці роки вирішувались питання кормовиробництва. Використання кормів для тваринництва у всіх категоріях господарств зменшилося в 2,7 раза, зокрема концкормів в 2,6 раза. Це стало однією з основних причин зниження виробництва продукції тваринництва.

Виробництво молочної сировини забезпечує дрібнотоварний сектор, а саме - господарства населення, які виробляють її в чотири рази більше, ніж сільськогосподарські підприємства. Як відомо, конкурентоздатність дрібнотоварного виробництва в масштабах ринку невисока. Тому проблема

конкурентоспроможності молока (і сировини, і кінцевої продукції) постає особливо гостро.

Підвищення продуктивності молочного скотарства дасть змогу господарюючим суб'єктам ефективніше використовувати матеріальні, трудові та фінансові ресурси. Це є важливим напрямом розвитку галузі, а також забезпечить конкурентоспроможність аграрних товаровиробників на ринку молока.

В системі показників економічної ефективності виробництва молока одними із важливих є собівартість та ціна реалізації, які формуються під впливом ряду чинників, а саме: продуктивності корів, витрат матеріальних і трудових ресурсів тощо.

Підвищення продуктивності корів досягається в результаті впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та зменшення витрат енергоресурсів. Витрати на виробництво молока за економічними елементами в господарствах Тернопільської області протягом 2013 – 2014 рр., а також їх структура, показані у таблиці 2.4 і таблиці 2.5.

Як показують дані таблиць - основна частка витрат у собівартості молока припадає на матеріальні витрати (74-76 %), зокрема корми (72-70 %), пальне і мастильні матеріали (7,9 – 6,2 %), прямі витрати на оплату праці (12,5 - 14,6 %).

Аналізуючи витрати на виробництво 1 ц молока в господарствах Тернопільської області (таблиця 2.6.), бачимо, що протягом 2013-2015 рр. їх сума неухильно зростає. Так у 2013 р. витрати на виробництво 1 ц молока становили 278,28 грн, у 2014 р. – 300,91 грн, у 2015 р. – 374,61, тобто збільшились за аналізований період на 24,9 %. Найбільшими витрати на виробництво 1 ц молока у 2014р. були у господарствах Гусятинського району - (384, 29 грн.) і Підволочиського району (345,8 грн.), а найменшими у Монастириському (225,13 грн.), Підгаєцькому (226,5 грн.) і Козівському районах. У 2015 році витрати на виробництво 1 ц молока збільшились на 24,9 % порівняно з 2013 роком і на 15,5 % порівняно із 2014 роком. За 2015 рік не всі

дані включені до статистичного збірника , у зв'язку з виконанням вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

Таблиця 2.4.

**Витрати на виробництво молока за елементами в господарствах
Тернопільської області на протязі 2013 - 2015 рр., тис.грн.**

Статті витрат	Роки			2015р. в % до	
	2013	2014	2015	2013 р.	2014 р.
Витрати – всього	135024,3	160859,0	193560,2	143,4	120,3
у тому числі					
прямі матеріальні витрати	100027,2	117451,4	147479,8	147,4	125,6
з них					
корми	72142,7	81019,2	103403,2	143,3	127,6
пальне і мастильні матеріали	7720,8	9239,1	9197,3	119,1	99,5
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	5738,8	10585,8	9237,8	161,0	87,3
решта матеріальних витрат	14424,9	16607,3	25641,5	177,8	154,4
прямі витрати на оплату праці	19766,6	20146,3	24385,6	123,4	121,0
інші прямі витрати і загальновиробничі витрати – всього	15230,5	23261,3	21694,8	142,4	93,3
з них					
амортизація необоротних активів	6016,7	11095,9	9550,1	158,7	86,1
відрахування на соціальні заходи	7164,1	7631,9	7734,1	108,0	101,3
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	2049,7	4533,5	4410,6	215,2	97,3

Таблиця 2.5.

Структура витрат на виробництво молока в господарствах Тернопільської області напротязі 2013- 2015 рр., (%).

	2013	2014	2015	2015р. в % до	
				2013р.	2014р.
Витрати – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі					
прямі матеріальні витрати	74,1 100,0	73,0 100,0	76,2 100,0	102,8	104,4
з них					
корми	72,1	69,0	70,1	97,2	101,6
пальне і мастильні матеріали	7,7	7,9	6,2	80,5	78,5
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	5,8	9,0	6,3	108,6	70,0
решта матеріальних витрат	14,4	14,1	17,4	120,8	123,4
прямі витрати на оплату праці	14,6	12,5	12,6	86,3	100,8
інші прямі витрати і загальновиробничі витрати – всього	11,3 100,0	14,5 100,0	11,2 100,0	99,1	77,2
з них					
амортизація необоротних активів	39,5	47,7	44,0	111,4	92,2
відрахування на соціальні заходи	47,0	32,8	35,7	76,0	108,8
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	13,5	19,5	20,3	150,4	104,1

Таблиця 2.6.

Витрати на виробництво 1 ц молока в господарствах Тернопільської області у розрізі районів, грн.

	Роки			2015р. в % до	
	2013	2014	2015	2013р.	2014р.
По області	278,28	300,91	347,61	124,90	115,52
м.Тернопіль	–	–	–	–	–
Бережанський	293,74	330,71	... ¹	–	–
Борщівський	287,60	–	–	–	–
Бучацький	281,78	319,99	... ¹	–	–
Гусятинський	320,07	384,29	... ¹	–	–
Заліщицький	–	–	–	–	–
Збаразький	332,02	322,15	373,75	112,57	116,02
Зборівський	282,30	252,11	... ¹	–	–
Козівський	258,63	236,49	... ¹	–	–
Кременецький	–	–	–	–	–
Лановецький	255,77	276,58	340,05	132,95	122,95
Монастирський	224,99	225,13	... ¹	–	–
Підволочиський	293,53	345,81	... ¹	–	–
Підгаєцький	205,03	226,50	... ¹	–	–
Теребовлянський	263,12	301,01	345,13	131,17	114,66
Тернопільський	270,45	256,92	320,77	118,61	124,85
Чортківський	291,92	251,24	... ¹	–	–
Шумський	233,99	306,33	... ¹	–	–

¹ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації

Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області, 2016

Таблиця 2.7.

Витрати кормів на виробництво одиниці продукції молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

(у корм.од на 1 ц продукції)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Витрати всіх кормів									
На приріст великої рогатої худоби	14,05	19,82	24,31	16,04	15,75	15,60	14,20	13,60	15,92
На виробництво молока	1,53	1,86	2,13	1,31	1,09	1,12	1,06	0,97	1,05
у тому числі витрати концентрованих кормів									
На приріст великої рогатої худоби	2,46	3,93	2,46	3,57	3,54	3,78	3,93	3,87	4,81
На виробництво молока	0,23	0,32	0,17	0,30	0,31	0,30	0,36	0,36	0,41

Виробництво молока та його економічна ефективність тісно пов'язані з рівнем годівлі тварин. Визначальним фактором підвищення продуктивності корів є їх годівля. Витрати кормів на виробництво 1 ц молока наведені у таблиці 2.7.

Аналізуючи дані таблиці, зазначимо, що на приріст 1 ц великої рогатої худоби витрачалось 14,05 ц кормових од. у 1990 р. Цей показник збільшився до 19,8 ц у 1995 р. і до 24,3 ц у 2000р. Далі протягом 2005-2015 рр. він коливався у межах 13 – 16 ц. На виробництво 1 ц молока у 1990 р. було витрачено 1,53 ц кормових од., до 2000 р., цей показник збільшився до 2,13 ц, а протягом 2000-2014 рр. зменшився до 1,05ц.

Вартість кормової одиниці є одним із вагомих факторів формування конкурентоспроможності виробництва молока. Регіони, де кормова одиниця у 2010–2012 рр. виявилася порівняно дешевшою, забезпечили нижчу собівартість

виробництва молока, а отже, мали конкурентну перевагу (Рис. 2.2.).

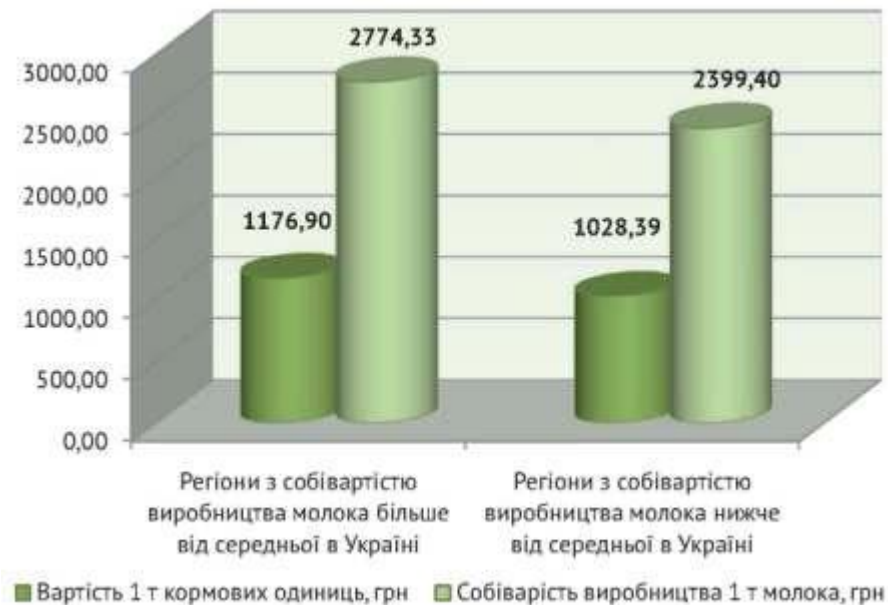

Рис.2.2. Середній рівень собівартості реалізації молока і вартості кормової одиниці в Україні за 2010–2012 рр.

Одним із головних чинників розв’язання проблеми високої вартості кормів в Україні є створення міцної кормової бази та організація повноцінної збалансованої годівлі тварин.

Основним джерелом надходження кормів тваринам є польове кормовиробництво. Значне скорочення виробництва продукції молочного скотарства змушує усвідомити складність і необхідність швидкого відродження польового кормовиробництва як каталізатора розвитку ефективного великотоварного молочного скотарства.

Кормовиробництво Тернопільщини залишається слабкою ланкою на шляху відродження і розвитку тваринництва. Основних причин зменшення рівня забезпеченості поголів’я великої рогатої худоби об’ємними кормами (силосом, сінажем, сіном) декілька. В першу чергу до них відносяться скорочення площі посівів кормових культур у сільськогосподарських підприємствах у зв’язку з диспаритетом цін і відповідною зміною структури посівних площ на користь зернових ріпаку, сої, соняшнику, а також із

ліквідацією дійного стада і великої рогатої худоби взагалі.

Посівні площі кормових культур постійно скорочуються. За останні десять років площі під кормовими культурами скоротилися майже в 3 рази. За рахунок скорочення посівів кормових культур відбувається розширення площ під зерновими та технічними культурами, які дають дохід у результаті реалізації зерна та насіння. Це в свою чергу породжує ряд проблем – недоотримання належної кількості кормів для сільськогосподарських тварин, зменшення виробництва органічних добрив, порушення збалансованості ґрунту за вмістом гумусу. Нажаль, незважаючи на те, що багаторічним травам належить провідна роль у створенні міцної кормової бази, площі під цими культурами продовжують невпинно скорочуватись. Головним напрямом травосіяння повинно стати вдосконалення структури кормового клина на користь багаторічних трав, які дають найбільш дешеві корми і вирощування їх є економічно вигідним. Для підвищення енергетичної й білкової цінності багаторічних трав необхідно віддавати перевагу таким культурам як люцерна і еспарцет.

Польове кормовиробництво зазнало істотних негативних змін і потребує відродження та подальшого удосконалення стосовно прогностичних параметрів розвитку і розміщення галузей тваринництва. Розвиток кормовиробництва має відбуватись у напрямі удосконалення структури посівних площ та підвищення урожайності кормових і зернофуражних культур; збільшення виробництва високобілкових кормів; удосконалення системи насінництва кормових культур і вдосконалення інтенсивних технологій їх вирощування; створення та впровадження у виробництво нових сортів і гібридів кормових культур; розширення виробництва збалансованих комбикормів для всіх видів і статево-вікових груп великої рогатої худоби; зменшення втрат і поліпшення якості кормів; забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами; застосування паритетних цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Проблеми, які існують у молочній галузі, реально подолати тільки за рахунок застосування нових підходів до інтенсифікації у напрямі підвищення

рівня і повноцінності годівлі корів, впровадження інноваційних технологій і форм організації конкурентоспроможного виробництва.

Міцна кормова база, рівень і повноцінність годівлі на 70–80 % визначають за дотримання усіх умов і технології молочну продуктивність корів. Тому для конкурентоспроможного виробництва молока передусім необхідно забезпечити виробництво і згодовування тваринам кормів, збалансованих за всіма поживними речовинами, а також макро- і мікроелементами.

Результати від реалізації молока в Тернопільській області у 2013р., 2014р., 2015р., наведені у таблицях 2.8 – 2.10. У 2013 році господарства області реалізували 443,3 тис.ц молока. Середня собівартість 1 ц молока становила 301,64 грн. Найвищою собівартість 1 ц молока була у Гусятинському районі – 361,64 грн/ц, а найнижчою у Підгаєцькому районі – 216,69 грн/ц. Середня реалізаційна ціна на молоко становила 347, 53 грн/ц. Найвищими реалізаційні ціни були у Бучацькому районі 365,89 грн/ц, а найнижчими у Борщівському районі -247,78 грн/ц. Середній показник рентабельності виробництва молока в Тернопільській області склав 15,2 %. Причому найвищою рентабельність виробництва молока була у Зборівському районі – 29,9 %; Лановецькому районі – 25, 4 % ; Козівському районі – 23,0%. Найбільш збитковим виявився Борщівський район (-22,4%) і Збаразький район (-3,4 %).

У 2014 р. господарствами області було реалізовано 493,8 тис.ц молока. Середня собівартість 1 ц молока становила 329,7 грн/ц. Середня ціна реалізації – 374,3 грн/ц, а рентабельність виробництва молока – 13,5 %. Найвищою рентабельність виробництва молока була у Чортківському – 49,3 %; Монастириському – 48,7%; Козівському – 42%. У згаданих районах собівартість виробництва молока становила 241,35 грн/ц; 251,21 грн/ц; 243,7 грн/ц, а реалізаційні ціни відповідно: 360,29 грн/ц; 373,52 грн/ц; 347,44 грн/ц. Збитковим виробництво молока було у Бережанському районі (-5,6 %). Тут собівартість 1 ц молока становила 361,17 грн/ц, а реалізаційна ціна 341,06 грн/ц.

Таблиця 2.8.

Результати від реалізації молока в Тернопільській області у 2013р.

	Кількість реалізованої продукції, ц	Повна собівартість реалізованої продукції, тис.грн.	Чистий дохід (виручка), тис.грн.	Прибуток (збиток), тис.грн.	Собівартість 1 ц, грн.	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
По області	443465	133766,6	154117,4	20350,8	301,64	347,53	15,2
м.Тернопіль	–	–	–	–	–	–	–
Бережанський	3754	1112,4	1220,1	107,7	296,32	325,01	9,7
Борщівський	383	122,3	94,9	–27,4	319,32	247,78	–22,4
Бучацький	104875	32270,3	38373,1	6102,8	307,70	365,89	18,9
Гусятинський	11398	4122,0	4129,0	7,0	361,64	362,26	0,2
Заліщицький	–	–	–	–	–	–	–
Збаразький	41582	14568,0	14066,5	–501,5	350,34	338,28	–3,4
Зборівський	11625	2913,9	3784,4	870,5	250,66	325,54	29,9
Козівський	13919	3650,0	4490,1	840,1	262,23	322,59	23,0
Кременецький	–	–	–	–	–	–	–
Лановецький	97998	27943,6	35047,6	7104,0	285,14	357,64	25,4
Монастирський	4777	1366,9	1594,0	227,1	286,14	333,68	16,6
Підволочиський	46023	13956,5	16399,8	2443,3	303,25	356,34	17,5
Підгаєцький	707	153,2	187,9	34,7	216,69	265,77	22,7
Теребовлянський	53131	15537,8	16956,2	1418,4	292,44	319,14	9,1
Тернопільський	39004	11904,8	12948,9	1044,1	305,22	331,99	8,8
Чортківський	11814	3543,0	4099,0	556,0	299,90	346,96	15,7
Шумський	2475	601,9	725,9	124,0	243,19	293,29	20,6

Таблиця 2.9.

Результати від реалізації молока в Тернопільській області у 2014р.

	Кількість реалізованої продукції, ц	Повна собівартість реалізованої продукції, тис.грн.	Чистий дохід (виручка), тис.грн.	Прибуток (збиток), тис.грн.	Собівартість 1 ц, грн.	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
По області	493792	162800,8	184845,1	22044,3	329,70	374,34	13,5
м.Тернопіль	–	–	–	–	–	–	–
м.Чортків	–	–	–	–	–	–	–
Бережанський	3631	1311,4	1238,4	–73,0	361,17	341,06	–5,6
Борщівський	–	–	–	–	–	–	–
Бучацький	131653	49159,5	53568,1	4408,6	373,40	406,89	9,0
Гусятинський	16637	6441,0	6459,0	18,0	387,15	388,23	0,3
Заліщицький	–	–	–	–	–	–	–
Збаразький	49295	17095,4	19621,9	2526,5	346,80	398,05	14,8
Зборівський	10514	2709,7	3715,3	1005,6	257,72	353,37	37,1
Козівський	16704	4070,8	5803,7	1732,9	243,70	347,44	42,6
Кременецький	–	–	–	–	–	–	–
Лановецький	102934	30863,4	37280,2	6416,8	299,84	362,18	20,8
Монастириський	5309	1333,7	1983,0	649,3	251,21	373,52	48,7
Підволочиський	44444	15877,8	16107,2	229,4	357,25	362,42	1,4
Підгаєцький	849	231,5	247,9	16,4	272,67	291,99	7,1
Теребовлянський	49383	15862,3	17211,1	1348,8	321,21	348,52	8,5
Тернопільський	46678	13770,0	15992,3	2222,3	295,00	342,61	16,1
Чортківський	12968	3129,8	4672,2	1542,4	241,35	360,29	49,3
Шумський	2793	944,5	944,8	0,3	338,17	338,27	0,0

Таблиця 2.10.

Результати від реалізації молока в Тернопільській області у 2015р.

	Кількість реалізованої продукції, ц	Повна собівартість реалізованої продукції, тис.грн	Чистий дохід (виручка), тис.грн	Прибуток (збиток), тис.грн	Собівартість 1 ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
По області	519850	195578,4	238377,7	42799,3	376,22	458,55	21,9
райони							
Бережанський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Борщівський	–	–	–	–	–	–	–
Бучацький	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Гусятинський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Заліщицький	–	–	–	–	–	–	–
Збаразький	49649	19660,8	22917,4	3256,6	396,00	461,59	16,6
Зборівський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Козівський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Кременецький	–	–	–	–	–	–	–
Лановецький	111242	42332,0	52359,7	10027,7	380,54	470,68	23,7
Монастирський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Підволочиський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Підгаєцький	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Теребовлянський	50001	18049,2	21229,8	3180,6	360,98	424,59	17,6
Тернопільський	48000	18307,0	20865,5	2558,5	381,40	434,70	14,0
Чортківський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1
Шумський	...1	...1	...1	...1	...1	...1	...1

¹ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації

У 2015 році господарствами області реалізовано 519,9 тис.ц молока з середньою собівартістю 376,22 грн/ц і середньою ціною 458,55 грн/ц, а рівень рентабельності по області склав 21,9%.

Варто зазначити, що дохідність виробництва і продажу молока має значну диференціацію за районами, а тим більше за підприємствами. Різниця між найбільшою і найменшою величиною собівартості і реалізаційних цін є досить суттєвою. За даними літератури [30] це свідчить про нагальну потребу в кожному господарстві регіону здійснити розрахунки нормативної собівартості одиниці продукції, цілеспрямовано управляти витратами, не допускати понаднормативних витрат.

Таким чином підсумуємо, що виробництво молока в господарствах Тернопільської області протягом 2013 – 2015 рр. було прибутковим (таблиця 2.11). За цей період середньорічний надій молока на 1 корову збільшився з 4207 кг до 4561 кг, або на 6,4 %; реалізація молока зросла на 17,2 %; собівартість продукції зросла на 24,7 %, а реалізаційна ціна на 31,9 %. Відповідно і прибуток на 1 ц реалізованого молока зріс на 79,4 %, а середній показник рентабельності по області зріс з 15,2 % до 21,9 %. Це зумовлено наявністю стратегічних перспектив в напрямку розвитку галузі, підвищенню її ефективності та збільшенню кількості великотоварних сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом молока.

Слід вказати, що найбільший вклад у виробництво і продаж молока внесли сільськогосподарські підприємства Лановецького, Бучацького, Терехівського, Збаразького і Підволочиського районів. Підприємства цих районів продали у 2014 році 79 % молока від загальнообласного показника. Передовими сільськогосподарськими підприємствами в області по чисельності корів і обсягах виробництва молока стали Агрофірма «Горинь» Лановецького району; ТОВ «Україна, с. Скорики» Підволочиського району; ПАП «Іванівське» с.Іванівка Терехівського району. Водночас, не займаються розвитком молочного скотарства сільськогосподарські підприємства Заліщицького, Кременецького, Підгаєцького, Борщівського, Шумського та інших районів.

Таблиця 2.11.

**Економічна ефективність виробництва молока у господарствах
Тернопільської області**

Показники	Роки			Відхилення (+/-) 2015 р. до	
	2013	2014	2015	2013р.	2014р.
Середньорічний надій молока від 1 корови, кг	4287	4449	4561	106,4	102,5
Реалізовано молока, тис. ц	443,47	493,79	519,85	117,2	105,3
Повна собівартість продукції, тис. грн.	133766,6	162800,8	195578,4	146,2	120,1
Чистий дохід (Виручка), тис. грн.	154117,4	184845,1	238377,7	154,7	129,0
Повна собівартість 1 ц реалізованого молока, грн	301,64	329,7	376,22	124,7	114,1
Середня ціна реалізації 1 ц молока, грн/ц	347,53	374,34	458,55	131,9	122,5
Отримано прибутку всього	20350,8	22044,3	42799,3	210,3	194,2
Прибуток на 1 ц реалізованого молока, грн	45,89	44,64	82,33	179,4	184,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	15,2	13,5	21,9	+6,7	+8,4

Розраховано за даними : Головного управління статистики у Тернопільській області

Аналіз економічної ефективності молочного скотарства в господарствах області дає можливість зробити висновок, що основний напрям підвищення ефективності виробництва в нинішніх умовах має ґрунтуватися на

підвищенні продуктивності худоби, оптимізації виробничих витрат і зміцненні кормової бази при впровадженні ресурсозберігаючих технологій, використанні досягнень науки.

Вибір найефективніших напрямів розвитку молочного скотарства Тернопільської області слід здійснювати на основі підвищення інтенсифікації молочного скотарства, комплексної реконструкції існуючих молочних ферм з упровадженням прогресивних технологій утримання тварин, нових систем машин і механізмів для комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, а також нових організаційних форм.

Україна має всі можливості для того, щоб виправити становище, яке склалося, та відновити своє місце в світовому розподілі праці з виробництва молока. Для цього розвиток галузі молочного скотарства необхідно переорієнтувати на інтенсивні фактори зростання, оскільки проблеми, які нагромадилися, можна подолати лише на основі інтенсифікації галузі.

Тільки реалізація цих завдань позитивно впливатиме на виробництво високоякісної конкурентоздатної молочної продукції.

Виробництво молока в Україні цілком реально можна зробити одним із прибуткових видів агробізнесу, але це тривалий процес, який потребує великих капіталовкладень і інвестицій, насамперед у реконструкцію приміщень, покращення породного складу стада великої рогатої худоби, дотримання усіх вимог технології утримання, оновлення доїльної апаратури та придбання сучасного устаткування для забезпечення збалансованої годівлі тварин.

Ефективне вирішення проблеми дефіциту молочної сировини лежить у площині зростання надоїв молока і підвищенні його якості, що можливе як за умов відродження великотоварного виробництва, так і розвитку означеної галузі на базі сімейних фермерських господарств.

2.3. Аналіз економічних взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу.

Функціонування молокопродуктового підкомплексу здійснюється через систему економічних відносин між взаємозалежними, але відносно відокремленими галузями. Незлагоджені «слабкі місця» такої співпраці призводять до невиправданих витрат і є основною перепоною на шляху розвитку як АПК, так і молочної галузі в Україні.

Економічні відносини у молокопродуктовому підкомплексі АПК формуються через систему взаємозалежних показників, на основі аналізу яких можливо зробити висновки про стан самих відносин.

Виробничо-економічні зв'язки сільськогосподарських підприємств з переробними підприємствами, які здійснюють переробку молока слід розглядати як єдину з ознак узгодженої роботи. У даній системі основною ланкою виробництва готової продукції є переробні підприємства, які пов'язують стадію виробництва і готової продукції. Функції переробних підприємств зводяться до того, щоб виступати в ролі організаторів економічних взаємовідносин і керівників технологічного циклу. Виробничі зв'язки підприємств з виробництва молока, його реалізації і переробки повинні бути організовані таким чином, щоб швидше і без суттєвих втрат продукції забезпечити його рух до споживача [42, 36].

Надходження молока на молокопереробні підприємства Тернопільської області наведено у табл. 2.12.

Дослідженнями встановлено, що від усіх категорій товаровиробників надійшло на переробні підприємства молока: у 1995 році – 215,6 тис.т, у 2010 р. – 184,5 тис.т, у 2015 р. – 196,11 тис.т. Тобто за аналізований період надходження молока на молокопереробні підприємства Тернопільської області зменшилось на 9 %. Частка сільськогосподарських підприємств в обсягах реалізації становила : у 1995р. – 85,3 %; у 2005 р.- 15,5 %; у 2010 р. -28,7 % і у 2015 р. – 61,2 %. Отже частка сільськогосподарських підприємств в реалізації молока починаючи з 2012 року почала суттєво збільшуватись. Це позитивна

Таблиця 2.12.

Надходження молока на переробні підприємства Тернопільської області, тис.т

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Виробництво молока всіма категоріями господарств	654,6	505,6	485,2	416,7	459,6	485,9	480,6	460,7
Надійшло молока, всього	215,6	105,6	176,0	184,5	208,7	187,0	198,5	196,11
Виробництво молока сільськогосподарськими підприємствами	276,7	72,9	35,5	34,5	44,2	48,5	52,8	58,8
Надійшло від сільськогосподарських підприємств	183,9	36,8	27,3	52,9	94,1	95,7	113,3	120,0
Частка сільськогосподарських підприємств у реалізації молока, %	85,3	34,8	15,5	28,7	45,1	51,2	57,1	61,2
Виробництво молока господарствами населення	377,9	432,7	449,7	382,2	415,4	437,4	427,8	401,9
Надійшло молока від господарств населення	31,7	68,8	148,7	131,5	114,0	90,9	84,7	75,7
Частка господарств населення у реалізації молока, %	14,7	65,2	84,5	71,3	54,6	48,6	42,7	38,6
Надійшло від інших господарських структур	-	0,0	-	0,1	0,6	0,4	0,5	-

¹ Включаючи давальницьку сировину та власно вироблену продукцію переробними підприємствами.

тенденція, оскільки на молокопереробні підприємства області збільшилось надходження молока кращої якості. Слід зауважити той факт, що від сільськогосподарських підприємств надійшло у 2015 році 120 тис. т молока, в той час як сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області вироблено лише 58,8 тис. т молока. Це означає, що молокопереробні підприємства Тернопільщини отримували 51% молока за межами області. Також підприємства працювали з давальницькою сировиною. Частка господарств населення у реалізації молока переробним підприємствам у 1995 р. становила 14,7 % , у 2005 році зросла до 84,5 %, а у 2015 р. зменшилась до 38,6 %. Господарства населення, на відміну від великотоварних виробників не в змозі забезпечити надходження високоякісної молочної сировини на переробні підприємства. Тому необхідно поліпшувати організацію заготівлі молока у селян через молокоприймальні пункти шляхом модернізації існуючих та створення нових у віддалених від районних і промислових центрів поселеннях.

Встановлено, що для сільськогосподарських виробників вкрай важливо реалізувати вироблену продукцію (молоко) за такими цінами, які б покривали витрати і створювали резерв для нарощування конкурентних переваг отримання прибутку. Це можливе за рахунок ефективного використання ресурсів та вдосконалення процесу виробництва продукції.

Для успішного функціонування кожного підприємства будь-якої галузі необхідною умовою є наявність ринків збуту і забезпечення повної реалізації виготовленої продукції.

Молокопереробна промисловість Тернопільської області складається з 20 молочних промислових підприємств, в основному колективної та приватної власності.

Сумарна потужність галузі становить :

- з переробки молока - 1550 тонн на добу;
- з виробництва основних видів молочної продукції :
- масла тваринного - 10,0 тис. тонн на рік
- цільномолочної продукції - 72,0 тис. тонн на рік
- казеїну - 6,0 тис. тонн на рік

- морозива - 2,1 тис. тонн на рік.

До складу молочної промисловості входять підприємства з виробництва молока обробленого рідкого, кисломолочних продуктів, вершкового масла, сирів, молочних консервів та сухих молочних продуктів. Українська молокопереробна галузь в сучасних умовах тримається на трьох основних напрямках діяльності: цільномолочна продукція, сир, масло.

Найбільш затратними в сировинному вимірі є сир (норма витрат сировини залежить від сорту сиру – від 10 до 12 т) і масло (норма витрат – 22 т). З точки зору купівельної спроможності населення, найпопулярнішою вважається цільномолочна продукція, оскільки вона є продуктом першої необхідності в споживчому кошику.

Вітчизняний ринок представлений великим асортиментом молочної продукції (налічується понад 250 видів).

Найпотужнішими молокопереробними підприємствами області є ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Буцацький сирзавод», ПАТ «Борщівський сирзавод», ПП «Чортківський сирзавод», ПП «Монастирський молокозавод», ТОВ «Кременецьке молоко», Зборівське ТОВ «Медобори», с. Мшанець, ПП «Альма Віта», с. Золотники Тербовлянського району, Шумський маслозавод, Козівський маслозавод, Вишнівецький сирзавод та ін.

Загалом сектор переробки молока та виробництва молокопродуктів об'єднує кілька великих сегментів, а саме – продукцію з незбираного молока, сири, масло тваринне, сухі молокопродукти, молочні консерви, казеїн та морозиво. Найбільші обсяги виробництва в сегменті продукції з незбираного молока (молоко рідке та кисломолочна продукція) та сегменті сиру. До сегменту кисломолочних продуктів входять такі загальноживані товарні групи: сметана, кефір, йогурт, ряжанка. Продукти цього сегменту виробляють переважно для реалізації на внутрішньому ринку. Товарна група кисломолочної продукції має широкий асортимент і користується великим попитом у населення. Сири – один із найбільших за обсягом виробництва сегмент сектору. Виробництво сирів зорієнтоване як на внутрішній, так і на зовнішній ринок.

Виробництво основних видів молочної продукції наведено у таблиці 2.13 і таблиці 2.14.

Таблиця 2.13.

Виробництво основних молокопродуктів у Тернопільській області, тис.т

	Роки							
	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Молоко рідке оброблене	9,3	4,0	16,9	49,9	25,4	27,2	27,3	28,6
Масло вершкове	8,9	4,5	6,7	3,4	4,7	4,0	4,2	3,5
Сири сичужні	3,5	3,1	5,2	6,0	4,6	4,4	4,3	3,8
Плавлений сир	1,1	1,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Йогурт	-	-	1,5	1,5	3,1	3,4	3,7	4,9
Кефір	1,3	0,8	2,2	2,9	6,3	7,6	9,1	9,6
Сметана неароматизована	1,7	0,8	2,8	5,3	8,6	8,6	8,5	10,6

В останні роки попит на молочну сировину з боку молокопереробних підприємств формувався під тиском дефіциту та спаду купівельної спроможності населення. Це цілком логічно, зважаючи, що ціни на молочну продукцію за окремими позиціями вже перевищують європейський рівень (Таблиця 2.15). Це призводить до якісних структурних змін пропозиції на ринку молока та молочної продукції. Зокрема за період 2005 – 2015 рр. спостерігається збільшення обсягів виробництва таких молочних продуктів як ароматизованих йогуртів – з 1,5 тис.т до 4,9 тис.т (у 3,3 рази) ; молока та вершків – з 16,9 тис.т до 28,6 тис.т (у 1,7 рази); кефіру – з 2,2 тис.т. до 9,6 тис.т (у 4,4 рази); сметани – з 2,8 тис.т до 10,6 тис.т. (у 3,8 рази). Також зменшилось виробництво масла з 6,7 тис. т до 3,5 тис. т (у 1,9 рази) та сирів жирних – з 6,0 тис.т до 3,8 тис.т. (у 1,6 рази).

Таблиця 2.14.

Виробництво молочної продукції в Тернопільській області за видами, т.

	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване), т	26640	25423	27174	27267	28574
Молоко та вершки, жирністю більше 6%, неконцентровані та непідсолоджені, т	413	239	355	285	1
Масло вершкове, т	3784	4729	4012	4156	3495
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), т	501	355	1050	1518	1335
Сири жирні, т	5104	4716	4455	4394	3883
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, т	15543	18255	19946	21547	25244
Спреди та суміші жирові, що містять масову частку загального жиру від 50% до 85%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше, ніж 25%, т	452	396	276	130	1

Якщо проаналізувати рівень споживання та цінову доступність окремих кисломолочних продуктів, можемо сказати, що даний ринок є одним із найперспективніших сегментів молочної галузі. Основними асортиментними позиціями кисломолочної групи є кефір, йогурт, сметана. Ці продукти доступні споживачам по ціні. Також виробляється велика кількість йогуртів із різними харчовими інгредієнтами, такими як полуниця, банан, персик, груша, тощо, що дозволяють задовольнити потребу кожного споживача. Ця продукція є конкурентоспроможною та користується попитом не тільки на вітчизняному ринку, а й за його межами. Не менш вагомим фактором ціноутворення для вітчизняних переробних підприємств є сезонність виробництва, оскільки основний обсяг молока-сировини виробництва припадає на літні місяці. В літній період спостерігається не лише зростання обсягів надходження молока-

Таблиця 2.15.

Динаміка оптово-відпускних та роздрібних цін на окремі молочні продукти, грн/кг

	2013	2014	Відхилення	
			+, -	%
Молоко (оптово-відпускна ціна)	6,7	7,08	0,4	5,7
Молоко (роздрібна ціна)	6,99	7,1	0,1	1,6
Масло (оптово-відпускна ціна)	48,6	51,7	3,1	6,4
Масло (роздрібна ціна)	54,84	56,8	2,0	3,6
Сир кисломолочний (9%) (оптово-відпускна ціна)	28,4	28,96	0,6	2,0
Сир кисломолочний (9%) (роздрібна ціна)	30,4	32,87	2,5	8,1
Сметана (20%) (оптово-відпускна ціна)	17,3	19,7	2,4	13,9
Сметана (20%) (роздрібна ціна)	19,7	20,46	0,8	3,9

сировини у виробництво та обмеження термінів його реалізації, а й сезонне зменшення споживання молочної продукції. Все це призводить до зниження цін на молочні продукти. В осінньо-зимовий період навпаки обсяги надходження молока-сировини скорочуються, а попит на молочні продукти зростає, що зумовлює підвищення цін .

Собівартість визначає розмір ціни молочної продукції. З економічної точки зору, розмір витрат пов'язаний з рентабельністю виробництва, його перспективами та втраченими можливостями. Саме собівартість (для переробного підприємства - це витрати) виступає основою для встановлення продажної ціни, і таким чином формує кон'юнктуру ринку для вітчизняних молокопереробних підприємств та визначає рівень прибутку.

Таким чином, коливання цін на молоко-сировину призводить до змін цін на готову продукцію . Водночас, як свідчить зарубіжний досвід, сезонні коливання обсягів виробництва молоко-сировини, які призводять до різкого подорожчання молочних продуктів в зимовий період можна значно скоротити.

У виробників із далекого зарубіжжя розбіжність між зимовими і літніми надоями становить лише 10%, в той час як в Україні - зростає майже у 2 рази. Європейські країни такої низької кореляції домагаються за рахунок правильно підбраного раціону корів та рівномірного отелення .

Як видно з таблиці 2.16, відпускні ціни молокопереробних підприємств у лютому 2014 р. становили 6,52 грн/кг (без ПДВ), що на 16% вище ніж у лютому 2013 р.

Середня ціна реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами у лютому 2014 р. становила 3,94 грн/кг (без ПДВ), що на 21,2% більше ніж у 2013 р.

Таблиця 2.16.

Ціна на молоко з 2013-2014 рр., грн/кг

Період		Ціна виробника	Оптово-відпускна ціна	Роздрібна ціна
Січень	2013	5,65	5,75	6,74
Лютий		5,62	5,80	6,79
Березень		5,64	5,81	6,80
Січень	2014	6,48	6,17	6,92
Лютий		6,52	6,20	6,97
Березень		-	6,27	6,99

Роздрібна ціна на масло також має тенденцію до збільшення, що ж до оптово-відпускної ціни, то вона збільшилась, з 48,6 грн/кг до 51,7 грн/кг. Аналізуючи ціни решти молочних продуктів, можемо зазначити, що майже у всіх відбулись зміни в сторону збільшення .

Негативно відображається на цінах і низька якість молока-сировини, яка постачається на молокопереробні підприємства. Справа в тому, що нині 65% молока-сировини надходить від господарств населення. У багатьох випадках таке молоко надходить неохолодженим з підвищеною кислотністю, забруднене, розбавлене тощо.

Низька якість сировини зумовлює суттєве підвищення вартості її переробки. Для виробництва високоякісної молочної продукції із молока другого гатунку та негатурованого молока підприємства додатково проводять подвійну пастеризацію, охолодження й очищення на спеціалізованому обладнанні, що призводить до непродуктивного збільшення енергетичних і трудових затрат.

Сьогодні підвищення цін на молочні продукти спричиняє також низький рівень використання потужностей вітчизняними молокопереробними підприємствами, через скорочення кількості молока, що надходить на промислову переробку. Як наслідок, в умовах низького використання потужностей, підвищується собівартість виробництва продукції за рахунок високих питомих постійних витрат. Не сприяє зниженню собівартості виробництва і стан виробничої бази підприємств молокопереробної промисловості. Фізичне та моральне зношення основних фондів галузі перевищує 50% [2].

Важливим ціноутворюючим чинником підвищення собівартості виробництва молочних продуктів є відсутність повної (глибокої) переробки молока-сировини на переробних заводах. Так на більшості великих підприємств за рахунок комплексного використання сировини і застосування безвідходних технологій можна виготовити 25-30 найменувань молочних продуктів. В той же час ряд підприємств, як правило, невеликих, значну частину знежиреного молока, сироватки та маслянки використовують нераціонально - повертають постачальникам на відгодівлю тварин за низькими цінами. Такими чином, удосконалення технологій переробки молока, повна (глибока) його промислова переробка - це суттєвий резерв щодо зниження собівартості виробництва молочних продуктів і відповідно їх ціни та підвищення рентабельності діяльності молокопереробних підприємств.

Взагалі побічні продукти переробки молока (знежирене молоко, маслянка, сироватка) містять стільки ж мінеральних речовин, молочного цукру, скільки й незбиране молоко, відмінність полягає лише у вмісті жиру і білка. Вони є досить цінними і можуть успішно використовуватись для виробництва

молочних продуктів. Низький рівень використання побічної сировини на харчові цілі, з одного боку, призводить до того, що в їжу використовують лише 59,6% білка та 49,2% молочного цукру, а з іншого боку - така нераціональна технологія збільшує витрати підприємств та собівартість продукції, і як наслідок підвищуються ціни та знижується рентабельність діяльності. Наразі, середній рівень рентабельності виробництва незбираної молочної продукції на молокозаводах є невисоким і становить 3-8%.

Виробництво сметани і сиру більш економічно вигідне, ніж виробництво незбираного молока. Найбільш рентабельне виробництво дієтичної продукції. За результатами дослідження, середня рентабельність виробництва рідкого молока складає 1-5%; рентабельність виробництва сирків та сиркової маси - 30%-40%, кефіру - 12%, йогурту - 20% [3].

В умовах ринкової перебудови сільського господарства особливої актуальності набуває питання забезпечення виробництва якісної, безпечної аграрної продукції. Висока якість продукції, в порівнянні з конкурентами, не лише забезпечує довгострокову перевагу, а й нерідко дозволяє підвищувати ціну на продукцію, не втрачаючи своїх споживачів. Здійснення поставлених завдань відбувається за допомогою правильної організації обліку і контролю виробництва та первинної переробки молока на підприємстві. Але на ринку молока існує дефіцит якісної сировини, що значною мірою впливає на якість продукції його переробки. Зважаючи на це, молочні заводи віддають перевагу молоку, яке виробляється з дотриманням необхідних технологій.

Закупівля молока передбачає розподіл сировини за сортами – молоко вищого ґатунку, молоко I та II ґатунків, неґатункове молоко. Ціна починає формуватися від базової закупівельної ціни 1ц молока при нормах вмісту жиру та білка (відповідно 3,4 та 3,0%). При визначенні закупівельної ціни за 1 ц молока по ґатунках з урахуванням фактичного вмісту жиру і білка та інших якісних показників рекомендуються наступні надбавки та знижки: на молоко вищого ґатунку — надбавка в розмірі 15% до закупівельної ціни на молоко першого сорту з урахуванням фактичного вмісту жиру та білка; на молоко другого ґатунку — знижка в розмірі 10% до закупівельної ціни на молоко

першого гатунку з урахуванням фактичного вмісту жиру та білка; за термостійке молоко — надбавка в розмірі 5% до закупівельної ціни на молоко вищого і першого гатунків.

Економічні відносини переробних підприємств з виробниками молока в значній мірі залежать від якості вхідної сировини. Обидві сторони зацікавлені у вищих показниках. Виробники молока отримують гарантований збут сировини та вчасні розрахунки за поставлене переробним підприємствам молоко. Молокозаводи, в свою чергу, мають гарантовані поставки якісної сировини, що дає можливість знизити витрати на її переробку. Як свідчать дані літератури [50] налагодження ефективної співпраці з виробниками молока дає можливість переробним підприємствам отримувати високоякісну сировину, і, незважаючи на вищу її вартість, знизити собівартість готової продукції.

Проаналізуємо динаміку показників якості молока, реалізованими сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області (таблиця 2.17.)

За аналізований період спостерігається тенденція до покращення показників якості молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами. Так, у 2011 р. порівняно з 2006 р. обсяги продажу молока вищого гатунку зросли на 6,6 тис. т, а його частка становила 17,0%, першого гатунку – 82,0%, негатурного - 0,9 відсотків.[20]

Основним чинником, що негативно впливає на якісні показники виробництва молока у досліджуваних господарствах є як невиконання вимог, що стосуються охолодження молока, так і відсутність ефективної системи управління якістю.

Загальновизнаним є факт, що визначальним чинником при формуванні економічних відносин підприємств є рівень цін на молоко-сировину. Молоко, отримане від сільськогосподарських підприємств, протягом всього досліджуваного періоду оплачувалося вище, ніж від господарств населення (таблиця 2.18.)

Таблиця 2.17.

Динаміка показників якості молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області, тис. т

Показники	Роки						Відхилення (+/-) 2011р. до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Продано молока в перерахунку на молоко встановленої жирності (3,4%), всього	27,3	30,5	25,8	26,0	39,5	52,9	25,6
В тому числі: вищого гатунку	2,4	0,9	0,7	0,1	2,2	9,0	6,6
I гатунку	21,2	24,4	20,9	22,4	33,4	43,4	22,2
II гатунку	3,5	4,8	4,2	3,5	3,9	0,0	-3,5
негатункового	0,1	0,4	0,0	0,0	0,0	0,5	0,4
Із загальної кількості прийнятого молока надійшло охолодженого до 10° С	15,0	20,1	21,9	12,8	11,2	20,9	5,9
Жирність, %	3,5	3,6	3,5	3,5	3,5	3,5	-

Джерело: [35]

Найвища різниця у цінах спостерігалась у 2014 р. — 1281,8 грн/т, найнижча у 2005 р. — 299,5 грн/т. Загальний індекс росту цін за 2005 – 2014рр. у сільськогосподарських підприємствах склав 3,05, а в особистих селянських господарствах — 2,6.

Такі розбіжності у цінах зумовлені погіршенням якості сировини, що надходить від домашніх господарств та її покращенням у сільськогосподарських підприємствах. Тому молокозаводи намагаються зберегти постачальників якісної сировини за допомогою вищих цін та таким чином налагодити економічні відносини із новими підприємствами-виробниками молока.

Таблиця 2.18.

Середні ціни закупівлі молока та молочних продуктів переробними підприємствами Тернопільської області, (грн./т)

	Роки					
	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Середня ціна	899,8	2285,8	2541,9	2114,0	2716,0	2977,3
у тому числі від :						
сільськогосподарських підприємств	1152,8	2935,5	2994,8	2591,5	3308,0	3524,3
господарств населення	853,3	2023,8	2301,2	1718,4	2094,1	2242,5
інших господарських структур	–	2882,8	2865,8	2381,1	2323,7	3395,4
Різниця у цінах сільськогосподарських підприємств і господарств населення	299,5	911,7	693,6	873,1	1213,9	1281,8

¹ Ціни наведені без урахування накладних витрат на закупівлю, транспортних та експедиційних витрат, дотацій, податку на додану вартість.

Зі свого боку сільськогосподарські підприємства зацікавлені у взаємовигідній співпраці, яка для них полягає у покритті витрат на виробництво молока та отриманні прибутку. Це можливо за умов покращення якості сировини, що технологічно важко реалізувати в господарствах населення.

Як бачимо, фінансові важелі відіграють важливу роль у формуванні вигідних економічних відносин підприємств. З метою економії витрат на сировину багато молокопереробних підприємств розглядають можливість власного виробництва молока. Досягається це власними силами або об'єднанням переробних підприємств із можливостями сільськогосподарських виробників. Такий досвід партнерських відносин, як свідчить практика, дає можливість створення конкурентоспроможної сировинної бази.

Спільне виробництво молока дає можливість економити на витратах

порівняно із його закупівлею. Причому ця економія може складати до 20% при умові збільшення обсягів переробленої сировини. Зекономлені кошти переробним підприємствам доцільно направляти на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що в кінцевому підсумку дасть можливість досягти синергічного ефекту посилення позитивних наслідків від спільної діяльності як для переробних підприємств, так і для виробників молока.

Економічні відносини між зазначеними сферами молокопродуктового підкомплексу АПК здійснюються через механізм державної підтримки товаровиробників. З 1998 року і до 31 грудня 2010 р. єдиною державною підтримкою для виробників молока була дотація за рахунок повернення ПДВ від реалізації готової молочної продукції, яку сільгосппідприємства отримували щомісячно, а особисті селянські господарства — 2 рази на місяць через молокопереробні підприємства. Дотація формувалася за рахунок повернення ПДВ від реалізації готової молочної продукції. Кошти акумулювалися на спеціальному рахунку кожного підприємства, цільове використання їх постійно контролювалося податковими органами.

За Податковим кодексом від 2 грудня 2010 р. з 1 січня 2011 р. нарахування дотацій мало здійснюватись незалежно від обсягу реалізованої переробними підприємствами продукції, а на голову великої рогатої худоби, утримуваної в господарствах. проте такі зміни викликали ряд критичних зауважень, особливо зважаючи на те, що ні сільськогосподарським підприємствам, ні господарствам населення у 2011 р. дотації не надходили.

Такий механізм виплати дотацій за поставлене на переробні підприємства молоко значно послаблює економічні відносини виробників та переробників молока. Згідно нового Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників» від 22.12.2011 № 4268-VI, який набрав чинності з 01.01.2012, частково повертається раніше існуючий механізм нарахування дотацій.

До спеціального фонду державного бюджету переробними

підприємствами повинна перераховуватися лише частина належного до сплати ПДВ (наприклад, у 2012 р. — 30% і у 2013 р. — 40%). Решта ПДВ спрямовується на спеціальні рахунки переробних підприємств, відкриті в органах державної казначейської служби.

Розпорядниками таких спеціальних рахунків виступають самі переробні підприємства. Вони виплачують за рахунок коштів, акумульованих на цих рахунках, компенсацію сільськогосподарським товаровиробникам за продане ними молоко.

Важливим чинником у формуванні економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу є попит споживачів на молочну продукцію. Саме рівень попиту визначає обсяги виробництва молока-сировини та впливає на асортимент готової молочної продукції.

Попит на продукцію молочної галузі формується із потреб внутрішнього та зовнішнього ринків. Потреби внутрішнього ринку незадоволені. Це визначається, перш за все, низьким рівнем споживання молочних продуктів від рекомендованої норми (390 кг на особу). В середньому населення Тернопільщини споживає 56% молока та молочних продуктів від вказаної норми, що є дуже низьким показником.

Для прикладу, найбільше молокопродуктів на душу населення споживають у Франції та Німеччині: масла — відповідно 8,3 і 6,8 кг; сиру твердого — 22,6 і 20,5 кг; кисломолочних продуктів, включаючи йогурти, — 26,9 і 25,0 кг; молока питного — 75,5 і 64,4 кг. [21].

Внутрішній попит на молоко та молочні продукти незадоволений через низьку купівельну спроможність населення та постійне підвищення рівня цін, хоча й продукція молочної галузі є товаром першої необхідності. За таких умов розвитку молочного ринку майже усі підприємства, які випускають конкурентоздатну молочну продукцію постачають її на закордонні ринки.

За таких умов переробні підприємства повинні налагоджувати економічні відносини зі сферою реалізації своєї продукції. Продаж молока варто здійснювати в доступних для споживача місцях, де гарантувалися б належні умови зберігання та прийнятний рівень цін.

В сучасних умовах розвитку роздрібної торгівлі споживачі можуть придбати молочну продукцію в продовольчих магазинах та супермаркетах, через які реалізується 44,7% всієї продукції .

Економічні відносини в системі «виробництво – переробка – реалізація» мають бути направлені, в першу чергу, на задоволення потреб споживача. Це вдасться тоді, коли між підприємствами молокопродуктового підкомплексу АПК буде забезпечуватися рівність та взаємовигідні партнерські відносини.

Висновки до розділу 2.

Економічна ефективність молочного скотарства характеризується системою таких показників: продуктивність корів, витрати праці і кормів на 1 ц молока, його собівартість і ціна реалізації, прибуток з розрахунку на 1 ц молока і на одну середньорічну корову, рівень рентабельності виробництва молока. Чинники, які впливають на формування ринку молока та молочної продукції, можна розділити на дві групи :

- чинники внутрішнього середовища (чисельність поголів'я корів, середньоденний надій молока, системи технологічного оснащення, персонал та ін.)

- чинники зовнішнього середовища (політика держави - фіскальна, кредитно-грошова, аграрна, зовнішньоекономічна тощо, - стан економіки, розвиток конкуренції та ін.).

В системі показників економічної ефективності виробництва молока одними із важливих є собівартість та ціна реалізації, які формуються під впливом ряду чинників, а саме: продуктивності корів, витрат матеріальних і трудових ресурсів тощо.

Виробничо-економічні зв'язки сільськогосподарських підприємств з переробними підприємствами, які здійснюють переробку молока слід розглядати як єдину з ознак узгодженої роботи. У даній системі основною ланкою виробництва готової продукції є переробні підприємства, які пов'язують стадію виробництва і готової продукції. Функції переробних підприємств зводяться до того, щоб виступати в ролі організаторів економічних

взаємовідносин і керівників технологічного циклу. Виробничі зв'язки підприємств з виробництва молока, його реалізації і переробки повинні бути організовані таким чином, щоб швидше і без суттєвих втрат продукції забезпечити його рух до споживача.

Молокопереробна промисловість Тернопільської області складається з 20 молочних промислових підприємств, в основному колективної та приватної власності.

Економічні відносини переробних підприємств з виробниками молока в значній мірі залежать від якості вхідної сировини. Обидві сторони зацікавлені у вищих показниках. Виробники молока отримують гарантований збут сировини та вчасні розрахунки за поставлене переробним підприємствам молоко. Молокозаводи, в свою чергу, мають гарантовані поставки якісної сировини, що дає можливість знизити витрати на її переробку.

Економічні відносини в системі «виробництво – переробка – реалізація» мають бути направлені, в першу чергу, на задоволення потреб споживача. Це вдасться тоді, коли між підприємствами молокопродуктового підкомплексу АПК буде забезпечуватися рівність та взаємовигідні партнерські відносини.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ПАРТНЕРАМИ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.

3.1. Розвиток економічного механізму взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу

Стабілізація та ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України значною мірою залежать від обґрунтованості економічного механізму взаємовідносин між усіма ланками інтеграції АПВ. Економічний механізм взаємовідносин між партнерами молокопродуктового підкомплексу в сучасних умовах має діяти за допомогою спільних організаційно-економічних методів, які б забезпечували економічну зацікавленість усіх суб'єктів інтеграції у збільшенні виготовлення високоякісної і конкурентоспроможної кінцевої продукції.

Схема системи виробничо-економічних відносин у молокопродуктовому підкомплексі показано на рисунку 3.1.

Економічною передумовою розвитку взаємовідносин між партнерами продуктивних підкомплексів АПК є необхідність реалізації економічних інтересів суб'єктів інтеграції. Узгодженість і реалізація інтересів усіх партнерів, які діють на основі розподілу праці й еквівалентного обміну споживних вартостей, формують суть економічного механізму вдосконалення та подальшого розвитку взаємовідносин між партнерами певного продуктового підкомплексу. Економічний механізм розвитку міжгалузевих зв'язків — це сукупність взаємопов'язаних організаційно-економічних методів впливу на узгодження інтересів підприємств, що забезпечують взаємні дії та організаційну спрямованість у просуванні продукції від виробника до споживача, пропорційність, ритмічність й оптимальний режим роботи всіх ланок єдиного технологічного процесу інтегрованого виробництва [36].

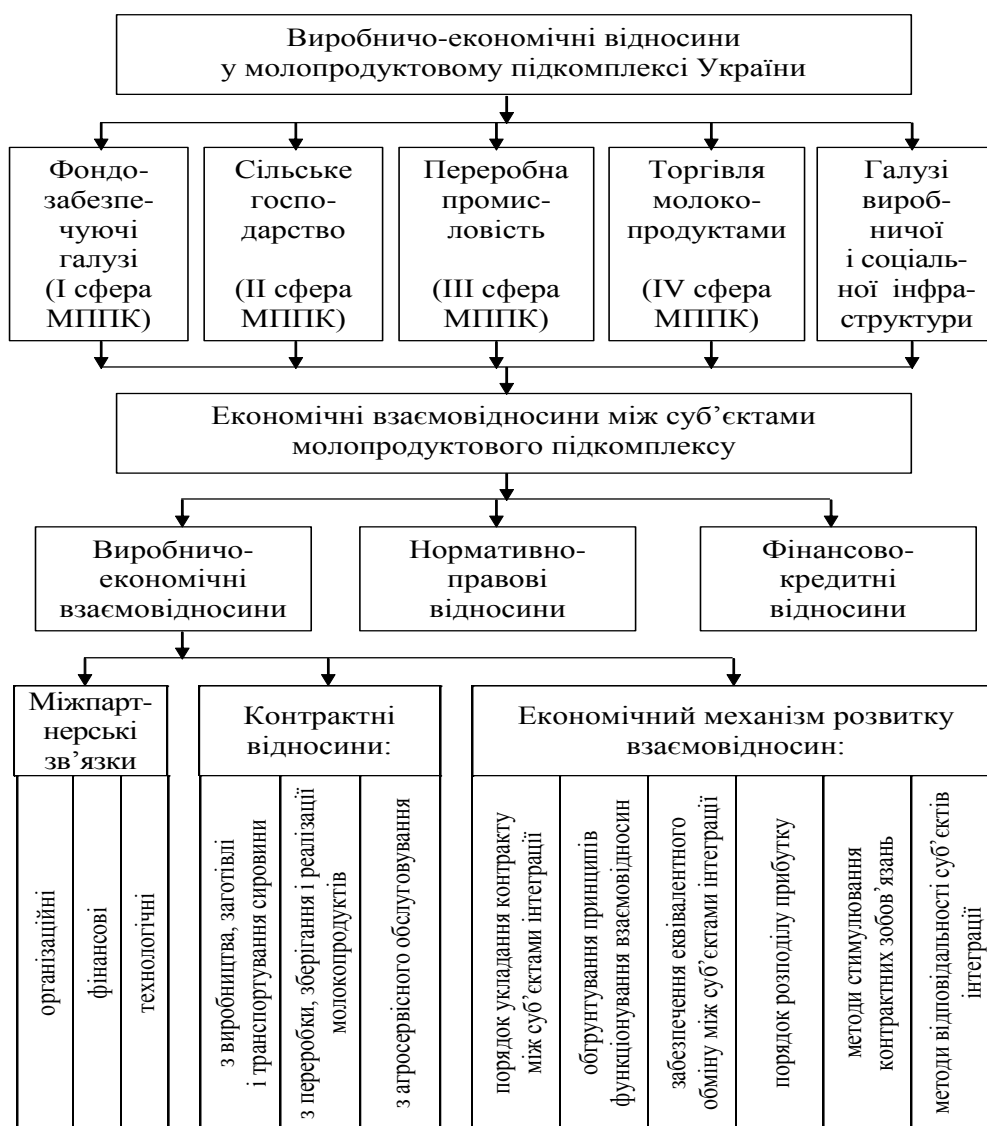

Рис.3.1. Схема виробничо-економічних відносин між суб'єктами інтеграції у молокопродуктовому підкомплексі. [36, с.261]

Економічний механізм, як свідчить практика, має відповідати таким основним вимогам: своєчасно регулювати виробничо-економічні відносини у напрямку підвищення ефективності кінцевих результатів; створювати суб'єктам інтеграції умови зацікавленості у розширеному відтворенні на принципах самоокупності, еквівалентного обміну, що сприятиме підвищенню ефективності спільного виробництва; сприяти формуванню і забезпеченню структури й обсягу виробництва, що відповідають потребам споживача, збалансованому і ритмічному функціонуванню молокопродуктового підкомплексу.

Головний недолік діючого економічного механізму взаємовідносин у

тому, що в привілейованому становищі опинилися переробні підприємства інтегрованих структур. Вони, як свідчать літературні джерела [36, с.268], мають змогу завищувати нормативний рівень рентабельності переробки сировини, що дає змогу отримувати прибуток понад цей рівень. У результаті весь одержаний прибуток залишається у переробних підприємствах. А при поганій роботі переробного підприємства постачальники сировини ніколи не матимуть очікуваної зацікавленості від інтеграції. Все це змушує вдосконалювати економічний механізм взаємовідносин між учасниками.

При обґрунтуванні економічного механізму взаємовідносин між виробниками сировини, підприємствами переробної промисловості й агросервісу ми вивчили вітчизняний і зарубіжний досвід з даної проблеми.

У зарубіжних країнах із розвинутою ринковою економікою широкого розвитку набули дві форми інтеграційних відносин: кооперативні союзи й акціонерні компанії. Важливо те, що кооперативи країн Заходу з переробки аграрної продукції забезпечують обов'язкові норми і вимоги до технології виробництва продукції, її якості й застосовують жорсткі санкції до тих виробників, які їх порушують.

У кооперативах Західної Європи прибуток між її членами розподіляють, як правило, пропорційно до обсягу молока, що вони поставили на переробку. Такий механізм розподілу прибутку, одержаного у процесі інтегрованого виробництва, простий та ефективний, оскільки ставить економічну зацікавленість у пряму залежність від обсягу сировини, виробленої та реалізованої переробним підприємствам.

Однак згаданий механізм розподілу прибутку між партнерами інтегрованого виробництва потребує для впровадження в Україні істотних змін і адаптації до сучасних умов розвитку ринкових відносин. Зумовлено це різними формами власності підприємств молочної промисловості. Наприклад, у країнах Заходу власність агропереробних підприємств є кооперативною, а в нас – корпоративною, що потребує принципових змін у дії економічного механізму взаємовідносин. До того ж, агропереробні підприємства країн Заходу створили фермери, що дає їм змогу привласнювати отримуваний прибуток. У них нема

акціонерного капіталу, отже, не виникає проблеми виплати дивідендів на акції.

А в нас, як свідчить практика, власність молочної промисловості приватизували шляхом акціонування, тому акціонери постійно стикаються з проблемою одержання дивідендів. Крім того, за умови незадовільної роботи молокопереробного підприємства (відсталість технології, прорахунки менеджменту, маркетингу) воно буде збитковим або малорентабельним, внаслідок чого постачальники сировини завжди зазнаватимуть вагомих економічних втрат.

Щоб виправити становище, А. Андрійчук [2] пропонує «розподіляти між учасниками не прибуток, а грошову виручку від реалізації кінцевої продукції, відповідно до заздалегідь обґрунтованого співвідношення дольової участі кожного з партнерів інтегрованого АПВ у створенні цієї продукції. В основу розрахунку при визначенні такої часткової участі доцільно покласти принцип рівновіддачі продажу (грошова виручка в розрахунку на гривню витрат на товарну продукцію)». Його суть – обґрунтування нормативних витрат: на виробництві сировини в аграрних підприємствах, на виготовлення молокопродуктів у молочній промисловості та реалізації кінцевої продукції у роздрібній торгівлі.

Як показав аналіз, частка виробників молока у роздрібній ціні на молокопродукти в західних областях України – 30–45%; для переробних підприємств – 42–53% і мережі роздрібної торгівлі – 13–17%. При такому розподілі виторгу від кінцевої продукції виробники сировини відшкодовують свої затрати лише на 30–35%, у той час, як решта належить наступним ланкам інтегрованого виробництва.

Водночас ми погоджуємося з думкою тих економістів, які пропонують «у молокопереробному виробництві, в технологічному ланцюгу якого роздрібна торгівля є необхідною ланкою, розподіл виторгу здійснювати таким чином: 57,5% – сільськогосподарським товаровиробникам, 28,5% (разом з резервною частиною) – молокопереробним заводам і 14,0% – роздрібній торгівлі.

За таких взаємовідносин кожний учасник інтегрованого виробництва

одержує таку частку виручки від реалізації кінцевої продукції, яка дорівнює скоригованій на виплату дивідендів частці нормативних витрат на всіх стадіях технологічного циклу. Це дає змогу кожному партнерові інтеграції отримати однакову суму грошової виручки на гривню витрат, тобто досягається рівнорентабельність продажу на всіх стадіях агропромислового виробництва.

Повчальним для України є досвід США, де переробні кооперативи розподіляють не прибуток, а грошову виручку від реалізації молочної продукції відповідно до встановленого співвідношення пайової участі кожного з учасників у виробництві цієї продукції. Наприклад, при ціні за 1 кг молока 79 центів одержують виручки: фермер – 46,6%, переробне підприємство – 26,58% плюс додатково 1,9% на нагромадження, молочна корпорація – 3,82% і торгівля – 21,1%. При підвищенні або зниженні ціни це співвідношення змінюється, але в незначних межах.

Отже, такий механізм розподілу результатів сумісної діяльності інтегрованого виробництва забезпечує реальне поєднання економічних інтересів його учасників, усуває суперечності між ними, відображає роль кожної технологічної ланки у створенні кінцевого продукту. Тепер партнери об'єднують і спрямовують свої зусилля на досягнення головної мети – виробництва необхідної кількості високоякісної сировини та виготовлення конкурентоспроможної кінцевої продукції, пошук таких ринків збуту, які б забезпечили її реалізацію за максимально можливою і доступною для споживача ціною.

Вчені Інституту аграрної економіки УААН пропонують для перехідного періоду три варіанти економічних відносин між II та III сферами АПК.

Перший. Забезпечення еквівалентного обміну між виробниками сировини та підприємствами переробної промисловості шляхом формування у кожній галузі цін на продукцію на базі концепції ціни виробництва, що забезпечує отримання рівновеликого прибутку на рівновеликий авансовий капітал. Цей варіант передбачає своєчасну переоцінку основних фондів з урахуванням коефіцієнта їх використання та оборотних засобів виробництва,

враховуючи обіговість останніх. При цьому норма прибутку в усіх ланках – від виробництва сировини, її переробки і до реалізації кінцевого продукту споживачеві – має бути рівновеликою. Варіант добре теоретично обґрунтований, відповідає ринковим умовам виробництва, виправдав себе при розрахунках орієнтовних цін на сільськогосподарську продукцію. Його недоліком є те, що в умовах переходу до ринку недостатньо інформації для визначення розміру авансованого капіталу, справжньої вартості основних фондів, розміру фактичної норми прибутку промисловості. Він практично випереджає наявну інформаційну базу.

Другий. Інтеграція на базі поєднання інтересів усіх партнерів і розподілу прибутку, отриманого від реалізації кінцевого продукту, пропорційно до вкладеного кожним із них капіталу та новоствореної вартості. Така система розрахунків у нас діє на окремих підприємствах цукрової промисловості.

Третій. Впровадження переробки сільськогосподарської продукції на давальницьких принципах або передача її на тривале зберігання без втрати права власності. Такий варіант дає змогу скоротити розрив між реалізацією продукції та її оплатою. Обов'язковою умовою має бути взаємовигідна оплата послуг.

Систему чинників впливу на формування механізму економічних взаємовідносин між суб'єктами АПВ, відповідно до літературних джерел [36, с.272] показано на рис.3.2.

В умовах ринкової економіки в основу економічного механізму взаємовідносин між партнерами МППК має бути покладений контракт. У ньому вказують, як правило, обсяги, якість і терміни продажу та переробки сировини, умови зберігання, порядок постачання і видачі готової продукції, права, обов'язки й відповідальність сторін. Контракти відображають прагнення учасників інтеграції регулювати умови виробництва і збуту сировини в аграрних колективах для забезпечення ритмічності та виготовлення у

Рис. 3.2. Схема чинників впливу на розвиток механізму економічних взаємовідносин між суб'єктами МППК.

переробній промисловості високоякісних молокопродуктів.

Підприємства молочної промисловості мають займатися не тільки переробкою продукції. На молокозаводах, як головних підприємствах інтегрованих формувань, необхідно виробляти обов'язкові для всіх товаровиробників сировини вимоги утримання, годівлі, доїння корів, первинної очистки та реалізації молока згідно з вимогами ДСТУ 3662-97, його транспортування, вживати жорстких заходів до їх порушників.

Підприємства агросервісу мають розробляти науково обґрунтовані норми годівлі корів для одержання молока певної якості, розгалужувати мережу станцій із поліпшення породності та генетичного потенціалу молочного скотарства. Їх завдання – поставляти виробникам сировини необхідне обладнання, надавати консультації тощо.

Головним чинником розвитку економічного механізму взаємовідносин між суб'єктами МППК району й області є обґрунтування гуртових заготівельних цін на молоко та реалізаційних цін на молокопродукти.

Для матеріального заохочення виробників у збільшенні обсягів молока та наближення його якісних параметрів до стандарту ЄС Мінагрополітики України разом з ІАЕ розробили рекомендації «Порядок оплати за молоко залежно від гатунку, вмісту жиру та білка відповідно до вимог ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі», які запроваджено на місцях із 1 січня 2003 р. Ці рекомендації характеризують, на наш погляд, справедливу диференціацію закупівельних цін на молоко залежно від його якісних параметрів, вони спрямовані на необхідність прискореного впровадження інноваційних методів виробництва сировини та її переробки. Водночас на місцях проблематичним є дотримання вимог ДСТУ 3662-97, що обумовлено низьким рівнем матеріально-технічної оснащеності ферм, особливо молочних блоків, у більшості реформованих, а також головним чином у фермерських і особистих господарствах населення України.

Для визначення справедливих закупівельних цін на молоко згідно з вимогами ДСТУ 3662-97 та поліпшення керованості процесом ціноутворення, у відповідності до літературних джерел [36, с.274] запропоновано у кожній

області обґрунтовувати на наступний рік нормативну собівартість 1 ц молока, яка має: по-перше, бути основою для розрахунку базисної (нормативної) ціни на базисні показники жиру (3,4%) і білка (3,0%); по-друге, стимулювати товаровиробників до зменшення експлуатаційних витрат.

Орієнтовну методичну схему визначення гуртових цін на молоко пропонуємо розглянути на прикладі господарств різного економічного рівня розвитку (середній, низький, найнижчий, високий, найвищий) Тернопільської області . Усі господарства були в приблизно однакових умовах – реалізація 3650 ц молока за рік. Використовуючи свої можливості, ці господарства продали різну кількість молока певного гатунку, за яке одержали відповідні надбавки і зниження базової закупівельної ціни. Для прикладу, розглянемо середнє за рівнем економічного розвитку господарство, яке досягло базисних показників вмісту жиру і білка у молоці, реалізувавши його 40% вищого гатунку з температурою 8°C, 50% першого – 10°C і 10% другого з температурою 12°C. Воно матиме: надбавки 15% до ціни першого гатунку за реалізоване молоко вищого гатунку; 5% – за термостійке (8°C) молоко вищого гатунку; знижки 10% від ціни першого гатунку за реалізоване молоко другого гатунку; 3% – за неохоложене (понад 10°C) молоко другого гатунку і 30% – за несортове молоко. При цьому співвідношення вартості за базисний рівень вмісту жиру і білка в молоці буде відповідно таким: 40 і 60%. З метою поліпшення керованості процесом ціноутворення вважаємо, що базисну ціну за 1 ц молока з нормативним вмістом жиру і білка доцільно розраховувати для конкретних умов виробництва в кожному регіоні. Визначені розцінки за вміст базисного рівня жиру і білка у молоці є базовими на весь рік, а при потребі їх можна коригувати залежно від пори року та сезонності нормативного рівня собівартості 1 ц молока в регіоні.[36,с.277]

Рекомендований порядок оплати за молоко відповідно до умов ДСТУ 3662-97 дає змогу справедливо оцінити молоко з його відповідними характеристиками у кожному господарстві. А обґрунтування нормативного рівня собівартості 1 ц молока в кожній області у поєднанні із впровадженням

умов нового ДСТУ – необхідний чинник для обґрунтування правильних гуртових заготівельних цін на молоко у конкретному регіоні. Використання запропонованих рекомендацій на практиці сприятиме: з одного боку, збільшенню обсягів виробництва молока з поліпшеними якісними показниками, а з іншого – раціональному використанню ресурсів, підвищенню продуктивності молочного стада, вдосконаленню технологій утримання тварин і виробництва молока. Все це посприє подальшому розвитку як молочного скотарства, так і переробної промисловості, підвищенню економічної ефективності функціонування національного молокопродуктового підкомплексу загалом.

Як свідчать літературні джерела [36,с.278] аналогічні принципи обґрунтування цін на молокопродукти залежно від їх якісних показників (вмісту білка, жиру, вітамінів тощо) необхідно застосовувати і в молочній промисловості.

Важливим напрямом удосконалення економічного механізму взаємовідносин між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу в умовах становлення ринку є створення агропромислових формувань (кооперативів, асоціацій, корпорацій тощо), розвитку вертикальної інтеграції, яка б об'єднувала зусилля і прагнення товаровиробників сировини всіх форм власності, підприємств переробної промисловості, торгівлі й агросервісу, фінансово-кредитні установи на досягнення головної мети – виготовлення високоякісної і конкурентоспроможної кінцевої продукції та справедливого розподілу результатів праці за принципом реального внеску кожного учасника інтегрованого виробництва.

Наведений економічний механізм взаємовідносин забезпечить реальне поєднання економічних інтересів усіх учасників інтегрованого виробництва, визначить роль кожної технологічної ланки у досягненні загального результату, об'єднає і спрямує зусилля партнерів на впровадження в АПВ досягнень науки, новітньої технології, інноваційних методів менеджменту й маркетингу, що дасть змогу значно підвищити ефективність функціонування як окремих галузей, так і молокопродуктового підкомплексу в цілому.

Визначальним чинником вдосконалення економічного механізму взаємовідносин між партнерами інтеграції є ринок, і тому нехтування його вимогами неминуче призведе до сумних наслідків для підприємства. Тому всебічне врахування запитів споживача щодо асортименту, кількості та якості продукції – одна з головних умов успіху агропромислових формувань. Висока ефективність інтеграції учасників таких формувань пояснюється не тільки кваліфікованим вирішенням проблем використання у виробництві досягнень науки, новітньої технології, не лише високим рівнем координації та управління цією складною системою, а й постійним вивченням ринку і швидким адаптуванням до попиту споживача.

Подальший розвиток молокопродуктового підкомплексу обумовлений удосконаленням механізму державного регулювання і підтримки ефективного функціонування всіх партнерів інтегрованого АПВ.

3.2. Напрями розвитку молочної галузі в сучасних умовах.

Розвиток молочної галузі в сучасних умовах — це кількісна та якісна структура ресурсного забезпечення, а невідкладними проблемами є впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та зменшення витрат енергоресурсів, збільшення робочих місць. Тільки реалізація цих завдань позитивно впливатиме на виробництво та реалізацію конкурентоздатної молочної продукції.

Важливими напрямками для стабільного розвитку молочної галузі в аграрних формуваннях є: раціональне використання ресурсного потенціалу; розміщення, спеціалізація та концентрація виробництва з урахуванням природних умов; удосконалення механізмів цінової політики, фінансово-кредитної та банківської систем; організація виробничої діяльності на основі інвестиційно-інноваційного розвитку; контрактна система заготівлі молочної сировини між товаровиробниками і переробними підприємствами.

Перспективним напрямом є створення молочарських обслуговуючих кооперативів. Як вказують фахівці, сільськогосподарський обслуговуючий

кооператив — це неприбуткова організація, що функціонує з метою надання своїм членам послуг, необхідних для ведення господарства, та прагне підвищити суми їх прибутків [4, 13, 36]. Створивши обслуговуючі кооперативи, виробники молока вирішили б декілька стратегічних задач: по-перше, питання механізації виробництва — кооператив може надавати вичерпний перелік послуг для своїх учасників, по-друге, контроль якості молочної сировини — в кооперативі напрацьовується контроль показника якості, а також відповідальність його членів за недотримання прийнятих умов виробництва, по-третє, кооператив є юридичною особою, а отже, має всі права для реалізації своєї продукції за більшими цінами на молокопереробні підприємства, ніж окремі товаровиробники, а також інші переваги гуртового (кооперативного) виробництва молочної сировини. Аналіз проведених досліджень дає можливість визначити перспективні напрями розвитку молочної галузі регіону. Між учасниками ринку молока існують прямі зв'язки — це відносини аграрних товаровиробників, з одного боку, та підприємств молокопереробної промисловості — з іншого, які дають змогу найефективніше вирішувати проблеми збуту молока та молочних продуктів, зберігаючи якість та забезпечуючи прибутковість усіх партнерів у молочному бізнесі.

Важливим напрямом покращення економічних умов розвитку молочного скотарства може стати часткове відшкодування державою основних витрат на будівництво та реконструкцію молочних комплексів після їх введення в експлуатацію, насамперед на умовах фінансового лізингу.

Встановлено, що на сьогоднішній час лізинговий кредит у світовій економіці займає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредиту, тому що він дозволяє користувачам мати широкий доступ до передової техніки і технологій, а в молочному скотарстві дає можливість придбання племінної худоби молочних порід. Тому вітчизняні підприємства повинні розглядати лізинг як один із ефективних способів залучення капіталу.

У Тернопільській області, доцільно виділити такі основні напрями перспектив розвитку молочного скотарства: сприяння концентрації виробництва молокопродукції у найбільш сприятливих за природно-

географічними та соціально-економічними умовами районах; посилення державного контролю за безпечністю і якістю молочної продукції з метою підвищення довіри споживачів до вітчизняної продукції і стимулювання попиту; сприяння на законодавчому рівні розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; удосконалення фінансового лізингу та системи пільгового кредитування молокопереробних та сільськогосподарських виробничих підприємств для закупівлі обладнання з метою модернізації виробництва [13].

У процесі відтворення основного поголів'я в молочному скотарстві важливо встановити раціональну його структуру відповідно до прийнятої спеціалізації в галузі. Від раціонального співвідношення статевих і вікових груп тварин залежать темпи відтворення стада, рівень виходу молочної продукції та її собівартість. Природно-економічні умови окремих зон накладають відбиток на розміщення порід худоби. Українська чорно-ряба худоба зосереджена переважно у господарствах Лісостепу і Полісся, червона степова – Степу, українська червоно-ряба – Лісостепу, симентальська – Лісостепу і Полісся, голштинська – Степу, лебединська – лише в Сумській та Чернігівській областях і червоно-польська – у Тернопільській і Волинській.

Для підвищення ефективності виробництва молока в Україні потрібно розвиток молочного скотарства спрямувати на розширене відтворення стада на основі забезпечення нарощування маточного поголів'я корів у господарствах усіх форм власності і господарювання.

У перспективі основна увага має бути зосереджена на недопущенні подальшого скорочення маточного поголів'я і максимальному використанні ремонтного молодняку для нарощування основного стада та підвищення його продуктивності. За таких умов створюватимуться сприятливі умови для фрмування високопродуктивних стад молочного напрямку і для виділення певної частини поголів'я худоби (за рахунок низькопродуктивних корів і надремонтних телиць, придатних для відтворення) для схрещування з плідниками м'ясних порід і вирощування помісного молодняку за технологією м'ясного скотарства; збереження крупнотоварного виробництва молочної

сировини, придатної для отримання доброякісних конкурентоспроможних молокопродуктів.

Запровадження системи чи способу утримання корів в Україні зумовлене в основному забезпеченістю господарств кормами відповідно до продуктивності та фізичного стану молодого стада. В даний час виділяють декілька систем утримання молочних корів: цілорічну стійлову, стійлово-вигульну, стійлово-табірну, стійлово-пасовищну та стійлово-табірно-пасовищну. Застосування тієї чи іншої системи залежить від конкретних господарських умов.

Існує два способи утримання корів – прив'язний і безприв'язний. Нині найбільш поширене прив'язне утримання. Останнім часом на молочних фермах застосовують, особливо при їх реконструкції, прив'язне утримання корів у стійлах з автоматичними прив'язами, а доять тварин на доїльних майданчиках різного типу. Влітку ж корів утримують на розміщених поблизу корівників вигульно-кормових майданчиках безприв'язно і доять на тих же доїльних майданчиках. Завдяки цьому витрати праці на обслуговування корів скорочуються в 1,5 – 2 рази.

Раціональне кормозабезпечення корів кормами для повноцінної годівлі і відтворення стада – один із важливих чинників підвищення ефективності виробництва молока.

Важливою умовою для отримання високих показників ефективності виробництва молока є економне витрачання кормів, оскільки в структурі собівартості на них припадає понад 55 % витрат. За умови недостатнього забезпечення кормами цього можна досягти за рахунок нормування годівлі залежно від продуктивності корів, фізіологічного стану, живої маси та віку. За таких умов відносно нормовану годівлю можна здійснити розподілом стада на окремі виробничі групи, кожна з яких повинна складатися із тварин з орієнтовно близькими потребами в поживних речовинах та енергії. Ознаками для розподілу стада на групи можуть бути: величина добового або за попередню лактацію надою, період отелення, фізіологічний стан, вік, жива маса та ін. Потреби тварин в поживних елементах змінюються. Вони залежать від

виду, віку, фізіологічного стану, рівня продуктивності та використання тварин.

Для значного підвищення продуктивності молочної худоби важливою є організація достатньої і повноцінної годівлі. Збалансовані за всіма поживними речовинами й енергією раціони знижують витрати кормів на 30 – 35 %, а продуктивність тварин підвищують на 25 – 30 %, зменшуючи собівартість виробництва продукції на 20 %.

У годівлі тварин молочного стада найбільше використовують об'ємисті, концентровані корми та деякі відходи промисловості, яка переробляє сільськогосподарську сировину.

Не менш важлива і державна підтримка крупнотоварного виробництва, що передбачає часткове відшкодування вартості будівництва (або реконструкції) тваринницьких ферм і комплексів.

Останнім часом у результаті розширення напрямів і обсягів державної підтримки у скотарстві створились сприятливі умови для стабілізації та розвитку галузі в господарствах усіх форм власності. Виникла об'єктивна потреба змінити стратегію ведення скотарства з наданням першочергового значення в нарощуванні валового виробництва продукції використанню прогресивних енерго- і ресурсозберігаючих технологій та поліпшенню якості і конкурентоспроможності продукції. Розроблення та впровадження ефективних технологічних рішень виробництва тваринницької продукції застосовуватиметься як у великотоварних, так і в дрібних господарствах, причому перевага у виборі пріоритетних напрямів прискореного збільшення виробництва продукції буде надаватись створенню та розвитку великих сільськогосподарських підприємств [18].

Проведений економічний аналіз діяльності господарств Тернопільської області свідчить, що ефективність виробництва молока збільшується прямопропорційно збільшенню розмірів землекористування та фондооснащеності ферм.

Найвища прибутковість господарств забезпечується при використанні в обробітку 1500 га і більше угідь, наявності 200 дійних корів і більше. Оптимальною щільністю поголів'я слід вважати наявність не менше 20 корів у

розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (одержання від корови 15 т гною за рік забезпечує мінімальну потребу в органічних добривах для підтримання родючості ґрунтів) [35, 42].

Розвиток і створення великотоварного виробництва забезпечуватиметься через будівництво великих молочних комплексів (600 – 2000 корів) за рахунок залучення державних, іноземних інвестицій та вітчизняного приватного капіталу; розширення виробничих потужностей дрібних молочних ферм з поголів'ям 25 – 150 корів до економічно обґрунтованих розмірів – 200 корів і більше.

Для поліпшення стану української молочної галузі уряду необхідно впровадити здійснення фінансової підтримки підприємств через механізм кредитування з мінімальними процентними ставками, лізингових операцій для реконструкції та модернізації виробництва, створення системи управління безпекою молочної продукції та оцінки якості [13].

Проводиться технологічне і технічне переоснащення, модернізація молочних ферм на рівні вимог ЄС. Зокрема, оновлення застарілого та зношеного на 60 – 70 % молочного устаткування, впровадження передових технологій: безприв'язного утримання корів і ремонтного молодняку, доїння у молочних залах, монтування молокопроводів, приготування багатокomпонентних кормосумішей, широке використання культурних пасовищ.

Селекційно-племінна робота має бути спрямована на якісне поліпшення молочного стада, зокрема, збільшення молочної продуктивності, вмісту жиру і білку у молоці та підвищення живої маси корів, стійкості до маститів та підвищення плодючості тварин.

Осіменіння корів на сільськогосподарських підприємствах і в господарствах населення повине проводитись тільки способом штучного осіменіння з використанням сперми бугаїв-плідників, оцінених за якістю нащадків, ліній та порід, рекомендованих племінною службою для кожного господарства.

Передбачається поширення системи селекційно-племінної роботи на

поголів'я худоби у фермерських і особистих господарствах населення зі створенням мережі сервісних підприємств із селекції та відтворення худоби, збереження часткової компенсації державою понесених витрат на осіменіння худоби в особистих селянських господарствах.

Нині основними виробниками молока і яловичини залишаються господарства населення. Враховуючи, що останнім часом в селах намітилась тенденція до зменшення поголів'я худоби, а відповідно й обсягів продукції, слід вжити дійових заходів для покращення ситуації.

Передбачається:

- посилити діяльність регіональної узгоджувальної комісії у напрямі цінового захисту дрібних товаровиробників у ланці виробництва – закупівлі;

- розширити мережу пунктів штучного осіменіння, організацію маршрутно-кільцевої системи осіменіння та надання сервісних послуг за викликом;

- при осіменінні використовувати спермопродукцію бугаїв-плідників вітчизняної та зарубіжної селекції, оцінених за якістю нащадків, які записані у каталог та допущені до використання;

- довести частку штучного осіменіння корів в особистих господарствах населення до 70 % від наявного поголів'я;

- покращити забезпечення худоби кормами шляхом збільшення видачі концкормів в оплату земельних паїв та створення громадських пасовищ за участю сільських рад;

- налагодити збут молока господарствами населення виключно через мережу міжгосподарських збутових кооперативів, оснащених необхідним устаткуванням, значно покращити якість молока закупленого у населення;

- охопити системою племінного обліку поголів'я корів у кращих господарствах населення та організувати закупівлю у них теличок для сільськогосподарських підприємств;

- стимулювати створення молочних ферм у господарствах населення та фермерських господарствах з механізацією технологічних процесів і продуктивністю корів понад 5 тис. кг молока в рік.

Створення сприятливого економічного середовища, насамперед удосконалення цінового механізму на молочну сировину, що надходить на переробні підприємства, диференціації закупівельних цін на продане молоко залежно від пори року і місцевих умов уможливить підвищення ефективності виробництва молока.

Перспективний розвиток молочного скотарства у Тернопільській області неможливий без впровадження сучасних технологій виробництва молока та стабільного забезпечення молокопереробних підприємств якісною сировиною.

Молочні господарства повинні суттєво підвищити якість молочної продукції шляхом покращення технологічності процесу виробництва та реконструкції самих молочних підприємств. Зокрема, дотримання виробничих процедур є обов'язковою вимогою для експорту молочної продукції у країни Євросоюзу. Оскільки Україна прагне вступити до Європейського Співтовариства, вона має відповідати всім вимогам країн-членів цієї спільноти. На жаль, на сьогодні, молочна галузь України за багатьма стандартами не відповідає регламентам ЄС - починаючи з базових показників вмісту жиру та білку і закінчуючи показниками безпеки, такими як бактеріальне обсіменіння та кількість соматичних клітин. Порівнюючи вимоги викладені в діючому ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране» з вимогами Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 852/2004, то ми бачимо, що лише молоко екстра та вищого сортів відповідає європейським показникам якості, а молоко першого та другого сортів взагалі не підлягає прийманню молокопереробними підприємствами. Згідно даних Державної служби статистики України, за 2013 рік, частка молока сорту екстра склала 9,8%, а вищого – 34%, від загального обсягу молочної сировини, що надійшла від сільськогосподарських підприємств. Тобто більше 50% молока, що виробляється в Україні, стандартам ЄС не відповідає. [22]

Таблиця 3.1.

Порівняння параметрів мікробіологічних показників молока

Параметри якості молока в країнах ЄС				Державний стандарт України ДСТУ 3662-97		
Класифікація в країнах ЄС	КСК (тис.см ³)	Бактеріальне обсіменіння (тис.см ³)	Кишкова паличка (тис.см ³)	Класифікація в Україні	КСК (тис.см ³)	Бактеріальне обсіменіння (тис.см ³)
Дуже добре	<100	<30	<25			
Добре	100-200	30-50	25-50			
Середнє	200-350	50-300	50-100	Екстра	<400	<100
Стерпне	350-500	300-500	100-400	Вищий	<400	<300
Непридатне	>500	>500	>400	I	<600	<500
				II	<800	<3000

Шляхом вирішення цієї проблеми є збільшення кількості підприємств, що займаються виробництвом високоякісної молочної сировини для переробної промисловості, оскільки молоко від господарств населення (а це близько 40% молока, що надходить на переробку) здебільшого другого гатунку. Необхідне відродження великотоварного виробництва на базі створення нових сучасних тваринницьких комплексів і реконструкції існуючих ферм, згідно передбачених законодавством ЄС санітарно-гігієнічних вимог щодо виробництва молочної сировини, котрі включають в себе вимоги до технологій виробництва, до приміщень і обладнання, до гігієни під час доїння, збору і транспортування молока та гігієни персоналу. Підвищення якості молока можна досягти модернізувавши всі ланки процесу виробництва та первинної обробки молока. Змінивши застарілі технології та обладнання, підхід до навчання працівників тощо. Продуктивність молочного стада прямо залежить від умов утримання.

Тому бажано використовувати комп'ютерні системи управління стадом, які підтримують в корівниках оптимальне освітлення, температуру повітря і вологість. Суттєво підвищити якість молока дозволяє безприв'язна система утримання худоби та доїння її в доїльному залі, оскільки створені там оптимальні умови дозволяють максимально автоматизувати процес доїння, забезпечити відсутність контакту з повітрям і максимальну дезінфекцію вим'я, доїльних апаратів, молокопроводів та ін.. Доїння можна здійснювати два-три рази на добу на установках типу «паралель», «ялинка», «карусель», «тандем». Так, модель «Тандем» розрахована для невеликих господарств з поголів'ям 200-250 голів, а «Паралель» може обслуговувати комплекс до 1500 корів. Варіант залу «Карусель» є одним з найбільш продуктивних і, як правило, використовується великими господарствами з великим поголів'ям. Доїльна установка типу «карусель» як найкраще відповідає сучасним технологіям і є найбільш передовою системою в світі. Оскільки молоко з доїльного залу через лічильник надходить в молокопроводи, а далі в молокоприймач. Потім через молочний фільтр молоко перекачується в холодильні танки, проходячи при цьому через систему попереднього охолодження в потоці. Молоко повинно бути охолоджене до температури не вище 4°C інакше бактерії будуть розмножуватись і якість молока знизиться. Велике значення для кількості і якості молока є вдосконалення системи годівлі тварин. Впровадження нових технологій годівлі здатне при порівняно невеликих витратах істотно підвищити продуктивність худоби. Збалансовані кормові суміші забезпечують зростання надоїв молока і зниження затрат на виробництво кормів. Потрібно впроваджувати передові технології з використанням систем автоматичного керування раціоном годівлі тварин, коли раціон складається за допомогою комп'ютерної системи, яка аналізує не тільки збалансованість кормів і їх поживну цінність. Також проводиться розрахунок економічної ефективності годівлі, який полягає у визначенні співвідношення витрат до продуктивності. Система оптимізації раціону дозволяє коригувати кількість і склад компонентів в кормових сумішах, що сприяють поліпшенню їх засвоюваності та підвищенню лактації. Також, одним із шляхів підвищення якості молочної

сировини є створення замкнутого циклу виробництва, за якого всі етапи виробництва – від отримання молочної сировини, до виготовлення молочної продукції здійснювались би в межах одного підприємства. Це б забезпечило високий рівень контролю якості та високу економічну ефективність всієї галузі молочного скотарства, що особливо важливо в сучасних ринкових умовах господарювання.. Отже, можемо зробити висновок, що для підвищення якості молочної сировини в Україні, необхідно, по-перше підвести законодавчу та нормативну базу до європейських стандартів, а по-друге здійснити модернізацію сільськогосподарських підприємств, шляхом впровадження нових технологій, встановлення сучасного обладнання та підготовки кваліфікованих кадрів для молочного виробництва.

Одна з визначальних причин, що продовжує стримувати розвиток молочного виробництва, це традиційно низька інвестиційна привабливість сектора порівняно з іншими галузями сільського господарства, яка також суттєво ускладнюється загальними системними проблемами ведення бізнесу в Україні.

Порівняно з іншими галузями сільського господарства, рішення про інвестування в молочне скотарство є найбільш складним з огляду на наступні фактори:

молочне скотарство має велику фондоємність та, як наслідок, найбільше співвідношення вартості використовуваних основних та оборотних засобів та коштів;

-має найдовший цикл обертання обігових коштів і відповідно найменшу річну кількість їх обертів;

-в цілому молочне скотарство має найбільші порівняно з іншими галузями строки окупності.

В регіоні практично в усіх діючих фермах застосовують технології, які були запроваджені 30-50 років тому, існуючі приміщення не дають можливості використовувати високопродуктивну техніку, зокрема сучасні доїльні установки, системи роздачі кормів і прибирання гною. Корівники не забезпечують нормальних умов утримання тварин, тому потребують

реконструкції. За даними літератури [12] наведений проект будівництва та реконструкції молочних ферм з метою відтворення молочного скотарства.

Розроблений проект будівництва та реконструкції молочних ферм дозволить сільськогосподарським підприємствам підвищити ефективність молочного скотарства на 60%, причому молоко буде реалізовуватися вищим ґатунком. Строки окупності затрат на створення молочних ферм залежать від таких чинників: продуктивності поголів'я, ціни на молоко, організаційно-економічних умов, рівня рентабельності виробництва та системи менеджменту (табл. 3.2).

Відповідно до проекту інвестиції в реконструкцію існуючої молочної ферми складають 19,4 млн грн, а будівництво нового молочного комплексу - 23,8 млн грн. При річному прибутку від реалізації молока 2,85 млн грн вони зможуть окупитися за 6,8-8,5 років. Інвестування у будівництво та відновлення молочних ферм забезпечить збільшення поголів'я корів, їх продуктивності, стимулюватиме розвиток великотоварного виробництва, а також підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на ринку молока. Це в результаті призведе до створення додаткових робочих місць, покращення соціальної інфраструктури сільських територій тощо.

Проведене дослідження показало, що залучення коштів значно зекономить витрати ресурсів, забезпечить зростання виробництва, а також підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на ринку молока. Інвестування у будівництво та відновлення молочних ферм забезпечить збільшення поголів'я корів, їх продуктивності, стимулюватиме розвиток великотоварного виробництва, а в результаті приведе до створення додаткових робочих місць, покращення інфраструктури сільських територій та розв'язання соціальної проблеми села.

Таблиця 3.2

Розрахунок потреби в інвестиціях на будівництво та реконструкцію молочної ферми на 400 корів та їх окупність [12].

Показники	Будівництво	Реконструкція
Витрати на:		
розробка проектно-технічної документації, тис. грн	4123,5	2098,1
будівництво молочної ферми, тис. грн	3499,5	1154,8
у т. ч. приміщення для утримання корів і телиць, тис. грн	930,1	300,2
обладнання доїльного залу, тис. грн	4944,2	4944,2
обладнання та оснащення ферми (гноєвидалення, водо- та електропостачання і т. д.), тис. грн	1950,0	1950,0
закупівля нетелей, тис. грн	7200,0	7200,0
закупівля необхідної техніки для кормо виробництва, тис. грн	2039,7	2039,7
всього витрат на проект, млн грн	23,8	19,4
Виробництво та заготівля кормів, тис. грн	1300,0	1300,0
Заробітна плата з нарахуваннями, тис. грн	41,1	41,1
Інші поточні витрати, тис. грн	600,0	600,0
Планове виробництво молока, т	2800	2800
Собівартість 1 т, грн	2705	2705
Ціна реалізації 1 т, грн	3800	3800
Річний прибуток від реалізації молока, грн	2847000	2847000
Рівень рентабельності, %	40,5	40,5
Термін окупності інвестицій, роки	8,5	6,8

Для сільськогосподарських підприємств в умовах економічної кризи більш прийнятним шляхом є реконструкція ферми, адже будівництво вимагає на 20 % більше інвестиційних вкладень. Водночас, проведені нами дослідження

показали, що на реконструйованих фермах пропонується перейти з прив'язного на безприв'язне утримання тварин. Доїння корів здійснюватиметься на установках-майданчиках типу «Ялинка» у спеціалізованому доїльному залі.

Таким чином, перспективний розвиток галузі молочного скотарства можливий за умов використання відповідних інструментів відновлення тваринництва в господарствах регіону. До них можна віднести такі заходи: по-перше, поліпшення племінних і продуктивних якостей молочного скотарства, збільшення поголів'я корів; по-друге, створення міцної кормової бази при чіткому дотриманні принципів її раціональної організації; по-третє, основним перспективним напрямом розвитку даної галузі є належне інвестиційне забезпечення.

Поєднання зазначених напрямів розвитку молочного скотарства та здійснення інших організаційно-економічних заходів стане важливою складовою розбудови молочної галузі Тернопільської області в сучасних умовах господарювання.

3.3. Державне регулювання та підтримка ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу .

Практика країн із ринковою економікою переконує, що роль держави в економічному житті суспільства постійно зростає. Це зумовлено необхідністю розробки системи нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток і регулювання ринку, банківської діяльності, системи кредитування й оподаткування, митних правил, агробізнесу, цін і заробітної плати, соціального захисту населення тощо.

Нині у переважній більшості країн Західної Європи й Америки роль держави посилюється і стає різноманітнішою. Там, як свідчить література, здійснюють активну політику державних закупівель аграрної продукції, держава ефективно регулює ціноутворення, оподаткування, кредитну діяльність, забезпечує концентрацію зусиль на пріоритетних напрямках розвитку НТП в галузях АПК тощо. Уряд спрямовує ринковий механізм на формування належних пропозицій через фінансову, цінову, податкову та

кредитну політику розвитку необхідних галузей АПК, певних регіонів і спеціалізованих виробництв.

У світовій практиці застосовують три наступних основних способи державного регулювання ринку молока.

Перший – реструктивне цінове регулювання. Як правило, ціни знижують у результаті відносного надвиробництва молокопродукції. Зменшення оптової ціни спричиняє зменшення маси прибутку, що зумовлює товаровиробників скорочувати обсяги виробництва. Така ситуація частково була у молочному скотарстві України впродовж 1995–1998 рр. Однак такий спосіб мав негативні наслідки як для виробників молокопродукції, так і для її споживачів.

Другий – система заготівлі. Виробників стимулюють за постійне або тимчасове в окремі періоди зменшення обсягів виробництва продукції. Цей спосіб застосовують для окремого регіону, однак його ефективність незначна, тому що виробники із сусідніх регіонів зводять нанівець таке регулювання.

Третій – система квот. Забезпечує право виробляти молоко для реалізації у встановлених обсягах. Величину квот визначають за допомогою економічних важелів.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку молокопродуктового підкомплексу система квотування є найпоширенішим способом регулювання ринку молока у більшості країн світу. Саме система квотування покладена в основу механізму регулювання молочного ринку країн ЄС. Тут ринкове середовище сприятливе для виробництва молока. Регулювання ринку молока за допомогою квотування почали з 1984–1985 рр. На «молочний» господарський рік (з 1 квітня 1984 р. до 31 березня 1985 р.) вперше встановили квоту виробництва 100 млн. т молока. Цей обсяг (генеральна квота) розподілили між країнами-членами ЄС у вигляді національних квот. А в межах національної квоти кожна країна визначила виробничі квоти за регіонами й виробниками.

Одним із важливих важелів регулювання ринку молока й молокопродуктів є гарантована регулююча ціна, яку встановлює Рада ЄС на кожен поточний рік. Якщо перевищують квоту, то молоко може надходити на

ринок із штрафною надбавкою до ціни не менше 15%.

Важливим способом регулювання обсягів виробництва молока є закупівля державою або вилучення квот, невикористаних більше, ніж за 2 роки. З них утворюють певний державний фонд регуляції або, навпаки, зменшують за його рахунок національну квоту.

Країни-члени ЄЕС охороняють внутрішній ринок молока та молокопродуктів від імпорту з країн, які не належать до співтовариства. Засіб захисту ґрунтується на принципі, що не дає змоги продукції надходити з країн на ринок ЄС за ціною нижчою, від встановленої «порогової» ціни. Нині «порогова» ціна на молокопродукти в ЄЕС на 13% вища від «інтервенційної». Тут здійснюють продуману політику субвенцій і дотацій експорту молока та молочної продукції. [36]

У країнах ЄЕС прийняті уніфіковані вимоги до якості реалізованого молока: за висівом бактерій від 100 до 300 тис./мл при температурі до 10°C; за вмістом жиру – 3,6–4,2%, білка – 3,2–3,7%, вітамінів тощо.

У Франції ціну на вироблене молоко встановлюють залежно від його жирності та білковості. При збільшенні чи зменшенні жирності проти бажаного рівня на 0,1% ціну підвищують чи зменшують на 11%, а за білковість доплати та знижки до ціни становлять 13%. Тут ціни на молоко диференційовані також за сезонами року: порівняно із середньорічною ціною влітку на 13% нижчі, а взимку – на 15% вищі. Крім цього, ціни враховують бактеріальний висів у молоці. За цим показником молоко розподіляють на 3 класи (А, В, С). На молоко класу В із вмістом бактерій від 100 тис. до 500 тис. в 1 мл ціну знижують на 3%, а на молоко класу С (вміст бактерій понад 500 тис.) – на 11% порівняно з молоком класу А. Аналогічні вимоги до молока при закупівлі в усіх країнах ЄС, а також США, Канаді, Австралії та ін. При цьому кожне фермерське господарство (підприємство), що продає молоко категорії А, перевіряють відповідні санітарні служби і видають свідоцтво. Якщо інструкції порушують, то товаровиробник отримує попередження від інструктора, а при повторному порушенні його позбавляють права на продаж молока.

Зазначимо, що проблема виробництва високоякісного і екологічно чистого молока стала надзвичайно актуальною в усіх країнах світу. Для прикладу, у ФРН виробництво екологічно чистого питного молока започатковано у 1986 р. Для цього виділили окремі господарства, які не використовують у виробництві кормів для молочного стада мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних засобів. Ціни екологічно чистого молока на 24–30% вищі порівняно з цінами на звичайне молоко. [36]

Досвід державного регулювання і підтримки ринку молока, нагромаджений у країнах ЄС, США, Канади та Північної Європи, може бути прикладом для розробки і впровадження у постсоціалістичних державах. Окремі елементи цієї апробованої системи вже взяли на озброєння спеціалісти міністерств сільського господарства Польщі, Угорщини, Чеської Республіки при створенні своїх механізмів регуляції молочного ринку.

Досвід економічно розвинутих країн світу засвідчив, що розвиток національного МППК значною мірою залежить від концентрації зусиль держави, насамперед, на вирішенні ключових проблем становлення інноваційної моделі розвитку АПВ, ціноутворення, впровадження політики протекціонізму власних товаровиробників, прогресивних, ресурсозаощадливих і безвідходних технологій на умовах довготермінової оренди – лізингу. Особливу роль відіграє цінове регулювання за допомогою квот, що сприяє виробництву необхідної кількості молокопродуктів і захищає вітчизняних товаровиробників від імпоротної продукції.

В Україні нагромаджений певний досвід державного регулювання і підтримки вітчизняних товаровиробників. Так, у 1991–1994 рр. сільськогосподарське виробництво значною мірою регулювали через державний контракт і держзамовлення. Проте заходи державного регулювання сільського господарства через втрату керованості економікою і повільність ринкових реформ не дали бажаного результату.

Надзвичайно важливим важелем державної підтримки сільськогосподарських підприємств стало впровадження загальнодержавного фіксованого сільськогосподарського податку замість податків і зборів

(обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів. У результаті цього загальна сума податків у сільськогосподарських підприємствах значно зменшилася .

Для підвищення ефективності виробництва молокопродуктів та інтеграції до світового ринку в Україні розроблено і з 1 січня 2003 р. впроваджено новий стандарт – ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі». Його успішна реалізація значною мірою залежить від правильного застосування організаційно-економічних методів впливу держави на створення необхідних передумов, головними з яких є забезпечення товаровиробників молока і переробних підприємств відповідними технічними засобами, обладнанням та кредитами на пільгових умовах. [36]

Враховуючи надзвичайну важливість галузі молочного скотарства в забезпеченні продовольчої безпеки держави, науковими установами НААН спільно з Мінагрополітики було розроблено Національний проект «Відроджене скотарство» (далі Проект) [28]. Даний Проект був схвалений на Науково-технічній раді Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 липня 2011 року і затверджений рішенням на колегії Міністерства аграрної політики та продовольства України від 02 вересня 2011 року.

Проект розроблено відповідно до Указу Президента України № 504/2011 «Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки». В його основу покладено основні принципи „Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” та законів України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», «Про племінну справу у тваринництві», «Про молоко та молочні продукти», «Земельного кодексу України», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про ветеринарну медицину», постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва» та інших нормативно-правових актів з питань тваринництва .

Проект визначає основні пріоритети розвитку галузі молочного скотарства до 2015 року, заходи та механізми з їх реалізації для стимулювання виробництва молока та яловичини в обсягах, що задовольняють потребу населення в продуктах харчування на рівні фізіологічних норм споживання та формування експортного потенціалу.

Особливо гостро на даному етапі постає проблема зменшення обсягів виробництва продукції та скорочення поголів'я тварин в господарствах усіх форм власності. Така ситуація призвела до зменшення рівня виробництва та споживання продуктів, зокрема, молочного скотарства.

Серед основних причин виникнення кризових явищ в даній галузі можна зазначити наступні:

- нестабільний рівень закупівельних цін на молоко та яловичину, що не забезпечує стійкого беззбиткового їх виробництва та знижує інвестиційну привабливість галузі;

- недосконалий механізм державного регулювання імпорту продукції, яка завозиться за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника в нерівні умови і несе загрозу подальшого згортання виробництва;

- відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва (табл. 3.3.).

- слабке інтегрування виробництва, переробки і реалізації молочної та м'ясної продукції, що призводить до різких коливань закупівельних цін на молоко і яловичину;

- низька платоспроможність населення;

- значне зменшення кількості великих спеціалізованих підприємств з високим рівнем концентрації і технологічного забезпечення виробництва молока та яловичини;

- морально застарілі технологічні і технічні засоби виробництва на фермах, що обумовлює високу енергоємність виробництва одиниці продукції молочного скотарства та її собівартість;

- виробництво абсолютної більшості молока та яловичини в особистих господарствах населення, яке здійснюється на натуральній основі, що уне-

можливліє застосування сучасних технологій їх виробництва.

Таблиця 3.3.

Умови кредитування проектів з молочного скотарства в різних країнах світу [28]

Країни	Середні строки надання кредиту, років	Кредитна ставка, %	Державні виплати (премії)	
			умови	розмір, %
США	7-8	4-5	Погашення витрат на будівництво сінажних башт, організацію пасовищ	до 50 %
Німеччина	17-18	3-4	Відшкодування вартості будівництва	до 50 %
Україна	1-3	18-20	Відшкодування відсоткової ставки за кредитами	У розмірі 2 облікових ставок

В силу цих негативних факторів, величезний економічний потенціал галузі не використовується і на половину, надзвичайно низькою залишається якість тваринницької сировини.

На даний час потенційні можливості збільшення виробництва молока та яловичини в господарствах населення майже повністю вичерпані, фермерські господарства практично не займаються молочним скотарством. На них припадає лише 1,4% загального поголів'я корів, біля 1% валового виробництва молока і до 1,4% яловичини [25].

За таких умов лише комплексний підхід до вирішення існуючих проблем скотарстві дозволить докорінно змінити ситуацію в цьому сегменті вітчизняного тваринництва в напрямі повного задоволення державних потреб.

Виходячи із зазначених проблем галузі, метою Проекту є забезпечення продовольчої безпеки держави в частині виробництва молочної продукції та яловичини, розвиток сільських територій, збільшення експортного потенціалу галузі тваринництва.

До основних завдань Проекту віднесено [28]:

визначити цільові показники і пріоритетні напрями розвитку галузі скотарства та засоби їх досягнення;

обґрунтувати обсяги фінансового забезпечення для реалізації визначених пріоритетів;

вдосконалити механізм державного регулювання довгострокового виробництва та ринків продукції скотарства.

Даний Проект встановлює такі основні цільові показники розвитку скотарства [10, 25]:

-збільшити виробництво молока з 11,2 млн. тонн до 15,4 млн. тонн, реалізацію яловичини в живій масі до 1,02 млн. тонн і в забійній масі - до 0,6 млн. тонн;

-наростити поголів'я корів з 2,63 млн. корів до 2,72 млн. корів, переважно за рахунок сільгосп підприємств з 0,59 до 0,79 тис. гол.;

-збільшити кількість крупнотоварних спеціалізованих підприємств з виробництва молока та яловичини. Довести частку поголів'я корів на фермах з поголів'ям 1000 і більше корів з 11,2% до 16,8%, а частку молока, виробленого у сільгосп підприємствах з 2,2 до 4,8 млн. тонн;

-підвищити рівень продуктивності корів до 5500-5600 кг по всіх категоріях господарств і 6000-6100 кг у сільгосп підприємствах та середньодобових приростів молодняку великої рогатої худоби до 700-800 грамів.

-збільшити у два з половиною рази кількість особистих господарств населення, які утримують три і більше корів та застосувати в них механічне доїння ;

-довести виробництва комбікормів для молочного скотарства до 5,54 млн. тонн, включаючи фуражне зерно - до 4,36 млн. тонн і білково-вітамінно-мінеральні добавки - до 1,18 млн. тонн (табл. 3.4);

Таблиця 3. 4.

Забезпечення кормами галузі молочного скотарства, млн. тонн [28]

Показники	2011 рік	2015 рік
Комбікорми - разом	2,86	5,5
з них:зерно	2,17	4,3
у т.ч.: ячмінь	0,92	1,4
кукурудза	0,87	1,5
пшениця	0,19	0,8
горох	0,19	0,5
БВМД (добавки)	0,69	1,1
Соковиті - разом	6,27	11,
у т.ч. силос	1,62	6,8
Грубі - разом	7,40	11,
у т.ч.: сіно багаторічних трав	2,44	3,7
сінаж багаторічних трав	1,11	2,7
Зелені - разом	24,39	32,
Корми тваринного походження - разом	0,36	0,6
у т.ч. молоко незбиране	0,24	0,3

-забезпечити виробництва експортно-орієнтованої продукції на рівні: молока і продуктів його переробки - 1,5 млн. тонн, яловичини - 0,15 млн. тонн.

Виходячи з описаних завдань і цілей Проекту, розглянемо та проаналізуємо основні шляхи і засоби реалізації намічених задумів, а також можливі варіанти вирішення проблем.

Перший варіант - залишити все як є. Проте цей варіант не може забезпечити продовольчу безпеку країни, розвинути її експортні можливості, суттєво підвищити якість і конкурентоспроможність продуктів переробки молока. Його підтримка як головного напрямку недоцільна через ряд об'єктивних причин, а саме: зберігання переважно натурального екстенсивного характеру виробництва, що базується на ручній праці, відсутності можливості застосування передових інтенсивних технологій, ускладнений процес заготівлі

продукції, що виробляється. Свідченням цього є імпорт м'ясної сировини для усунення дефіциту її вітчизняного виробництва, а також неможливість нарощування обсягів виробництва продуктів тваринного походження при зростанні попиту населення за умов підвищення його добробуту.

Другий можливий варіант розвитку подій - розвиток фермерського сектору виробництва. Оскільки нинішня його частка у виробництві тваринницької продукції складає всього біля 1%, він потребує надзвичайно тривалого часу для будівництва нових фермських приміщень промислового типу. У підсумку, реалізація цього напрямку вимагає значних кредитних коштів, що робить і цей напрям мало прийнятним.

Третій спосіб - вдосконалення існуючих форм і способів державної підтримки розвитку галузі та підвищення її інвестиційної привабливості з метою концентрації державних ресурсів та коштів на пріоритетних напрямках розвитку галузі, формування ефективної цінової, фінансово-кредитної та бюджетної політики.

Проектом передбачено реалізацію третього напрямку, який є найбільш ефективним з точки зору забезпечення беззбиткового виробництва продукції скотарства різних форм господарювання, розвиток великотоварного спеціалізованого виробництва.

При цьому, держава здійснює заходи стимулювання підвищення ефективності виробництва і якості продукції у дрібнотоварних і кооперативних формуваннях (господарствах населення). Цей напрям дає можливість задіяти господарства населення за більш ефективними схемами виробництва продукції і дати змогу не загострювати соціальні питання на селі.

Даний Проект спрямований на створення сприятливого інвестиційного середовища і в найбільшій мірі відповідає інтересам держави та всього суспільства.

Проектом обрані принципи державного регулювання і підтримки на перспективу, які базуються на механізмах, що опрацьовані в країнах європейської спільноти і які відносяться до регламентованої сфери спільної аграрної політики (САР - Common Agricultural Policy) [28].

Основними напрямками державної підтримки щодо відродження скотарства, які передбачають концентрацію державних та інвестиційних фінансових ресурсів визначено [10, 28]:

Забезпечення беззбиткового виробництва високоякісного молока та яловичини товаровиробниками різних форм господарювання.

Розвиток великотоварного спеціалізованого виробництва молока та яловичини.

Розвиток фермерських та особистих селянських та домогосподарств.

Розвиток державних господарств як бази ресурсного та інноваційного забезпечення галузі скотарства.

Створення ефективної системи селекції.

Розвиток кормовиробництва та комбікормової промисловості.

Технічне та технологічне переоснащення галузі.

Вдосконалення системи контролю якості та безпечності продукції.

Розглянемо ці напрями роботи більш детально.

Забезпечення беззбиткового виробництва високоякісного молока та яловичини товаровиробниками різних форм господарювання можливе завдяки:

запровадженню державного механізму забезпечення беззбиткового виробництва продукції скотарства, в тому числі через вдосконалення механізму застосування товарних і фінансових інтервенцій;

забезпеченні належного контролю за цінами та показниками безпечності імпортованої продукції на митному кордоні України згідно Закону України «Про захист національного виробника від демпінгового імпорту»:

заохоченні експорту продукції скотарства;

сприянню зростанню попиту на молокопродукти на внутрішньому ринку. В тому числі за рахунок заходів, спрямованих на відновлення іміджу молочних продуктів як продуктів здорового харчування шляхом реклами не конкретних торгових марок, а молокопродуктів в цілому; запровадження соціальних програм, таких як споживання молока в шкільних закладах.

Розвиток великотоварного виробництва потребує наступних дій [15]:

розширити доступність середньострокових (до 3 років) і довгостро-

кових (до 8 років) кредитних ресурсів на будівництво і модернізацію тваринницьких комплексів (ферм) за рахунок виділення коштів державного бюджету для часткової (до 75%) компенсації ставки за користування кредитами комерційних банків;

здійснювати відшкодування вартості будівництва та реконструкції молочних ферм в частині транспарентності та рівного доступу усіх реципієнтів до програм державної підтримки;

вдосконалити чинні механізми підтримки з компенсації відсоткових ставок по кредитах, залучених на будівництво та реконструкцію тваринницьких комплексів;

запровадити середньострокове планування державного фінансування по даних програмах;

спростити дозвільний механізм на тваринницькі проекти;

запровадити державні інвестиції у будівництво виробничої інфраструктури для молочних комплексів (електричні, газові мережі, система водопостачання та ін.) або компенсація вартості такого будівництва у розмірі 50 % приватним компаніям.

застосувати механізми CAP по використанню прямих платежів для господарств з виробництва молока на основі виплат на 1 га площі сільськогосподарських угідь для покращення родючості ґрунтів;

реалізація інвестиційних проектів зі скотарства шляхом сприяння відведення земель суб'єктів господарювання всіх форм власності на умовах довгострокової оренди (до 50 років) згідно відповідних бізнес-проектів.

Можливі шляхи розвитку фермерських і особистих селянських та домогосподарств [10, 25]:

Запровадити механізм часткової компенсації понесених витрат, зокрема:

-по наявних збудованих та реконструйованих тваринницьких приміщеннях;

-на придбання обладнання для доїння та охолодження молока;

-на реєстрацію та ідентифікацію худоби особистих селянських та

домогосподарств та членів кооперативів, що утримують від 3 та більше голів;

-на штучне осіменіння маточного поголів'я тварин та вартості утримання пасовищ.

Розробка та запровадження пілотних проектів мікрокредитування фермерських господарств та особистих селянських та домогосподарств.

Застосування механізму компенсації відсоткових ставок до фермерських та особистих селянських та домогосподарств.

Розробка типових проектів та сприяння у здешевленні малих сімейних ферм на 8-15 голів корів.

Сприяння створенню і функціонуванню сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів шляхом:

-спрощення механізму реєстрації, отримання дозвільних документів, пов'язаних з його функціонуванням, встановленням обладнання шляхом запровадження «Єдиного вікна»;

-реалізації програми часткової компенсації вже понесених витрат у розмірі 50% на обладнання за наступними пріоритетами: установки індивідуального доїння, обладнання для зберігання та охолодження молока, техніка для транспортування молока, техніка та обладнання для надання сервісів членам кооперативу (с.-г. машини тощо);

-розробки та запровадження механізму податкових пільг обслуговуючим сільськогосподарським кооперативам, фермерським господарствам та особистим селянським та домогосподарствам.

Розвиток державних господарств як інструмент ресурсного та інноваційного забезпечення галузі скотарства. Стимулювання розвитку скотарства в державних господарствах здійснити шляхом надання державної фінансової підтримки та з використанням механізмів приватно-державного партнерства, визначених законом України, і спрямувати на [6, 28]:

-створення зональних показово-навчальних підприємств на 1000 голів корів із сучасним високотехнологічним виробництвом молока в різних природно-кліматичних зонах України;

-реалізацію пілотного проекту на 2012-2015 роки зі створення на базі

державних підприємств дослідних господарств НААН 25 нетільних господарств за рахунок закупівлі телиць з господарств населення для подальшого вирощування, осіменіння і реалізації для комплектування молочних ферм («Нетільне господарство»);

-реалізацію пілотного проекту на 2012-2015 роки зі створення на базі державних підприємств майнових комплексів, у тому числі господарств державних наукових установ Мінагрополітики та продовольства України: двох на 20 і 50 корів, трьох на 1000 корів з подальшою передачею в лізинг суб'єктам ринку («Ферма в лізинг»).

Створення ефективної системи селекції. З метою підвищення ефективності племінної роботи та нарощування генетичного потенціалу продуктивності у молочному скотарстві:

-привести вітчизняну систему селекції у тваринництві у відповідність до міжнародних стандартів;

-визначати в якості пріоритетного напрямку використання бюджетних коштів на підтримку селекції у тваринництві створення і функціонування єдиної системи обліку у тваринництві та формування централізованої інформаційної бази з племінної справи;

-підвищити ефективність використання в селекційному процесі кращих генетичних ресурсів вітчизняного та зарубіжного походження;

-сприяти використанню геномного типування тварин відповідно до світової практики.

Розвиток кормовиробництва та комбікормової промисловості. Для реалізації продуктивного потенціалу тварин необхідно [28]:

-розробити галузеву програму виробництва комбікормів на період 2011-2015 рр. з урахуванням необхідності зменшення в них зернових компонентів і підвищення частки продуктів переробки;

-довести загальний обсяг заготівлі кормів у 2015 році до 20-22 млн. тонн кормових одиниць із вмістом не менше 105-107 г перетравного протеїну на одну кормову одиницю;

-забезпечити механізм прямих платежів на 1 га сільськогосподарських

угідь з урахуванням виробництва багаторічних трав та збереження родючості ґрунтів;

- спрямувати в сільськогосподарських підприємствах систему виробництва кормів на цілорічну однотипну годівлю тварин повнораціонними кормовими сумішами, а в господарствах населення - на використання колективних пасовищ і сіножатей та посівів однорічних трав, коренеплодів, гарбузів на присадибних ділянках;

- використовувати концентровані корми тільки у вигляді повноцінних комбікормів;

- відновити систему насінництва кормових культур;

- створити мережу контрольно-вимірювальних лабораторій з визначення якості кормів.

Технічне та технологічне переоснащення галузі. З метою технологічного та технічного переоснащення виробництва [2, 25, 28]:

- провести маркетингові дослідження з уточнення необхідної кількості технічного та технологічного обладнання для молочних ферм;

- визначити перелік основних промислових підприємств (заводів), які необхідно задіяти для комплектування молочних комплексів і ферм технологічним обладнанням;

- забезпечити широке впровадження фінансового лізингу сільськогосподарської техніки для кормовиробництва, технологічного устаткування та обладнання для молочних ферм;

- сприяти розвитку інфраструктури технічного сервісу обладнання, що використовується у скотарстві.

Вдосконалення системи контролю якості і безпечності продукції. З метою гарантування якості та безпечності продукції скотарства необхідно:

- удосконалити нормативну базу у сфері здійснення контролю за якістю продукції та механізму здійснення державного контролю за дотриманням ветеринарних і санітарних вимог при утриманні тварин і виробництві продукції;

- створити умови для здійснення контролю за якістю продовольчої сировини та харчових продуктів відповідно до регламентів СОТ;

-створити мережу акредитованих незалежних лабораторій з визначення якості та сертифікації продукції скотарства.

У Проекті визначається, що для забезпечення реалізації визначених пріоритетів необхідно здійснити наступні заходи [28]:

-створити державну інформаційну систему, яка б відображала оперативний стан галузі та виконання планів розвитку згідно паспортів регіонів, а також фактичного рівня обсягів виробленої продукції та цін на неї;

-спростити порядок погодження проектної документації та надання дозволів на будівництво та введення в експлуатацію об'єктів скотарства;

-сприяти подальшому розвитку сільськогосподарських формувань (агрофірм, холдингів, корпорацій та ін.) в напрямі створення єдиного ланцюгу: сільгоспвиробник - переробник - підприємство торгівлі;

-розробити та впровадити технічні регламенти та стандарти технологічних процесів у тваринництві, адаптовані до міжнародних вимог;

-забезпечити розробку та реалізацію цільових проектів та діючих цільових програм щодо розвитку скотарства.

Загальний обсяг бюджетних витрат на реалізацію проектів у молочному скотарстві в Україні на період 2011-2015 роки складає 16,7 млрд. (табл.3.5) [10, 25].

Організаційне забезпечення виконання Проекту покладається на Міністерство аграрної політики та продовольства України, задля здійснення загального керівництва за виконанням завдань і заходів, які передбачені Проектом, забезпечення науково-обґрунтовану структуру та розміщення виробництва продукції молочного скотарства, визначення потреби в будівництві (реконструкції) нових потужностей переробних підприємств, підтримки залучення капіталу вітчизняних несільськогосподарських структур для створення молочних ферм і комплексів на умовах партнерства і співробітництва з сільгоспідприємствами тощо.

Організаційні умови реалізації проекту передбачають жорстку вертикаль взаємодії між різними учасниками цього процесу.

Таблиця 3.5.

Обсяги витрат бюджетної підтримки на реалізацію проектів у молочному скотарстві на 2011-2015 рр., млн. грн. [10]

Напрями бюджетної підтримки	Всього	у тому числі по роках				
		2011	2012	2013	2014	2015
Часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів	4157	500	500	750	1000	1407
Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агро-промислового комплексу	635,2	75,2	90	120	170	180
Державна підтримка галузі тваринництва*	5000	1000	1000	1000	1000	1000
Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва	1490	100	200	320	420	460
Здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів	2933	500	540	583	630	680
Державні інтервенції через Аграрний фонд	2500	500	500	500	500	500
Всього	16715,2	2675,2	2830	3273	3720	4227

Наукове забезпечення виконання Національного проекту покладається

на Національну академію аграрних наук України, державні наукові установи та профільні вищі навчальні заклади Мінагрополітики та продовольства України [28]. Дані установи організовуватимуть проведення досліджень і супровід інноваційних проектів щодо впровадження в практику наукових розробок, розроблятимуть нові технології, механіко-технологічні нормативи і типові проекти реконструкції та нового будівництва молочних ферм і комплексів, забезпечуватимуть розробку технічних регламентів і стандартів та вноситимуть пропозиції стосовно коригування завдань Проекту з метою підвищення ефективності її виконання.

Висновки до розділу 3.

Попит на молоко та молочні продукти не відзначається типовою для більшості споживчих товарів еластичністю, оскільки відтворення населення потребує поживних речовин, що знаходяться у молоці і продуктах його переробки. Зменшення виробництва молока вітчизняними виробниками зумовить експансію іноземних молокопереробних підприємств на вітчизняний ринок. Запорукою забезпеченості населення високоякісними молочними продуктами та незалежності вітчизняного ринку від імпорту молочних продуктів є високоінтенсивне молочне скотарство. Процеси підтримки молочного скотарства та забезпечення його розвитку потребують широкомасштабної державної участі та всебічного сприяння розвитку даної галузі господарства. Розробка Національного проекту «Відроджене скотарство» є значним кроком уперед на шляху до високої продуктивності та конкурентоспроможності галузі молочного скотарства України.

Для збільшення частки реалізації молока та молочної продукції, виробленої в господарствах населення, Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» (щодо реалізації на агропродовольчих ринках продукції домашнього виробництва та подвірного забою). Законом запроваджується можливість продажу на ринку відповідних категорій продукції домашнього виробництва та подвірного забою (в тому числі молоко необроблене, сир домашнього виробництва) за умови підтвердження їхньої придатності за результатами

випробувань (досліджень) державної лабораторії ветеринарно-санітарної експертизи, яка знаходиться на агропродовольчому ринку, державним інспектором, який знаходиться на цьому ж ринку. Цей закон набрав чинності з 01 січня 2015 року .

Формування ринку молока вимагає чіткої взаємодії її виробників з переробними підприємствами. При цьому важливе значення мають економічні умови його, рівень спеціалізації та концентрації виробництва на сільськогосподарських підприємствах, стан сировинної зони переробного підприємства, ступінь інтеграції сільського господарства та переробних підприємств, рівень матеріальної зацікавленості та відповідальності за кінцевий результат виробничої діяльності. Основним напрямом підвищення ефективності функціонування молокопродуктового підкомплексу є раціональна пропорційність у розвитку всіх його сфер і галузей. Сьогодення вимагає здійснення структурної перебудови підкомплексу у напрямі пріоритетного розвитку галузей молочного скотарства, кормовиробництва і на цій основі створення надійної сировинної бази для підприємств молочної промисловості. Тільки за таких умов ми зможемо сформувати конкурентоздатний ринок молокопродуктів вітчизняного виробництва. Особлива роль у цьому процесі відводиться державі.

У світі відпрацьовані різні механізми державної підтримки виробництва молока. У США встановлені мінімальні ціни закупівлі державою молочної продукції. В країнах ЄС діє система встановлення мінімальної ціни закупівлі молока для різноманітних груп та видів молочної продукції. У країнах Прибалтики, в період формування фермерського виробництва, держава фінансувала до 55 % вартості будівництва ферми, а також виділяла пільговий кредит під 3–5 % річних.

В Україні слід скористатися позитивним досвідом країн світу щодо здійснення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в цілому і, зокрема, молочного скотарства. З цією метою необхідно:

- переглянути та спростити умови одержання сільськогосподарськими товаровиробниками пільгових кредитних ресурсів;

- затвердити техніко-економічне обґрунтування Національного проекту «Відроджене скотарство», визначити форми участі держави під час реалізації цього проекту;

- ввести обмеження щодо надання коштів за державними програмами підтримки розвитку села та сільськогосподарського виробництва підприємствам організаційно-правових форм, в яких середня кількість працівників за календарний рік перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- затвердити Національну програму охорони родючості ґрунтів, розроблену Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з Національною академією аграрних наук України, в якій передбачити виділення коштів на компенсацію заходів, що спрямовуються агроформуваннями на збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, консервацію деградованих та малопродуктивних земель та інші .

Україні триває інтенсивний пошук ефективних важелів державного регулювання і підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Молокопродуктовий підкомплекс - це складна організаційно-економічна система, головна ланка якої - молочне скотарство. Цей підкомплекс щодо організації керування агропромисловим виробництвом функціонує як складна багаторівнева агробіотехніко-економічна система, а її сталий розвиток слід розглядати з позиції зростання темпів ефективного виробництва молока і молочної продукції та підвищення їх конкурентоспроможності.

2. Різкий спад виробництва молока, що загрожує продовольчій безпеці держави, зумовлений у більшій мірі причинами макроекономічного рівня. У зв'язку з цим виникла необхідність створення відповідного економічного механізму, спрямованого насамперед на еквівалентний обмін між сферами АПК.

3. Дослідження показали, що в економічно розвинених країнах триває активний процес концентрації аграрного виробництва. Стратегія розвитку в молочному скотарстві має бути спрямована на поглиблення спеціалізації та посилення концентрації, зміцнення кормовиробництва, застосування найбільш прогресивних технологій утримання молочної худоби і на цій основі підвищення продуктивності корів, збільшення обсягів виробництва й продажу молока та підвищення самозабезпечення регіонів молокопродуктами.

4. За останні 15-20 років молочне скотарство зазнало істотних змін. Поголов'я корів в Тернопільській області скоротилося у 3,6 рази, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – в 11-12 разів, а в господарствах населення цей показник збільшився в 1,5 -2 рази.

Виробництво цільномолочної продукції за аналізований період скоротилося у 11-13 раз, тваринного масла – у 3,5, сирів жирних – у 1,5-2 рази.

5. З огляду на домінуючу роль господарств населення у формуванні регіонального ринку молока як сировини стає очевидним, що ситуація найближчими роками істотно не зміниться. Водночас якість молока з кожним роком погіршується, що свідчить про безперспективність і неконкурентоспроможність виробництва молока у цій формі господарювання.

6. Молочне скотарство в сільськогосподарських підприємствах в сучасних умовах розвивається на екстенсивній основі. Дослідження показало, що ефективність виробництва молока значною мірою залежить від продуктивності корів. Низька молочна продуктивність корів у більшості господарств регіону зумовлена недостатнім рівнем їх годівлі та незбалансованістю раціонів за всіма необхідними компонентами. У господарствах із надоем більше 4000 кг на корову, висока продуктивність досягнута у першу чергу за рахунок факторів інтенсифікації, поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва.

7. Підвищення конкурентоспроможності підприємств молокопродуктового підкомплексу можна здійснити за такими напрямками: вдосконалення взаємовідносин між виробниками та переробниками молока шляхом справедливого розподілу прибутків; розвитку кооперації та агропромислової інтеграції; підвищення екологічності виробництва, якості продукції та розширення її асортименту шляхом створення маркетингових та екологічних служб на молокозаводах.

8. Для поліпшення ситуації в галузі та подальшого розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах необхідна інтенсифікація основних виробничих процесів, яка передбачає запровадження досягнень науково-технічного прогресу. Серед них провідну роль відіграють сучасні технології, якісна і міцна кормова база, цілеспрямована селекційно-племінна робота, належне ветеринарне обслуговування худоби.

9. Віддаючи належне особистим селянським і фермерським господарствам щодо вирішення продовольчої безпеки, вважаємо, що майбутнє все-таки за великими підприємствами, які здатні значно швидше освоїти інновації та здійснити технологічний прорив. Поглиблення спеціалізації, зростання концентрації з одночасним забезпеченням повноцінних раціонів годівлі корів у спеціалізованих господарствах, запровадження новітніх промислових технологій сприятимуть збільшенню обсягів виробництва і продажу молока, підвищенню його якості. Все це сприятиме ефективному розвитку та функціонуванню складових молокопродуктового підкомплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку): науково-виробниче видання [Присяжнюк М. В., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М.]; за ред. П. Т. Саблука., В. Я. Месель-Веселяка., М. М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. К.: ІЗМН, 2006. - 512 с.
3. Арич М. І. Порівняльний аналіз динаміки та структури фінансово-економічних результатів підприємств молочної промисловості України // Бізнесінформ № 2 '2014, с.181-185
4. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продуктів скотарства у Карпатському регіоні / Львів: Укр. Технології, 1998.-225с.
5. Білоусько Я.К., Товстопят В.Л. Удосконалення техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, В.Л. Товстопят - К.: ННЦ ІАЕ, 2012. - 59 с.
6. Божидарнік Т. Модернізація індустрії молочного скотарства: механізми та ресурсне забезпечення / Т. Божидарнік // Економіст. - 2011. - №4. - С. 66-67.
7. Булавка О.Г., Якуба К.І., Дієсперов В.С., Александров М.С. Розвиток сільських територій // Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяка В.Я. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с. (с. 100-106).
8. Васильків В.Г. Організація виробництва : Навчальний посібник – К.: КНЕУ, 2003 . – 524с.
9. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: Монографія / М.П. Войнаренко.- Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Тріода- М», 2011.-502с.
10. Гетья А. Основні складові проекту «відроджене скотарство» / А. Гетья, М. Башенко, С. Рубан, О. Костенко // Тваринництво України. - 2011. - №10. - С. 2-7.

- 11.Гринчук В.Ю. Основні показники характеристики економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК . [Електронний ресурс].- [http: - www.nbu.gov.ua](http://www.nbu.gov.ua)
- 12.Гурська І. С. Особливості та економічна ефективність розвитку молочного скотарства у господарських формуваннях Тернопільської області // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) №1(25), 2014, с.97-101
- 13.Гурська І. С., Федуняк І. О., Перспективи розвитку молочної галузі в Тернопільській області // Агросвіт № 10, 2016с.3-7.
- 14.Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: Монографія / Демяненко М.Я., Саблук П.Т. та ін./ За ред. М.Я. Демяненка.-К.: ННЦ ІАЕ, 2011.-372с.
- 15.Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158: [Електронний ресурс]: Режим доступу: [phttp://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.1196.1&nobreak=1](http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.1196.1&nobreak=1).
- 16.Дишлевий В. А. Екологічне кормовиробництво для прибуткового ведення тваринництва в ринкових умовах / В. А. Дишлевий, Г. В. Дишлева // Проблеми розвитку тваринництва : міжвід. темат. зб. наук. пр. УААН, Черкас. Ін-т агропром. вир-ва. - К. : Аграрна наука, 2010. - Вип. 2. - С. 15-20.
- 17.Дієсперов В.С. Ефективність виробництва в сільськогосподарському підприємстві: Моногр.-К.:ННЦ «ІАЕ», 2008.-340с.
- 18.Зінченко О.І. Кормовиробництво: Навчальне видання, К.: Вища освіта, 2011.- 440с.
- 19.Ільчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України.-К.: «Нічлава» 2004.-312с.
- 20.Касіян Р. Л. Економічна ефективність виробництва молока і напрями її підвищення // Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки.-2013.- Вип.23.-с.78-85

- 21.Литовченко М. В., Молочна промисловість України: стан та перспективи розвитку // Агросвіт № 8, 2015, с.30-34.
- 22.Лозинська І.В. Формування та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Лозинська.- Суми, Сумський національний аграрний університет, 2015.- 342с.
- 23.Лузан Ю.Я. Збалансованість попиту та пропозицій на продовольчому ринку України / Лузан Ю.Я. // Економіка АПК. – 2011. - № 8. – С.27-36.
- 24.Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. - К.: ІАЕ, 2012. - 182 с.
- 25.Маслюківська А. О. Державна підтримка розвитку молочного скотарства: [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa>
- 26.Месель-Веселяк В. Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011.– №3. – С. 9 – 16.
- 27.Національна доктрина реформування агропромислового комплексу України для забезпечення його інноваційного розвитку (проект) / П.Т.Саблук, В.М.Скупий, В.Я.Месель-Веселяк. та ін. К.: ННЦ «ІАЕ». – 2010. – 10 с.
- 28.Національний проект «відроджене скотарство» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // <http://cattlenationalproject.org.ua/about.html>.
- 29.Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств: монографія / За ред. Р.Ф.Бруханського, М.К. Пархомця, П.Р. Пуцентейла.- Тернопіль: Крок, 2015.-300с.
- 30.Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств регіону: теорія, методика, практика: монограф. / М.К. Пархомець, В.В. Гудак,-Тернопіль: ТНЕУ.- 2014.-256с.

31. Організаційно-економічні параметри ресурсощадних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва. – Л.: Українські технології, 2000. - 223с.
32. Організація виробництва в аграрних формуваннях: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 550с.
33. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2015 р. Форма 50-сг (річна).
34. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2013 р. Форма 50-сг (річна).
35. Погребняк І.І. Аналіз досягнутого рівня виробництва продукції молочного скотарства в Тернопільській області // Міжнародний науково-виробничий журнал Сталий розвиток економіки.-2'2013[19].-с.185-189.
36. Пархоμεць М. К. Організаційно – економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : моногр. / М. К. Пархоμεць. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 346 с.
37. Пархоμεць М.К. Доходи галузей тваринництва та шляхи їх збільшення у аграрних підприємствах регіону / Пархоμεць М.К. , Уніят Л.М. // Вісник ТНЕУ. Науковий журнал №1 (січень-березень).-2014.- с. 49 – 62
38. Пархоμεць М.К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України.-Тернопіль: «Економічна думка», 2001.-328с.
39. Пархоμεць М.К. Ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва: організація та методика [Монографія] / М.К. Пархоμεць, М.З. Матвійчук.- тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012.-228с.
40. Пархоμεць М.К., Уніят Л.М. Підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Інноваційна економіка АПК. Всеукраїнський науково-виробничий журнал – 2.2011 [21].- Тернопіль: - с.57 – 64.
41. Пархоμεць М.К., Уніят Л.М. Шляхи розвитку галузей тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області // Науковий

- вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Економічні науки. -Луцьк: ВНУ.- 2009.- №26, с.70 - 76.
- 42.Пархоμεць М.К., Уніят Л.М.Стан та перспективи економічного розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу // Вісник Тернопільського державного економічного університету. Випуск 1 січень-березень 2006 .- «Економічна думка» ТДЕУ , 2006.-207с. С.153-163
- 43.Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України: зі змінами станом на 23.12.2010 // Відомості Верховної Ради України: офіц. вид. - 2011. - № 29. - Ст. 272.
- 44.Пуцентейло П.Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монограф. / П.Р. Пуцентейло.-Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка» ТНЕУ, 2011.-420с.
- 45.Рынок молока и молокопродуктов Украины. [Електронний ресурс].- <http://www.pro-consulting.ua>
- 46.Саблук, М.Ф. Кропивко та ін.. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект). – Ж. Економіка АПК, №4, 2011- с.3-6
- 47.Сіра Ю.В. Дослідження впливу ціноутворюючих чинників у виробництві молочної продукції //Продовольчі ресурси.-2014.-№ 2, с.120-125
- 48.Статистичний збірник сільське господарство Тернопільської області за 2014рік: Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2015. - 228 с.
- 49.Статистичний щорічник Тернопільської області за 2015 р. : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2016. - 421 с.
- 50.Тарасюк Н.М. Управління ефективністю економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК / С.В. Козловський, Н.М. Тарасюк // трансформаційна динаміка процесів відтворення в аграрній економіці: Колективна монографія. — Під редакцією Калетніка Г.М. — Вінниця, 2012. — с. 216 – 223.
- 51.Ткачук С.П. Удосконалення економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК / Збірник наукових праць

- Уманського національного університету садівництва.-Умань, 2013.- Вип.78.-Ч.2.:Економіка, с.160-179
- 52.Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 482 с.
- 53.Фінанси агропромислового виробництва. Навчальний посібник / За ред. Пархомця Миколи Кириловича.-Тернопіль: ТНЕУ, 2015-404с.
- 54.Ходаківська О. В. Напрями біологізації землеробства у кормовиробництві / О. В. Ходаківська // Економіка АПК. - 2010. - № 5. - С. 13-16.
- 55.Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика): У 2-х т.: Т. 1: Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур / за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. - К.: ННЦ ІАЕ, 2008. - 698 с.
- 56.Яворська Т.І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика:монографія / Яворська Т.І. - К.: ННЦ ІАЕ, 2012.- 386 с.
- 57.Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: Монографія / І.Б. Яців.-Львів: Український бестселер, 2013.-427с.